

De Javaansche dans

door P. A. Soerjadiningrat

De Javaansche dans, zooals die bijv. bij een wajang-wong voorstelling wordt uitgevoerd, bestaat uit een aantal bewegingen, waarbij niet alleen been en voet, maar ook romp, arm en hand, hals en hoofd een rol hebben te vervullen.

Naar de beide voornaamste centra, waarin deze kunst beoefend wordt, onderscheidt men een Solo'schen en een Jogja'schen dans. De eerstgenoemde vindt men, behalve in Soerakarta, in Banjoemas, Pekalongan, Semarang, Rembang, Madioen en Kediri. De Jogja'sche dans is in zwang in Jogjakarta en Kedoe.

De hoofd-verschillen tusschen deze beide takken van eenzelfde stam zijn, volgens P. A. Soerjadiningrat te Jogjakarta, als volgt te omschrijven :

1. De Solo'sche houding is fijn en lenig, de Jogja'sche heldhaftig en krachtig.
2. Bij den Jogja'schen dans wordt de rug meestal recht gehouden, voor den Solo'schen dans schijnt dit geen bepaalde eisch te zijn.
3. Bij het z.g. „njirig” loopt de danser te Jogja op de teenen, te Solo niet.
4. Bij den vrouwendans worden te Solo de bovenarmen tegen den romp gehouden, te Jogja niet.

Boven werd reeds de onderscheiding genoemd van vrouwen- en mannen-dans. De laatstgenoemde kan nog worden verdeeld in „aloes” (fijn ; zacht) en „gagah” (sterk ; krachtig).

Tot nog toe bestond de opleiding in de danskunst eenvoudig in het nabootsen van de bewegingen van een geoefend danser.

Toen echter eenige jaren geleden te Jogja een muziek- en dansvereeniging, Krida Beksa Wirama, werd opgericht en verscheidene leerlingen van de daar gevestigde mulo- en middelbare scholen zich aanmeldden voor het ontvangen van onderwijs, ontstond er behoefte aan een serie van elkaar in moeilijkheid geleidelijk opvolgende oefeningen, waarmee het gestelde doel het zekerst en in den kortst mogelijken tijd kan worden bereikt. Het resultaat van vele hieromtrent gehouden besprekingen werd neergelegd in een handleiding, waarin de voornaamste bewegingen zijn afgebeeld en van een korte toelichting zijn voorzien. De „dans-meester” wordt hierdoor niet overbodig, maar zijn taak wordt zeer vergemakkelijkt, eenerzijds doordat hij nu een wel-overdachte leidraad bij zijn onderwijs bezit en anderzijds doordat de leerling bij de instudeering van houdingen en standen thuis niet meer uitsluitend op zijn geheugen is aangewezen. Ook daar, waar men over minder goed geschoolde dans-onderwijzers beschikt, zal deze leergang goede diensten kunnen bewijzen.

De cursus is verdeeld in drie afdeelingen:

- I. Houdingen en standen, welke als grondslag van de verschillende dans-figuren zijn te beschouwen.
- II. Dans-bewegingen in verband met de begeleidende muziek (ontwikkeling van het maatgevoel).
- III. Het leggen van uitdrukking in den dans, waardoor er „leven” in de verschillende lichaamsbewegingen wordt gebracht.

* *

Hieronder wordt de eerste afdeeling — toegeelicht in de bijbehorende afbeeldingen — nader omschreven. Bij ijverige en degelijke studie kan deze in ongeveer twee maanden worden doorgewerkt.

LEERGANG VOOR DE BEOEFENING VAN DEN JAVAANSCHEN DANS.

1ste Afdeeling.

1. Stand.

1. a. en b. Zich in postuur stellen: de schouderbladen vlak; de rug gestrekt; borst naar voren; buik ingetrokken.

Doel: een goede lichaamshouding en rechten stand.

2. t/m 6. Beenen en voet.

2. Stand van de beenen: van elkaar; de voeten naar buiten gericht.

Doel: een goede plaatsing van de voeten en een rechte en flinke houding.

3. Het neerzetten van de voeten.

Doel: voorbereiding tot het uitvoeren van de tajoengan-dans (het loopen, uitgedrukt in dansbeweging).

4 a. en b. Het buigen van rechter- en linkerbeen.

Doel: het verkrijgen van een goede houding van been en heup bij het beenbuigen.

5. Het buigen van beide beenen; houding: rechtop.

Doel: een goede houding van dij en heup.

6. Het heffen van rechter- en linkerbeen.

Doel: buigen en heffen van het been.

7. t/m 11. Armen en hand.

7. Handhouding „ngroedji”: de vingers aaneengesloten naast elkaar; de duim tegen de handpalm; de pols gebogen en de hand omhoog gericht.

Doel: Oefening van handhouding en polsbeweging (wordt dikwijls alleen met de linkerhand uitgevoerd).

8. Handhouding „ngepel”: pols gebogen; hand omhoog gericht; vingers gebogen met de toppen tegen de handpalm; de pink een weinig opgericht; de duim gebogen met de top tegen het midden-deelte van den wijsvinger.

Doel: houding van vingers en pols van linker- en rechterhand.

9. Handhouding „Njempoerit”: pols gebogen; hand omhoog gericht; top van den duim tegen top van den gebogen wijsvinger; daarnaast de beide andere vingers gebogen; pink eveneens gebogen, maar een weinig opgericht.

Doel: houding van vingers en pols (alleen van de rechterhand).

10. Handhouding „Ngiting”: pols gebogen, hand omhoog gericht; top van den gebogen middelvinger op die van den omhoog gericht duim; de overige vingers en de pink een weinig gebogen.

Doel: houding van vingers en pols (gewoonlijk alleen van de linkerhand).

11. Buiging van de armen.

Doel: houding van rechter- en linkerarm in verband met de dansbeweging.

12. De hals.

12. In postuur staande het hoofd rechts en links draaien.

Doel: oefening in het draaien van het hoofd.

13 t/m 16. Sila en Sembah.

13. Knielen: romp, hals en hoofd rechtop; de linkerhand in de houding „ngiting” (zie 10); de rechterhand „ngepel” (zie 8); het lichaam rustende op de hiel van den rechtervoet, waarvan de voetzool gestrekt is; de dijen van elkaar; de linkervoet buitenwaarts gericht, de teenen een weinig omhoog.

Doel: oefening in het buigen van hand en voet.

14. a en b. „Sila marikeloe”: de handen gevouwen; de ellebogen rustende op de knieën; de duimen opgericht met de toppen tegen elkaar; rechtervoet vóór de linker met de voetzool onder de linker-knie; het lichaam licht voorover gebogen.

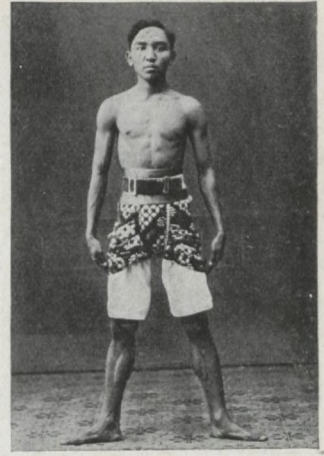
Doel: oefening in het sila-zitten in verband

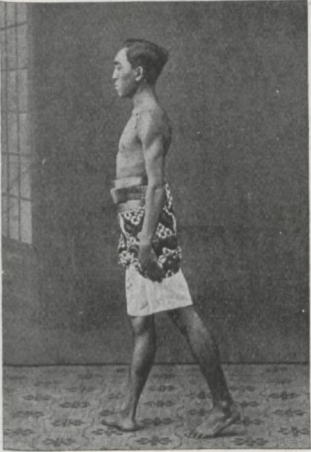
1a.

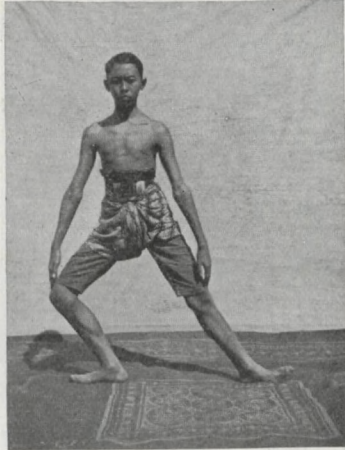
1b.

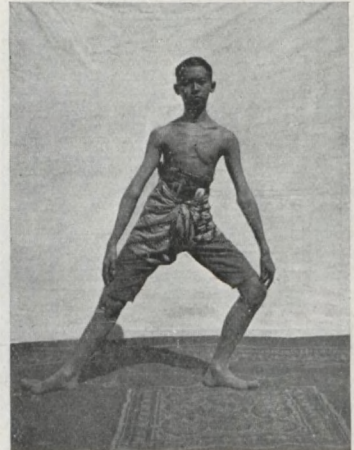
2.

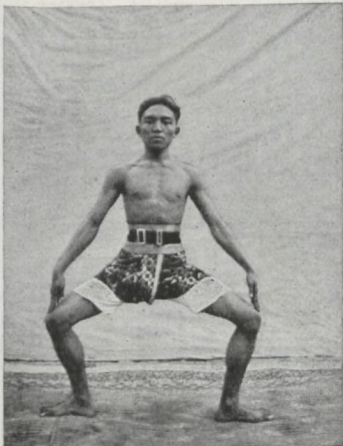
3.

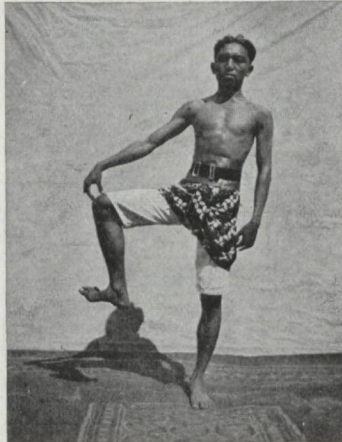
4a.

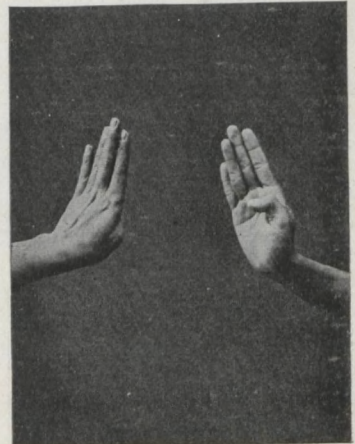
4b.

5.

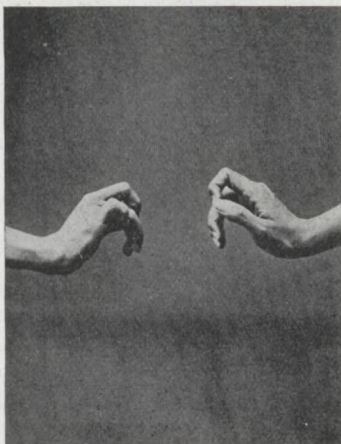
6.

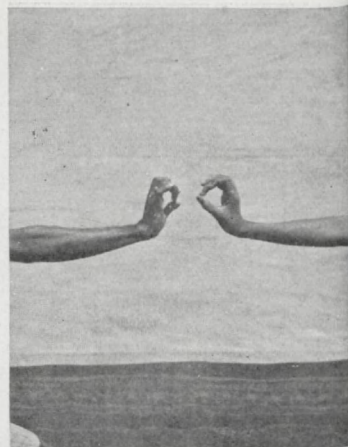
7.

8.

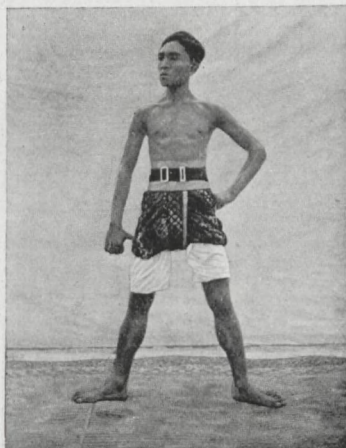
9.

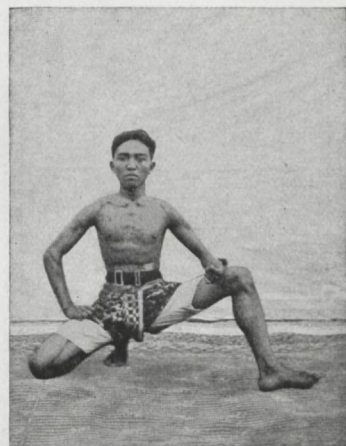
10.

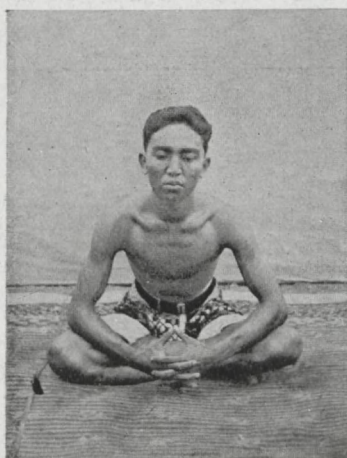
11.

12.

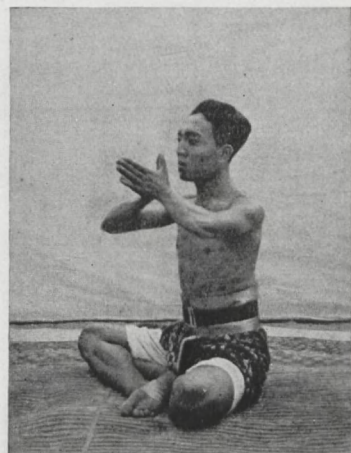
13.

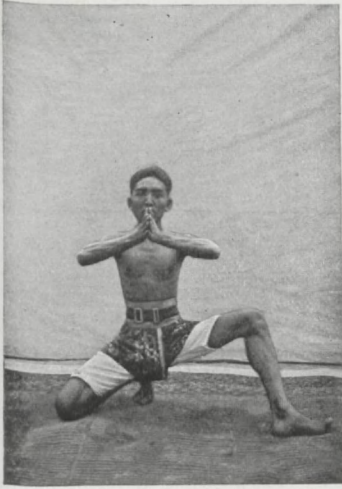
14a.

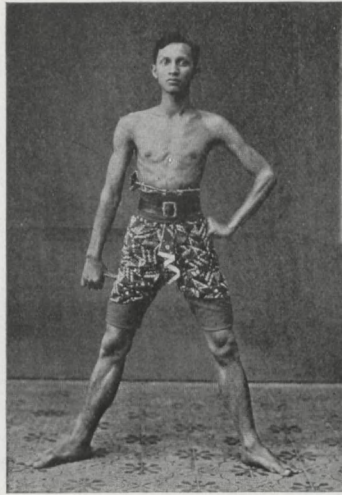
14b.

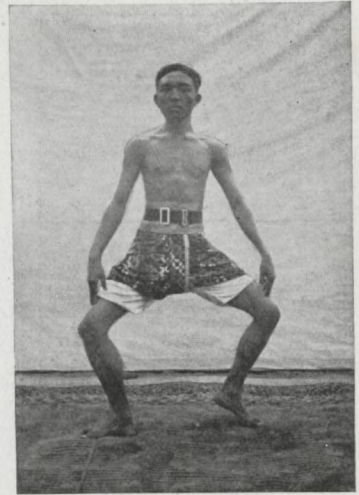
15.

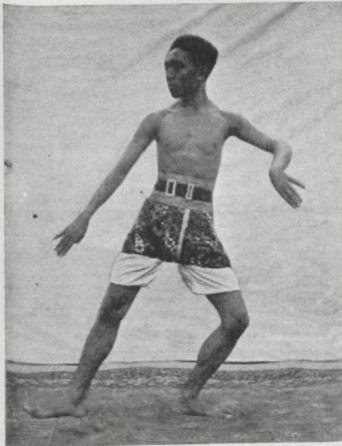
16.

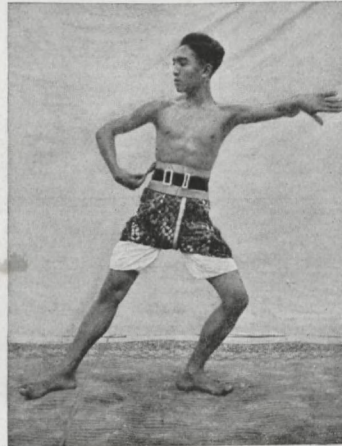
17.

18.

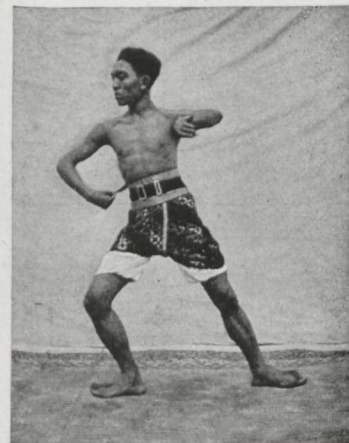
19a. 21a.

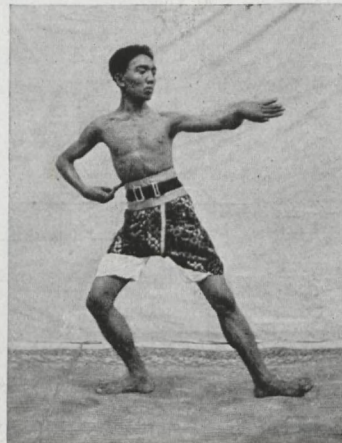
19b.

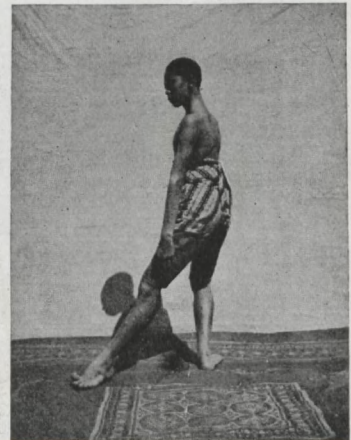
20a.

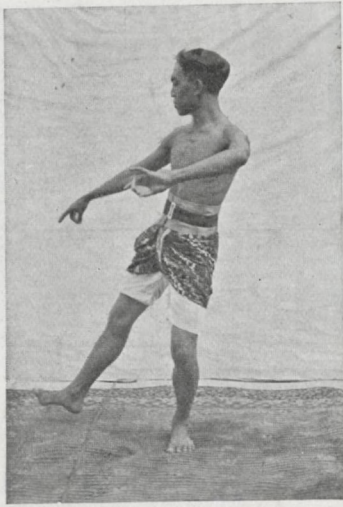
20b.

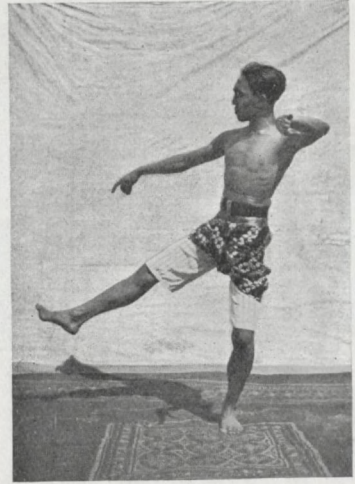
21b.

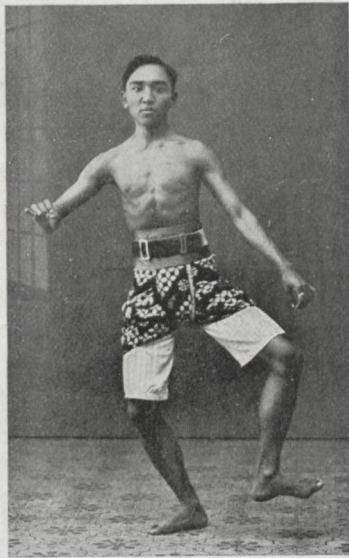
22.

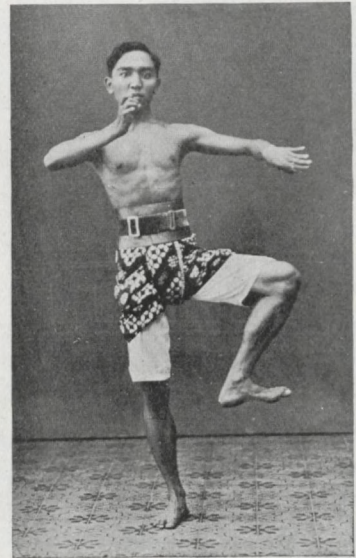
23a.

23b.

24a.

24b.

met den dans; lenig maken van de beenen.

15. Een sembah maken terwijl men sila zit: de handen opgeheven met de palmen tegen elkaar; de vingers gestrekt; de duimen omhoog gericht; de ellebogen geheven; de voetzool van de knie af; de romp rechtop.

Doel: oefening van armen, beenen en romp bij het maken van een sembah.

16. Een sembah maken, knielende (op één been:): de handen als in 15; romp en hoofd rechtop.

Doel: als in 13 en 15.

- 17 t/m 24. Lichaamshouding.

17. Houding rechtop: linkerhand in de zij, rechterarm gestrekt; beenen van elkaar, voeten naar buiten gericht.

Doel: het verkrijgen van een goede lichaamshouding.

18. Stand met gebogen knieën: het lichaam een weinig voorover gebogen; armen gestrekt; voeten naar buiten gericht, de teenen opwaarts gebogen.

Doel: voorbereiding van den stand bij den tajoengan-dans en voor de houding van den speler bij den gang naar de hem aangewezen plaats. (Zij, die geoefend zijn in den dans, nemen steeds deze houding aan in het dagelijksch leven, als zij zich, uit eerbied voor een meerdere, in voorover gebogen houding voortbewegen).

19. Het neerzetten van de voeten.

- a. Fijne dans: het lichaam in postuur; de vingers van rechter- en van linkerhand naast elkaar gestrekt (zie 7); het hoofd naar rechts gewend; de voeten buitenwaarts gericht, de teenen opwaarts gebogen. Vóórdat de voet wordt neergezet, wordt die een weinig opgeheven.

- b. Krachtige dans: het lichaam in postuur; de vingers van de linkerhand naast elkaar gestrekt, de rechterhand in de zij; verder als bij a, doch de voet wordt vóór het neerzetten hooger opgeheven.

Doel: plaatsing van de voeten.

20. Rechts overbuigen.

- a. Fijne dans: houding van hoofd, armen en beenen als bij 19 a.

- b. Krachtige dans: houding van hoofd, armen en beenen als bij 19 b.

Doel: oefening voor heup en lendenen.

21. Het terugtrekken van het been.

- a. Fijne dans: als bij 19 a. Het been wordt langzaam terug getrokken.

- b. Krachtige dans: als bij 19 b. doch rechts overhellend en het hoofd naar links gericht. Het been wordt met een ruk (krachtig) terug getrokken.

Doel: oefening in het terugtrekken van den voet.

22. Het neerzetten van de voeten voor den tajoengan-dans: het lichaam in postuur, de voeten buitenwaarts gericht; de teenen opwaarts gebogen; het hoofd rechts of links gewend in verband met de plaatsing van de voeten (wordt de linkervoet vóór geplaatst, dan wordt ook het hoofd naar links gewend en omgekeerd).

Doel: beweging van het hoofd in verband met de plaatsing van de voeten.

23. Tajoengan.

- a. Fijne dans: het lichaam in postuur; de voeten buitenwaarts gericht; de teenen van den voet, die voortschrijdt, worden opwaarts gebogen; de vingers van de rechterhand „njempoeit” (zie 9) of „ngiting” (zie 10), die van de linkerhand „ngroedji” (zie 7) of „ngiting” (zie 10), en daarna met een zwaai naar voren deze hand in de zij; het hoofd naar rechts of links gewend in verband met de vóór-plaatsing van rechter- of linkervoet.

- b. Krachtige dans: als a, doch arm en been hooger opgeheven. De hand wordt niet in de zij geplaatst.

Doel: oefening in gelijktijdige beweging van voet, hand en hoofd; lenig maken van de been-gewrichten, opdat de bewegingen niet houterig of met schokken worden uitgevoerd.

24. Ombak-toja- (= golf).

- a. Fijne dans: als bij 23 a, doch de knieën licht gebogen.
- b. Krachtige dans: als bij b, doch arm en been hoger opgeheven. De hand wordt niet in de zij geplaatst.

Opm.: Bij „tajoengan” (23) schrijdt de danser voort, bij „ombak toja”

wordt het been slechts opgetrokken, de danser blijft op de plaats staan.

Doel: oefening in het optrekken van het been met gelijktijdige arm- en hoofdbeweging. (De afbeelding geeft het begin van deze figuur aan, de hoofdbeweging begint pas hierna).

Het Roewatanfeest in de desa Karangdjati in Bagelen

door Inggrijs

Onder de Javanen, lang niet bij allen, bestaat tot heden nog het geloof, dat hem, die een dandang (een rijstpot) doet omvallen of een gandik (een rolsteen) dan wel een pipisan (een wrijfsteen) stukbreekt, een ongeluk zal treffen.

Ter afwering van dat onheil laat de Javanen de wajang spelen, een feest, dat bij de Javanen bekend staat onder den naam van roewatan. — Het woord „ngroewat” beteekent: verlossen of bevrijden. — Het doel van dat feest is dan om iemand, die een fout of misdaad heeft begaan zooals 't stukmaken van een pipisan enz. te bevrijden van de straf, die Bétara Kala hem opleggen zal.

Wordt de roewatan, gelijk het feest heet, niet gegeven, dan sterft de schuldige. De Javanen zegt dan, dat de schuldige of de misdadiger ten eene male de prooi is geworden van Batara Kala, den verdeler.

De gebruikelijke lakon bij ngroewat heet dan ook lakon roewatan. Volgens de mij verstrekte inlichtingen heet deze lakon op andere plaatsen niet roewatan, doch lakon Moerwakala.

Hierbij zij opgemerkt, dat in Bagelèn deze lakon in den regel alleen door bejaarde dalang's word opgevoerd, aangezien de jonge wajangvertooners in de meening verkeerden, dat zoo'n lakon hun niet betamelijk is.

De bewoners van de desa Karangdjati in Bagelèn, waarvan de hierbij gevoegde lakon afkomstig is, geven het roewatan-feest niet alleen ingeval dat er een dandang omgevallen of een gandik dan wel een pipisan stuk gebroken is, maar ook wordt dat feest gegeven bij de geboorten van onder opgesomde kinderen :

1. Botjah ogal-agil, d.i. een broeder- of zusterloos kind.

2. Botjah kedana-kedini, dit zijn een jongen en een meisje van twee kinderen.

3. Botjah kembang sepasang, d. z. twee gezusters.

4. Botjah oeger-oeger lawang, d. z. twee gebroeders.

5. Botjah pantjoeran kapit ing sendang, d. z. drie eenige kinderen, waarvan 't oudste een meisje, 't middelste een jongen en het jongste een meisje is.

6. Botjah sendang kapit ing pantjoeran, d. z. drie eenige kinderen, waarvan 't oudste een jongen, 't middelste een meisje en het jongste een jongen is.

7. Botjah pendawa, d. z. vijf gebroeders.

8. Botjah pendawa padangan, d. z. vijf eenige kinderen, allen meisjes.

9. Botjah kembar, d. z. tweelingen, onverschillig van welke kunne.

Op andere plaatsen kan het roewatanfeest ook worden gegeven voor belangrijke gebeurtenissen, zooals bij verhuizing, 't oogsten van rijst, bij geboorten, enz. Voorts behooren bij de roewatan, naar de dalang beweert, verschillende gereedschappen, welke men noodig heeft voor 't leven, zooals: landbouwwerktuigen: een ploeg, een egge, een patjol, een rijstmes, enz. Timmermans-gereedschappen: een zaag, een bijl, een vijl, een schaaf, enz. Het keukengerei: een rijstpot, een ketel, een kendi, een wan, een pan, enz., enz. Ook ziet men er heel vaak: wit katoen, een kain, een hoofddoek, een slendang, e.d. Vandaar dat degene, die 't roewatanfeest viert, al die benodigdheden moet koopen, wat een behoeftigen dessaman duur te staan komt. Het komt daarom meermalen voor, dat hij die benodigdheden van zijn vrienden en zijn familieleden ten geschenke krijgt. Het kind, voor wie 't roewatanfeest gegeven wordt, moet gedurende 't opvoeren van den lakon in een stuk wit goed gewikkeld zijn of bij gemis daarvan mooie kleeren dragen en bij den dalang zitten.

In de desa Karangdjati geschiedt 't ngroewat zoowel overdag als 's nachts. In andere desa's laat men daarentegen, wanneer men de voorschriften van de roewatan stipt na-

leeft, de wajang uitsluitend 's nachts spelen, in welken tijd het kind dan wakker moet blijven.

Kort voor de lakon eindigt, wordt door den dalang een bezweringsformulier over 't kind uitgesproken en tot slot van 't ngroewat wordt de wajangpop, voorstellende Batara Kala, op het dak weggegooid, terwijl 't kind hard weg moet loopen. Daarna worden de bij het feest gebruikte benodigdheden en de daarbij behorende sadjèn den dalang als loon toebedeeld.

Er dient nog te worden vermeld, dat men in de desa Karangdjati voor het ngroewat een anderen regel volgt en wel: Degene, die 't roewatan-feest viert, krijgt de benodigdheden van zijn dorpsgenooten ter leen, na afloop van 't feest ontvangt de dalang van den huisheer een som gelds, groot f 34.— (vier en dertig gulden), de afkoop van de voorwerpen (Jav. doewit tebasan).

Daarbij komt nog de sadjèn, bestaande uit een kip, drie beroek's rijst en verder lekkernijen (Jav. toekon pasar). De ouders en 't kind mogen den heelen nacht niet naar bed gaan, daar het volksgeloof het er voor houdt, dat anders het kind nog eenig onheil zal overkomen.

Het kiezen van den dag, waarop het feest plaats moet vinden, wordt meestal overgelaten aan den vader van het kind. Zoo niet, dan wordt de tijd bepaald door den dalang, die gewoonlijk zegt, dat Anggara-kasih d.i. Dinsdag-Kliwon de goede tijd is om den lakon roewatan op te voeren. [De Javaan beschouwt Anggara-kasih als de heilige dag. De gewone naam daarvan is Slasakliwon. De zeven dagen Achad, Senèn, Slasa, Rebo, Kemis, Djoemoe-wah en Saptoe heeten immers ook wel:

Dité (Skr. âditya-wâra = Zondag), Soma (Skr. Somawâra = Maandag), Anggara (Skr. Anggâra = Dinsdag), Boeda (Skr. Budhawâra = Woensdag), Respati (Skr. Brhaspati = Donderdag), Soekra (Skr. Çukra = Vrijdag) en Toempak = Zaterdag.

Ook worden de vijf marktdagen: Legi, Paing, Pon, Wagé en Kliwon, respectievelijk ook wel genoemd: Petakan, Abritan, Djenéjan, Tjemengan en Mantjawarna].

Hieronder volgt de lakon „Roewatan” uit de desa Karangdjati.

De lakon „Roewatan” opgevoerd in de desa Karangdjati bij Gombong.

De kaindran werd in opschudding gebracht door een prinses, genaamd Dewi Tenana, die op het strand ascese deed met het doel om te kunnen huwen met iemand, die in het bezit was van een adji „Sastra-Djendra-Ajoeningrat.” (Een adji is een tooverspreuk, die de kracht heeft om iets teweeg te brengen).

Batara Indra liet Nerada toen bij zich komen om te beraadslagen, hoe Hij het moest aanleggen om het oproer te dempen.

Op aanraden van Batara Nerada begaf God Indra zich, gezeten op een vogel, genaamd Indra-Semèi, naar de aarde, waar de prinses Dewi Tenana haar kluizenaarsleven leidde.

Op de vraag van Batara Indra, waarom zij aan het strand zat, gaf deze hem ten antwoord, dat zij dengene tot haar gemaal verkoos, die den z.g. „adji” Sastra-Djendra-Ajoeningrat bezat.

Door de schoonheid van de prinses Dewi Tenana raakte God Indra op haar verliefd en vertelde, dat hij in 't bezit was van den gewenschten adji, waarna de prinses zich aan den wensch van God Indra onderwierp om zich als zijn gemalin naar den kaindran te begeven.

Op den vogel Indra-Semèi trokken ze door de lucht in de richting van kaindran. Gedurende den tocht bekreop den God Indra een verlangen naar de bruid dat hij echter moest bedwingen, omdat de prinses dit thans nog onvoegelijk achtte.

Het toeval wilde, dat de kama (d.i. het mannelijk zaad) van Indra ter aarde viel, en dit den naam kreeg van „kama-wedi” (d.i. het zaad, dat in 't zand is gevallen).

Een poosje later bereikten Batara Indra en Dewi Tenana den kaindran, waarin God Nerada aanwezig was om Indra en de prinses feestelijk te ontvangen. Na een gesprek met Nerada verzocht Indra aan God Nerada met andere déwa's naar de aarde te dalen om 't „Kama-wedi” te niet te doen, uit vrees nl., dat daaruit later wellicht een felle tegenstander van Indra zou ontstaan.

Bijgestaan door talrijke dewa's trok Batara Nerada met zijn volgelingen naar het strand, waar zich „Kama-wedi” bevond om dezen te vernietigen. Door de dewa's werd „Kama-we-

BASRELIEF VAN DEN BOROBOEDOER.

Geboorte van Buddha.

(Zie verder Plaat I. No. 1).

di" van alle kanten met pijlen beschoten, met 't gevolg, dat hij in de volle zee terecht kwam, waarnaar hij „Kama-ombak" werd genoemd. (Het Javaansche woord: ombak beteekent: golf).

Opnieuw werd „Kama-ombak" met duizenden pijlen beschoten, totdat hij terecht kwam op het strand en den naam kreeg van „Kama-woeroeng." De dewa's hoopten namelijk, dat uit het mannelijk zaad geen mensch zou ontstaan. Het woord woeroeng heeft de beteekenis van: mislukt zijn.

De dewa's waren hiermede nog niet tevreden, en zij beschoten Kama-woeroeng weder met geduchte wapens met het gevolg dat hij de gedaante aannam van een mensch en door de déwa's „Kamadadi" (d.i. 't mannelijk zaad, waaruit een kind ontstaat) werd genoemd. Daarna ging hij heimelijk naar kaindran om te weten te komen, wie zijn vader was. In den kaindran gekomen trof hij Dewi Tenana, zijn moeder, aan, van wie hij den naam van „Bambang Koemali" ten geschenke kreeg, waarop hij zich naar God Indra begaf met de vraag, of Hij hem, naar de prinses hem had gezegd, verwekt had. God Indra wilde hem als zijn zoon erkennen, mits hij Batara Kala, den gezworen vijand van Indra, uit den weg kon ruimen en als bewijs hiervan het bloed en de lever van Batara Kala naar kaindran bracht. Dit nam Bambang Koemali op zich en welgemoed begaf hij zich naar de verblijfplaats van Batara Kala, die in druk gesprek was met andere dewa's. Bij Batara Kala gekomen, gaf Bambang-Koemali hem te kennen, dat hij op last van Indra hem moest doodden.

Spoedig waren Bambang-Koemali en Batara Kala in gevecht gewikkeld, waarbij Bambang-Koemali zich in den beginne van zijn tegenstander moest verwijderen. Gewapend met een patrem (een kleine dolk) van Batara Nerada trok Bambang Koemali ten laatste weder te velde, met 't gevolg, dat Batara Kala het onderspit dolf. Het bloed en de lever van Batara-Kala werden door Bambang Koemali als bewijs van zijn overwinning God Indra aangeboden. Deze dronk met uitbundige vreugde het bloed op, en at de in veertig stukken verdeelde lever op. Het toeval wilde, dat één dier stukken voor Bambang-Koemali op den grond viel. Bambang-Koemali, die een onweerstaanbaren trek naar de lever kreeg,

raapte dat stukje lever op en slikte het in. Door het eten van dat stukje nam hij onverwachts een gedaante aan van een reus, dien Indra den naam van Kandang Kala gaf. Op verzoek van Batara Indra trok de reus toen naar Tegalkepanasen bij zijn zuster Dewi Larapanas, met wie hij zijn verder leven moest slijten.

Volgens het volksgeloof at de reus geweldig veel. Van Déwi Larapanas kreeg hij dagelijks vijf-en-twintig djembangan (tobbe) sajoer en hij ging heel vaak op de jacht om wilde dieren te vangen in het nabijgelegen woud. Beladen met wild keerde hij gewoonlijk tegen 't vallen van den avond naar Tegalkepanasan terug, om vervolgens zijn buik te vullen. Op een dag kwam de reus Kandang Kala heel laat in den avond thuis, terwijl zijn zuster Dèwi Larapanas nog niet klaar was met 't bereiden van zijn gerechten.

Daar zij bevreesd was, hiervoor een standje van haar broeder te krijgen, repte zij zich om de groenten in stukken te snijden, met het noodlottig gevolg, dat zij zich in den vinger sneed en het uit de wond gespoten bloed in één der tobben terecht kwam.

Eer de reus Kandang Kala zich ter ruste begaf, deed hij zich tegoed aan de klaar gezette spijsen en onder het eten merkte hij, dat de sajoer in de kuip, waarin het bloed van Déwi Larapanas was, veel lekkerder smaakte dan de andere, waarom hij zijn zuster vroeg, wat voor ingrediënten zij in die kuip had gedaan. Nadat het hem gebleken was, dat de voor hem bestemde sajoer bespoten was met haar bloed, wilde hij haar om het leven brengen teneinde haar bloed te kunnen drinken.

Zoodra de avondschemering gevallen was en Dewi Larapanas zich te slapen had gelegd, pakte hij haar beet, doch Dèwi Larapanas, wie de angst om het hart sloeg, sprong op en ontsnapte gelukkig aan het gevaar. De reus Kandang Kala vervolgde haar, maar zij liep hard weg, baande zich een weg door heg en struik, totdat zij ten laatste besloot naar kaindran te gaan om zich onder bescherming van God Indra te stellen. Deze had met Dèwi Larapanas te doen, sprong daarom voor haar in de bres en verbood Kandang Kala zijn zuster het leven te benemen. Kandang Kala beloofde God Indra zijn zuster Dèwi Larapanas niet het minste leed aan te doen, als hij maar

eten kreeg dat zoo overheerlijk smaakte als het bloed van Dèwi Larapanas.

God Indra vervulde de wensch van den reus door te bepalen welke menschen aan Kandang kala ten prooi zouden mogen vallen.

Dit waren:

1. Wong mlakoe ing dalan prapatan, akoe-doeng klambi, ora ngebawa ing wajah be-doeg deng, d.i. iemand, die om twaalf uur in den middag, heel alleen, zonder te spreken, op een viersprong liep, terwijl hij zijn jas over het hoofd slaat.

2. Botjah ogal-agil d.i. een eenig kind.

3. Botjah kembar, d.i. een tweeling.

4. Botjah kedana-kedini, d.z. twee eenige kinderen, waarvan één een meisje is.

5. Botjah kembang sepasang d.z. twee eenige meisjes.

6. Botjah oeger-oeger lawang d.z. twee eenige jongens.

7. Botjah sendang kapit pantjoeran d.z. drie eenige kinderen, waarvan 't oudste een jongen, 't middelste een meisje en het jongste een jongen is.

8. Botjah pantjoeran kapit ing sendang d.z. drie eenige kinderen, waarvan het oudste een meisje, het middelste een jongen en het jongste een meisje is.

9. Botjah oetawa anak pendawa d.z. vijf eenige jongens.

10. Botjah oetawa anak pendawa-padangan d.z. vijf eenige meisjes.

11. Wong noegelaké pipisan oetawa gandik d.i. iemand, die een wrijfsteen of een rolsteen stuk maakt.

12. Wong ngroeboehaké dandang d.i. de gene die een dandang (een groote koperen rijstpot) omver laat vallen.

Daarbij kreeg Kandang Kala van Indra nog honderd en veertig volgelingen, die hem hulp moesten verleen, ingeval hij zich van zijn prooi meester wou maken, waarna hij zich, razenden honger lijdende, naar een viersprong begaf teneinde op zijn prooi te loeren.

Tegen den middag bereikte hij den viersprong en nam plaats onder een schaduwrijken waringinboom, wachtende op iemand, die daar heel alleen, zonder te spreken, met een jas over het hoofd, voorbijging.

God Indra, die op de hoogte was van hetgeen den reus Kandang Kala op het hart lag, vermomde zich als den aangewezen voorbijganger en bij den viersprong gekomen werd

deze door Kandang-Kala gegrepen. Echter onbewust, dat die voorbijganger God Indra was. De reus wilde den gevangene, die zich intusschen in zijn ware gedaante veranderde, dooden, doch deze zei, dat hij zich daaraan wel wilde onderwerpen, wanneer de reus hem eenigen tijd wilde geven om hem lof toe te zwaaien en het volgende lied ter eere van hem te zingen. Kandang-Kala had hiertegen geen bezwaar en weldra zette God Indra het onderstaande Javaansche liedje „Kinanti” in.

Kinanti I.

1. Doeh, doeh, adoeh poetraningsoen
2. Paran dosaningsoen iki
3. Toemedak ing ngartja-pada.
4. Datan woeroeng angemasi
5. Angoer agé kaontjatna
6. Soen tan kwawa nandang kingkin.

Vertaald luidt 't bovenstaande lied ongeveer als volgt :

1. Mijn lieve zoon !
2. Wat voor misdaad heb ik begaan ?
3. Ik ben naar de aarde gedaald.
4. Het staat vast, dat ik zal sterven.
5. Ik wil graag, dat ik aan het gevaar ontsnap.
6. Het verdriet valt mij zeer zwaar.

Kinanti II.

1. Lah, déné sira poetrakoe
2. Rena njirnakaken mami
3. Tan tolih ing jajah réna
4. Sira gèr apa tan adjrih
5. Lamoen sira tan élinga
6. Poewara nandang prijatin.

De Hollandsche vertaling daarvan luidt min of meer als 't volgende:

1. Mijn zoon
2. Het is mij vreemd, dat gij mij 't leven wilt benemen
3. Hebt gij geen medelijden met uw vader en moeder ?
4. Mijn lieve zoon ! Hebt gij daarvoor geen vrees ?
5. Als gij uw plan doorzet
6. Gij zult ten laatste verdriet lijden.

Door het zingen van dat lied onttrok God Indra zich aan het gevaar, omdat het onder-

wijl al over twaalf was geworden. Het voorschrift luidde namelijk, dat de reus den bewustten voorbijganger precies te twaalf uur mocht aanvallen. Na twaalf uur had hij geen recht meer zijn prooi te bemachtigen.

Als vergoeding daarvan kreeg Kandang-Kala van Indra een bedama (een slachtmes) ten geschenke om zijn prooi te slachten, aangezien een ongeslacht verkregen buit voor hem onwettig (Jav. ora sah) werd beschouwd. Vervolgens wees Indra hem de plaats van een broeder- en zusterloos kind (botjak ogal-agil) aan, waarna de reus, gewapend met zijn bedama (slachtmes) op weg toog naar de dessa, waarin zich het bedoelde kind bevond.

Met veel moeite vervolgde Kandang-Kala het kind, daar het zich telkens verborg in een van twee gaten voorziene oven in een keuken (Jav. pawon), in een aan beide kanten open zijnde bamboe-koker (boemboeng woengwang) en in een z.g. opengelaten srotong-huis (een huis met twee daken, waarvan de beide kanten gewoonlijk gesloten zijn met staanden driehoekigen wand), zoodat hij een verwensching uitsprak tegen den eigenaar van dien oven, de bamboe-koker en het openstaande huis.

Het schreeuwen van de dorpsbewoners om een varken, dat zich ging verschuilen in een leegstaand huis, deed den reus Kandang-Kala schrikken en hinderde hem om zijn prooi te vervolgen; de reus verwenschte den eigenaar van dat leegstaande huis.

Eenige vrouwen, die voor een deur zaten te luizen (Jav. pétan), gaven Kandang-Kala ook veel last om het kind te vatten, daar het zich telkens achter die vrouwen verschool. Over die vrouwen sprak Kandang-Kala dan ook een vloekwoord uit en ten laatste kwam het kind terecht bij iemand, die een wajangpartij (een roewatanfeest) gaf. Onder de nijaga's (gamelan-spelers) bevonden zich God Indra, Dewi Oema en Batara Nerada, die zich onkenbaar hadden gemaakt. God Indra trad op als een dalang, en heette dalang Loeng-loengan; Dewi Oema werd een panggendèr (gender speelster) en heette Njai Grenteng, terwijl Batara Nerada een pangendang (tromslager) was en den naam van Kjai Pandja-Asem-Soré droeg. Het vervolgde kind mengde zich in de menigte toeschouwers, met het gevolg, dat het uit het oog van Kandang-Kala

raakte. Deze kon het kind hierdoor moeilijk vinden en besloot maar achter een klapperboom op de komst van zijn prooi te blijven loeren. De reus kreeg spoedig slaap en legde zijn bedama, d.i. slachtmes, voor zich neer. Zoodra hij ingesluimerd was en vreeselijk ronkte, tikte de dalang Loeng-loengan den pangendang Kjai Pandja-Asem-Soré op den schouder om het slachtmes van Kandang-Kala te laten wegnemen. Er was onder die toeschouwers een vrouw, die zich in gezegende omstandigheden bevond. Het toeval wilde, dat zij ter plaatse van een kind beviel, en door het schreien van de pasgeborene werd Kandang-Kala wakker. Gezwind pakte de reus het kindje en wilde het opeten, maar tot zijn schrik merkte hij, dat zijn bedama, welk wapen hij moest gebruiken om zijn prooi te slachten, weg was. De gamelan-muziek hield toen op en met 't kindje in de hand naderde Kandang-Kala den dalang, deed dezen daarop de mededeeling, dat zijn slachtmes zoek geraakt was, meenend, dat de dalang de oorzaak van 't wegraken van zijn wapen was. Had de dalang de wajang niet vertoond, dan zou hij zijn bedama niet verloren hebben. Om die reden vroeg Kandang-Kala den dalang een schadevergoeding, doch deze verontschuldigde zich door den reus te vertellen, dat hij, dalang, daar op verzoek van den heer des huizes de wajang vertoonde. Dalang Loeng-loengan gooide bijgevolg de schuld op den huiseigenaar, aan wien Kandang-Kala toen om de schadeloosstelling vroeg. De huisbaas ontkende de schuld, omdat hij niets van de zaak wist en de kosten voor het ngroewatfeest droeg. Kandang-Kala ging opnieuw naar den dalang, bij wien 't slachtmes in bewaring was, met dringend verzoek het hem terug te geven.

God Indra willigde zijn verzoek in op voorwaarde echter, dat Kandang-Kala een leven als een mensch moest leiden. 't Pas geboren kind, hetwelk de reus wilde opeten, werd aan Indra, den dalang gegeven.

De reus Kandang-Kala was het daarmee eens en kreeg verschillende gereedschappen van den dalang ten geschenke, welke hij moest gebruiken, om gelijk de mensch aan den kost te komen. Het geschenk van den dalang bestond uit een ploeg, een eg, een arit, een rijstmes, een patjol, een pot, een braadpan, een ketel, een schaar, een naald,

een hoofddoek, een kain, een stuk wit goed, enz., enz. kortom alle benodigdheden, welke men noodig heeft voor 't leven. De volgelingen van den dalang kregen de komaran of de sadjèn, bestaande uit: een toempeng, pisang, eieren, suiker, lekkernijen, enz., enz. Over het kind van den huisheer, het pasgeborene en den door Kandang-Kala vervolgden jongen werd een bezweringsformulier uitgesproken, terwijl de reus zijn bedama in ontvangst nam. Den reus werd aan het verstand gebracht, dat hij menschen noch dieren mocht eten.

Kandang-Kala beloofde de wenschen van den dalang behoorlijk na te komen en vroeg hem om de z.g. donga-semboeran, d.i. een formuliergebed om allerlei ongelukken af te wenden en ging toen op reis naar de plaats van Dèwi Larapanas, bij wie hij zijn verder leven als mensch moest leiden.

Het formuliergebed van den dalang was 't volgende:

„Tès poetih saka si Bapa, tès abang saka si Bijoeng. Dalang sedjati tinoetoepan, njaosaken sahadat ènget. Teg langgeng, bismillah, tetep langgeng, langgeng karsaning Allah.”

Dat beteekent ongeveer het volgende:

„De witte druppel is van mijn vader, de roode van mijn moeder. De uitmuntende wajangvertoonster is niet te zien. Ik bied u de belijdenis van ènget aan. Hopende, dat het met den wil God's wordt vereeuwigd.”

Daarop antwoordde de reus Kandang-Kala:

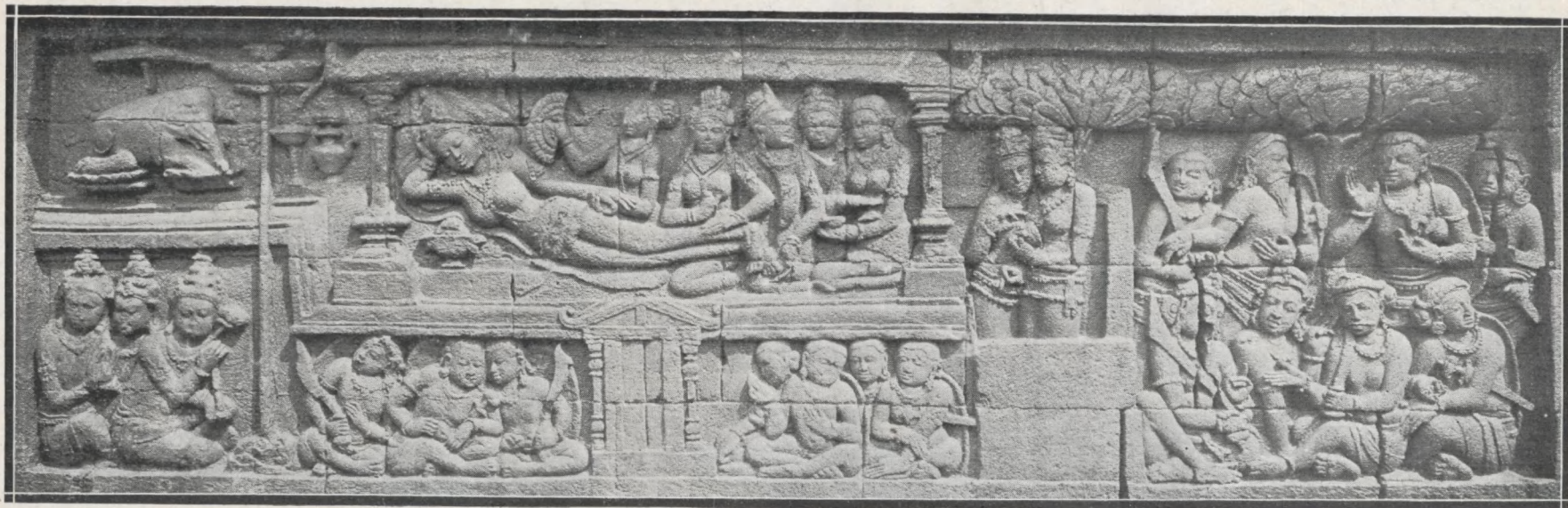
„Noen inggih kawoela loenga, loenga lajar anjabrang praoe tingkem, tjekelana Bapa, welahana Walijoelah, djinoendjoeng ing Goesti Allah pengajoenan. Sakedap tan ana katon, srana soetji kang nimbangi sarinané, sadaloené. Jèn sijang pasrah badané, Jèn daloe pasrah njawané.” d.w.z.:

„Ja, ik ga weg en ben varende op een gesloten schip. Houd het schip vast, vader! Gij, vriend van God! U moet pagaaien! God verheffe mij! In een oogwenk is het niet te zien. Een heilig beschermmiddel vergezelt het dag en nacht. Overdag wordt zijn lichaam en 's nachts zijn ziel aan God overgegeven.”

Het roewatanfeest liep weldra ten einde en toen namen de dalang, de panggendèr en de pangendang hun ware gedaante aan, waarop ze samen door de lucht naar den kaindran trokken.

BASRELIEF VAN DEN BOROBOEDOER.

Maja's Droom.

(Zie verder Plaat I, No. 4 en Plaat II No. 1).

De verwording in de Inlandsche Kunstnijverheid

door Mevr. A. J. Resink-Wilkens.

Gaarne voldoe ik aan het vereerend verzoek van de Redactie van Djawa om de door mij gehouden voordracht voor den Kring Djocja van het Java-instituut over de verwording in de Inlandsche Kunstnijverheid — ter toelichting van de daarmede gepaard gaande tentoonstelling te onzen huize — om te werken in een artikel voor dit tijdschrift, vermits ik daarin o.m. een middel zie, bevorderlijk aan het doel, dat aan die expositie met voordracht ten grondslag lag: belangstelling te wekken voor een op te richten Kunstnijverheidsschool.

De omwerking van die voordracht in een leesbaar artikel zou echter slechts mogelijk zijn, indien het geschrevene door talrijke foto's werd verlucht, ter vervanging der bij de lezing ter aanschouwing aanwezige voorwerpen; deze mogelijkheid werd mij geboden door de welwillende medewerking, die Dr. F. D. K. Bosch, Chef van den Oudheidkundigen Dienst, verleende, door aan den heer J. J. de Vink, den aan dien dienst verbonden Photo-graaf-Teekenaar op te dragen alle door mij gewenschte foto's ter reproductie te vervaardigen, van welke taak deze zich op de meest loffelijke wijze heeft gekweten. Aan beiden zij hierbij mijn hartelijke dank betuigd.

Met dit artikel hoop ik te bereiken, dat ook uit de Inlandsche wereld stemmen tot de Regeering opgaan om Haar te verzoeken, bij de vele reeds bestaande Javaansche scholen voor intellectueele ontwikkeling ook een enkele school, als proef, te openen, voor de behartiging van de belangen van de Inlandsche Kunstnijverheid.

Niet alleen in de groote bouwwerken als Boroboedoer, Mendoet, Prambanan, Diëng, Panataran en nog zoovele andere, heeft die kunst hoog gestaan, maar ook in de gebruiks-artikelen heeft zij een hooge vlucht gehad,

zooals uit de bij dit artikel behorende platen zal blijken. 1)

Alvorens aan de hand van de gereproduceerde foto's de verwording van de Inlandsche kunstnijverheid aan te toonen, wil ik voorop zetten, dat voor de groote onbemiddelde massa natuurlijk goedkoope voorwerpen van eigen Inlandsch maaksel, dan wel goedkoope importartikelen verkrijgbaar moeten blijven, doch voor de beter gesitueerden is het een dure plicht zich niet van die massa-artikelen te bedienen, indien betere voorwerpen van Inlandsche kunstnijverheid te krijgen zijn; het gaat hierbij om het tegengaan van de verwording van die artikelen, met betrekking tot materiaal en bewerking.

GEBRUIKSVOORWERPEN. Aan de hand van de platen I — XII en de daarbij geplaatste bijschriften zal men tot de overtuiging komen hoe dringend noodzakelijk het is, dat er spoedig wordt ingegrepen ter voorkoming van verdere verwording in den aanmaak van deze artikelen.

Typeerend voor den Indonesiër, valt daarbij het feit te constateeren, hoe hij gehecht is gebleven aan de oude vormen, naast minderwaardigheid van de gebezigde materialen en achteruitgang in de bewerking.

Deze laatste factoren zijn natuurlijk het gevolg van het moeten concurreeren tegen de geïmporteerde massa-artikelen, die bovendien gemeenlijk doelmatiger en duurzamer zijn, doch die bezwaarlijk gerangschikt kunnen worden onder de producten van kunstnijverheid. Deze concurrentie is zoo groot, dat de Javaan, wil hij zijn gebruiksartikelen

1) De voordracht van Mevrouw Resink omvatte de verschillende gebieden der Kunstnijverheid: weven, batikken, smeden, bronsgieten, houtsnijden, leersnijden en schildpad bewerken. Aangezien de foto's niet zonder schade konden gemist worden, maar het reproduceeren van alle veel te kostbaar zou zijn geworden, hebben wij, in overleg met de schrijfster, er de voorkeur aan gegeven het gedeelte over de gebruiksvoorwerpen met met het meerendeel der daarbij behorende reproducte inleiding en de eindbeschouwing over te nemen, Redactie.

in de oude vormen met kans op succes op de markt brengen, die waren voor enkele luttele centen moet kunnen leveren.

Omtrent de gereproduceerde groepen der destijds tentoongestelde voorwerpen, valt in het algemeen het volgende op te merken.

De oudste artikelen dateeren uit den klasischen Hindoe-Javaanschen tijd, dat is van de 8ste tot ± de 10de eeuw voor Midden-Java, met de naperiode voor den Oosthoek van de 10de tot en met het einde van de 13de eeuw. Deze voorwerpen zijn alle uit brons vervaardigd. Daarna krijgen we het Oud-Javaansche werk, dat uit de 14de tot het begin van de 19e eeuw dateert: hierbij zijn vele goede stukken, wat vorm en afwerking betreft. Het materiaal is voornl. koper, de brons-alliage uit den Hindoe-Javaanschen tijd is, naar het schijnt, niet meer bekend.

Naast deze mooie, oude producten van kunstnijverheid plaatste ik de goede voorwerpen van lateren tijd tot op heden, gevolgd door de gebruiksvoorwerpen voor gelijk doel, doch minder goed, enkele zelfs slecht uitgevoerd in koper of blik, in aardewerk of vlechtwerk van bamboe enz., waardoor de vormen niet meer zoo tot hun recht komen.

Bij het koperwerk valt op te merken, dat er verschil bestaat tusschen het werk uit Oost-Java, speciaal Soerabaja, en dat van Midden-Java. Het Midden-Javaansche koperwerk is altijd streng van lijn geweest, met heel weinig ciseleerwerk, wat ook geheel in karakter overeenkomt met den aard van den Javaan, met zijn kleeding en zijn adat. Hoe geheel anders is dat uit den Oosthoek. Altijd hebben zij daar overlading gehad, niet alleen in hun bouwkunst, maar ook in de bewerking van hun gebruiksvoorwerpen, zoo ook in hun kleeding. Toch was het ciseleerwerk niet zonder gedachte geplaatst; zij lieten duidelijk uitkomen wat als fond, en wat als ornament bedoeld was; wat nu echter niet meer gevoeld wordt. Men ciseleert er nu maar op los, omdat alles volgebeiteld moet worden en men weet niet meer welke beteekenis de motieven hebben. Verder verwijs ik voor nadere bijzonderheden naar de platen met bijbehorende bijschriften.

Ter voorkoming van alle misverstand, worde hierbij aangeteekend dat de destijds gehouden expositie geenszins volledig was, —

wat van een particuliere verzameling ook niet kan worden verwacht,— maar dat toch voldoende materiaal aanwezig was om in groote trekken een beeld te geven van de verwording of het te loor gaan van verschillende takken van in deze landen beoefende kunstnijverheid. Als van zelf sprekend dringt zich nu de vraag op: wat is hier tegen te doen?

Ik noem dan in de eerste plaats: belangstelling wekken voor hetgeen in die verschillende takken van kunstnijverheid bestaan heeft en nog bestaat, en na te gaan wat tot wederopleving, dan wel instandhouding of tot meerderen bloei daarvan kan worden gedaan. Om te beginnen kan een ieder uit de Inlandsche wereld meewerken door het Inlandsche costuum zooveel mogelijk weer in eere te herstellen en het dragen van het Europeesche tropen-costuum voor de mannen (toetoej-jas) slechts te beperken tot die takken van arbeid, waar het boven het Inlandsche costuum te verkiezen is. Daarmede zou het volgende worden bereikt: de bevordering van de batik- en weefkunst en van alle andere takken van kunstnijverheid, die producten afleveren, behoorende tot het Inlandsch costuum, als krissen, lijfsieraden, enz. Bovendien is de Inlandsche dracht mooier van kleur en vorm, economischer omdat zij niet aan de mode onderhevig is en omdat de kleeven gemakkelijk thuis te wasschen zijn, en ten slotte om deze laatste reden tevens hygienischer.

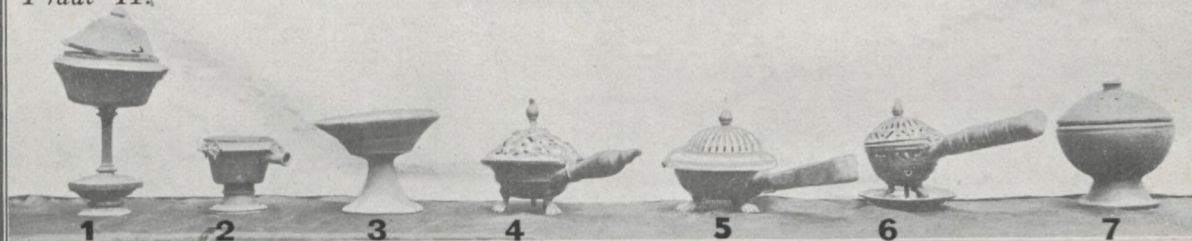
Tegenwoordig miskennen vele Javanen hun nationaal costuum en dragen in plaats van het Djocjasche of Solosche baadje een jas, of, indien zij het nationaal model aanhouden laten zij dit van tjita of zijde maken. Dit is natuurlijk de genadeslag voor den aanmaak van fijne loeriks, hier in Midden Java, daar die alleen kunnen gedragen worden door menschen van eenigen welstand.

Wordt de Javaansche kleederdracht onder de betere standen weer meer algemeen, dan zal de afzet van de daarvoor benoodigde artikelen belangrijk stijgen en als gevolg daarvan de lust tot het verfijnen van die nijverheid-producten in hooge mate worden bevorderd. Met deze verfijning van het Javaansche costuum zal, naar ik hoop, ook de afkeer ontstaan voor het dragen van den tot muts verlaagden hoofddoek: de „blangkon,” een ver-

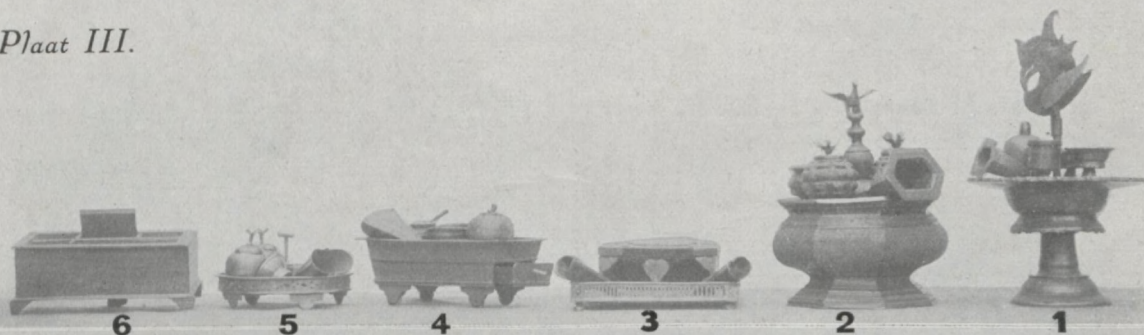
Plaat I.

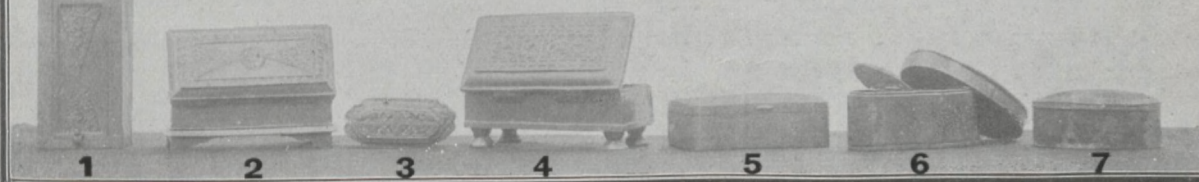
Plaat II.

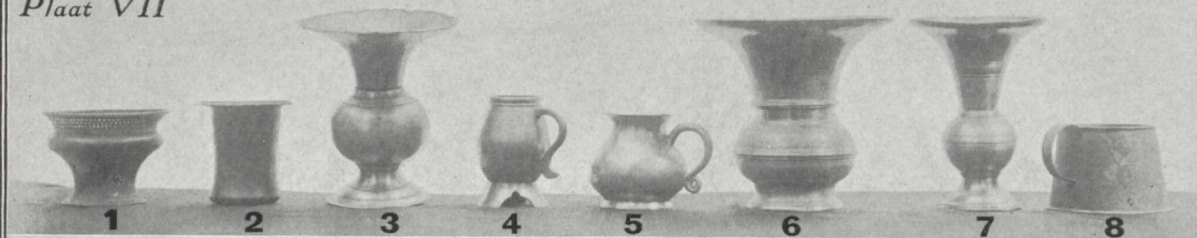
Plaat III.

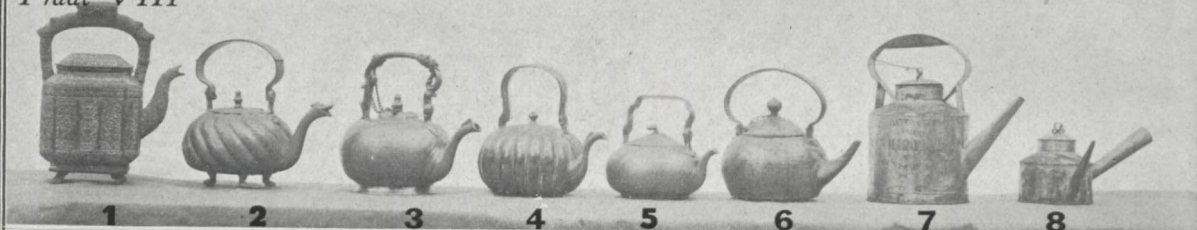
Plaat VI.

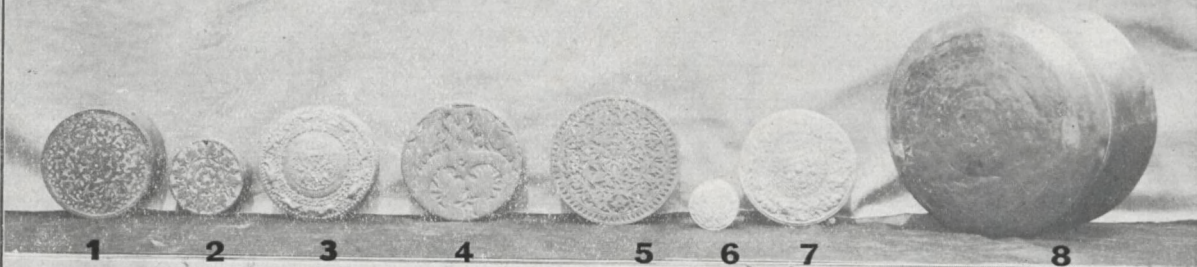
Plaat VII

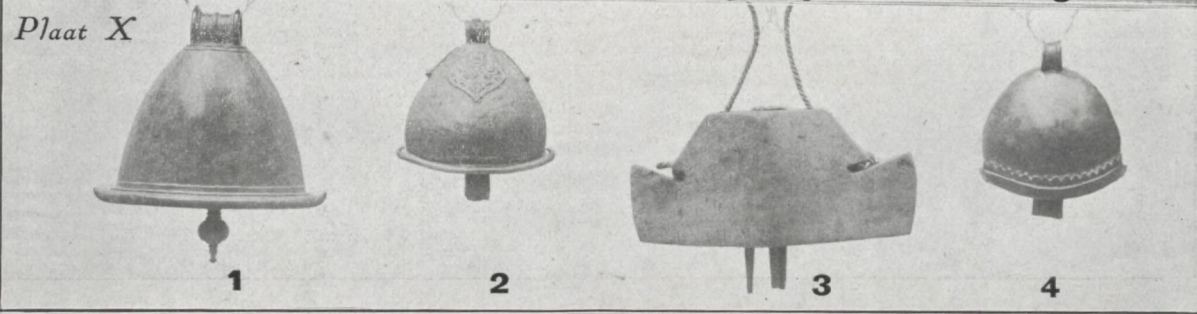
Plaat VIII

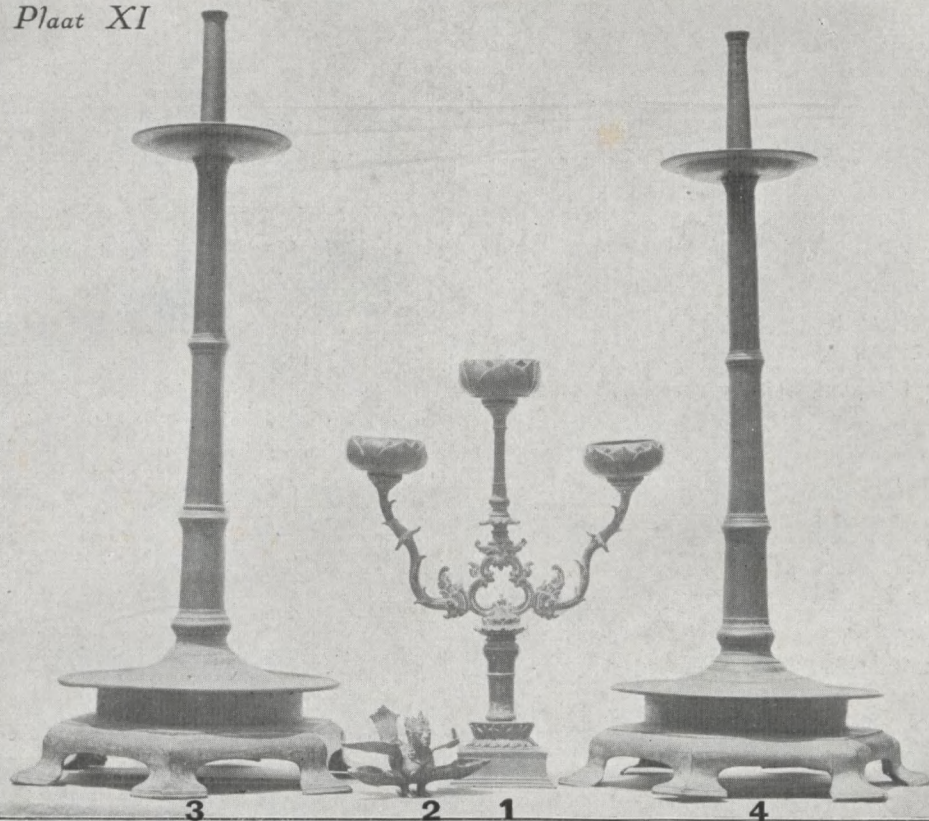
Plaat IX

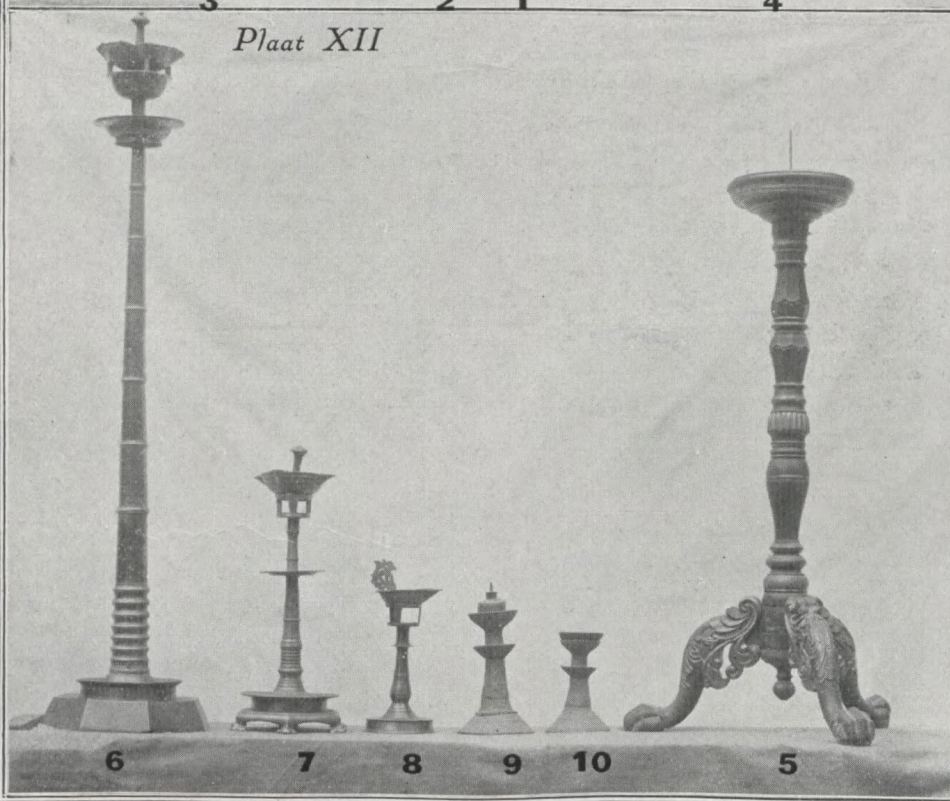
Plaat X

Plaat XI

Plaat XII

wording, die ook om aesthetische en hygiënische redenen moet worden bestreden. Vooral de batik-industrie zal bij een toenemend gebruik van de „blangkon,” in zijn meest eenvoudigen vorm, bestaande uit een drie-hoekig getjelept (gekleurd) getjapt of gebatikt stuk goed, waarop randjes worden vastgenaaid, ten zeerste benadeeld worden.

Naast dit middel, de terugkeer tot het Javaansche costuum, waardoor reeds verscheidene takken van Inlandsche kunstnijverheid zouden worden gebaat, verdient het aanbeveling om voor de gebruiksartikelen zoo veel mogelijk die te koopen, die van Inheemschen oorsprong zijn. Ook in dit opzicht kan niet alleen door de Inlandsche wereld, maar ook door hen, die voor het streven tot opheffing der nijverheid iets voelen, veel worden gedaan.

Ter bevordering van die kunstnijverheid in het algemeen is echter de oprichting van een Kunstnijverheid-school een eerste vereischte. Het doel van die school zou in hoofdzaak moeten zijn: het opleiden van intellectueel onderlegde, Inlandsche krachten, die later na afgelegd examen, aangesteld kunnen worden als hoofd aan eenvoudige, speciale kunstnijverheidsscholen in de verschillende centra van kunstnijverheid, waar de toekangs in hoofdzaak leeren teekenen en verder onderricht krijgen in de kennis der door hen gebezigde materialen, de bewerkingsmethoden daarvoor, met gebruikmaking van de daartoe het best geëigende werktuigen en gereedschappen.

Aan meer bevoegden zij de uitwerking omtrent de inrichting van dergelijke scholen toevertrouwd; in dit verband zij gewezen op hetgeen reeds door den Bond van Ned. Ind. Kunstkringen in die richting is gedaan.

Mocht zoo'n kunstnijverheidsschool tot stand komen, dan zijn wij desgewenscht bereid om, bij gedeelten, onze verzameling ter dispositie van die school te stellen voor het noodige aanschouwelijk onderwijs.

Djocja, Maart-April, 1922.

BIJSCRIFTEN DER PLATEN.

Plaat I. Gendi's.

1. Hindoe-Javaansche bronzen gendi, voorkomende op den Boroboedoer (bas-relief geboorte van Boeddha, voetwassing van Maja). Zie plaat V.

2. Oud-Soerabajasche gendi, mooi koper, fijn geciseleerd.

3. Hetzelfde dikbuikige model van aardewerk, tegenwoordig in gebruik.

4. Hindoe-Javaansche bronzen gendi met fijn tuitje uitlopende in een lotusknopje, met de op de volgende plaat voorkomende wierookstandaard No. 1 afgebeeld op het bekende reliëf van den Boroboedoer: Maja's droom. Zie plaat VI.

5. Gendi van aardewerk (Java).

6. Koperen gendi uit het Soerabajasche; geciseleerd.

7. Roodkoperen gendi, een luxe-voorwerp van dezen tijd!

8. Aardewerk-gendi van Bali.

Plaat II. Wierookbranders.

1. Bronzen wierookbrander uit den Hindoe-Javaanschen tijd. Zie plaat VI.

2. Bronzen wierookbrander uit den Hindoe-Javaanschen tijd. (Oost-Javaansche periode).

3. Aardewerk. Op Bali in gebruik bij alle mogelijke Sembahjangs.

4. Brons, Oud-Javaansche.

5. Brons, Oud-Javaansche, eenvoudige bewerking.

6. Geel koperen brander van dezen tijd, slordig van bewerking van een slecht koper-alliage.

7. Aardewerk.

Plaat III. Sirih-stellen.

1. Oud sirih-stel met een Garoeda in top als handvat, in geel koper, eenvoudig van opzet. Midden-Java-werk uit de Banjoemas-streek. Buitengewoon sierlijk is de Garoeda.

2. Sirih-stel uit Soerabaja, druk geciseleerd, maar toch mooi door zijn vorm en door de goed aangebrachte versiering.

3. Eenvoudig empilan-stel van schildpad met goud afgezet, op een zilveren blaadje. Djocjasch werk.

4. Nieuw Soerabajasch werk, een aardig geheel vormend, maar zeer slecht bewerkt en afgewerkt.

5. Nieuw Soerabajasch werk, aardig van vorm, doch slecht afgewerkt.

6. Tegenwoordig algemeen in gebruik, van dun slecht hout gemaakt, slechte afwerking, uit Japara afkomstig.

Plaat IV. Sirih-doozen.

1. Mooie koperen sirihdoos, oud-Javaansche. Deksel uitschuifbaar met kikvorsch als handvatje; toembak-motief op het deksel, in het eene een gestyleerde boom, in het andere twee wajang-figures.

2. Mooi koperen sirihdoos, oud-Javaansche. Toembak-motief op het deksel.

3. Zilveren doos met soewasah (gemengd goud) ingelegd. Sumatra.

4. Mooi koper, eenvoudig van teekening, zeer stijlvol, oud Midden-Java.

5. Eenvoudig, goed afgewerkt, ± 50 jaar oud. Midden-Java.

6. Tegenwoordig maaksels van bladkoper, zeer veel in gebruik, slecht afgewerkt.

7. Het toppunt van slecht werk, van blik vervaardigd. (De afbeelding doet de doos mooier schijnen, dan ze is.).

Plaat V. Basrelief van den Boroboedoer, geboorte van Boeddha, voetwassing van Maja, waarvoor een gendi gebruikt werd van denzelfden vorm als plaat I, No. 1.

Plaat VI. Basrelief van den Boroboedoer. Maja's droom, waarop in den linker-bovenhoek een gendi en een wierookstandaard zijn uitgebeeld, overeenkomende met de afbeeldingen op plaat I No. 4 en plaat II no. 1.

Plaat VII. Tempolongs (Kwispeldoors).

1. 2. Tempolongs van brons, oud-Javaansche.

3. 4. 5. Mooie, oude koperen tempolongs.

6. Mooi geciseleerd Soerabajasch werk.

7. Nieuw Midden-Javaansche werk, zeer slecht van afwerking.

8. Een geverfde blikken spuwbak, zeer leelijk, zelfs bij betere standen zeer veel in gebruik!

Plaat VIII. Ketels.

1. Koperen ketel uit Sumatra, mooi bewerkt, mooi van vorm.
 2. Koperen ketel uit Soerabaja, goed bewerkt, buitengewoon geestig van uitvoering (let op den kop van de snaterende eend!).
 3. Ketel van zwaar koper, mooi van afwerking, „Manggistan"-vorm, Midden-Java.
 4. Koperen ketel, „waloeh"-vorm, Midden-Java.
 5. Koperen ketel, eenvoudige manggistan-vorm, elegant model.
- Alle bovengenoemde modellen dateeren van $\pm$ 100 jaar geleden.
6. Roodkoperen ketel van den tegenwoordigen tijd, aardige vorm, maar zeer slechte afwerking.
 - 7 en 8. De algemeen gebruikte ketel van tegenwoordig, vervaardigd van boterblikken, in diverse maten verkrijgbaar.

Plaat IX. Bogems (juweelendoosjes).

1. Bronzen Hindoe-Javaansche bogem met fraai bladornament.
2. Bronzen oud-Javaansche bogem, eenvoudig randmotief.
3. Zeer rijk versierde zilveren doos; randmotief; verschillende dieren tusschen bladmotieven, daarop volgt een effen band van gemengd goud (soewasa) en als middenstuk in goud: twee wajang-figuren, een man en een vrouw onder een pajong omringd door bladranken.
4. Mooie geel koperen bogem met twee ineengeslingerde naga's met het kroonjuweel in de kopbekroning, oud-Javaansch (Nu genaamd naga-poespo).
5. Mooie geel koperen doos, oud-Javaansch, bladmotieven met een rand van het toembak-motief in het klein.
6. Kleine zilveren bogem met een Garoeda in het middenstuk.
7. Zilveren bogem, niet ouder dan 100 jaar. Bloemen bladmotieven in den rand, middenstuk een gouden plaat met twee wajang-figuren, die slecht zijn uitgevoerd.
8. Modern werk van rood koper, zonder een enkele versiering.

Plaat X. Veeklokken.

1. Prachtige bronzen bel, in forschen klassieken

vorm, met kloeken, mooi afgewerkten klepel. Hindoe-Javaansch.

2. Geel koperen bel, afkomstig van den Tengger, zeer sterk gelijkend op No. 1, misschien $\pm$ 100 jaar oud. Slordig afgewerkt. Houten klepel.

3. Houten bel, nu nog op Bali in gebruik. Het forsche en ook de lijnen van de Hindoe-Javaansche bel, echter sterk overdreven, vindt men hierin terug.

4. Tegenwoordig in gebruik zijnde Javaansche koperen bel, ineengedrongen vorm en slecht afgewerkt.

Plaat XI. Lampen (pelita's).

1. Hindoe-Javaansche lamp. Deze hoogst klassieke lamp of pelita, met losse kommetjes of „tjeloepaks" dateert uit den bloeitijd. (De lamp miste zijn voetstuk, er is daarom een nieuw onderstuk bij gemaakt, alleen om de lamp te kunnen laten staan, waardoor het kunstwerk tot zijn volle recht komt).

Uit prachtig brons vervaardigd; ter halver hoogte komen uit het dubbel lotuskussen drie gesteelde lotusbloemen te voorschijn, die aan hun oorsprong door het makara-ornament aan elkaar verbonden zijn. De middelste kelk is de grootste, alle drie zitten zij los op de houders, ter voorkoming van afschuiven worden ze door inkepingen in kelk en stengel op hare plaats gehouden.

2. Kleine bronzen Hindoe-Javaansche lamp in den vorm van een kinnari (hemelsche zangeres). De pitten komen in de tuitjes onder de vleugels.

3 en 4. Bronzen kaarshouders (voor Chineesche kaarsen, buitengewoon sierlijk van lijn.

Plaat XII. Lampen (palita's).

5. Houten kaarsstandaard, zwaar verguld en in rood en zwart geverfd. Het makara-ornament in de pootjes komt zeer duidelijk uit. In de koperen pin werd de Chineesche kaars gestoken en de ronde koperen bak diende voor het afdruppen van het kaarsvet. Compagnie's tijd.

6 en 7. Koperen pelita's met tjeloepak, $\pm$ 100 jaar oud.

8. Idem, met aardig gestyleerd handvatje.

9 en 10. Aardewerk voetstukjes, zeer slecht van uitvoering met een blikken lampje of een aardewerk tjeloepak er op gezet. Dit als eindpaal van zooveel superieur werk uit het verleden!

Wie is Semar ?

door J. K.

Semar behoort tot de meest raadselachtige figuren van het Javaansche tooneel. De Pandawa's en hun bondgenooten en tegenstanders vinden — evenals Rama en de zijnen — hun verklaring in de groote Indische heldendichten; maar Semar en zijn zoons komen daarin niet voor. Ook in Javaansche legenden en desa-verhalen zoekt men hen tevergeefs.

Wat is de oorsprong en de beteekenis van Semar ?

Dr. Serrurier heeft in zijn werk „De Wang Poerwa” de meening uitgesproken, dat Semar van Indischen oorsprong zou zijn en een soort imitatie vormt van den Indischen clown (widoeshaka).

Dr. Hazeu spreekt in zijn „Bijdrage tot de kennis van het Javaansch tooneel” (pag. 112) de veronderstelling uit, dat „Semar is de naam van een der echt Javaansche voorouders, wier schimmen reeds in het oude religieuze schimmenspel werden vertoond.”

Dr. Rassers ziet in Semar en de zijnen de prototypen van de leiders van den noviet, de initiatoren bij de plechtigheid, waardoor de jongeling in het stamverband werd opgenomen. (De Pandji-roman, pag. 360).

Ook in Djawa zijn de figuren van de bekende „panakawan's” reeds eenige malen ter sprake gekomen.

M. Boediardja wil in hen zien de vertegenwoordigers van déwa's, kala's en voorvaders. (Djawa 2de jg. No. 1).

H. O. meent in het drietal te herkennen „het volk,” tegenover de ridderschap, vertegenwoordigd door de satrija's (Djawa 2de jg. No. 4).

Onder boven bedoelde verklaringen zijn er, welke op wetenschappelijke gronden berusten, maar ook komen er voor, die zoo goed als uitsluitend op meer of minder gewrongen etymologie van eigennamen zijn gebaseerd. Al hebben de laatstbedoelde voor het opsporen

van den oorsprong dezer figuren gewoonlijk betrekkelijk weinig waarde, ze zijn van belang om te weten, welke opvattingen onder het volk leven.

Met het oog op dit laatste worden hier ook de onderstaande uiteenzettingen opgenomen, welke echter meer bevatten dan een behandeling van de vraag omtrent den oorsprong van Semar en de zijnen. Voor een groot deel grondt de schrijver zijn conclusies op de etymologie van eigennamen. Nu leidt de etymologie van een woord dikwijls tot zeer verrassende resultaten, maar men moet daarbij terdege weten, dat het verband tusschen het tegenwoordig gebruikte woord en dat, waarvan men het afleidt, ook werkelijk bestaat. Als men het Hollandsche woord „particulier” in verband brengt met het Javaansche „pati-keli” of in „pers-deli” het Javaansche ndelik zoekt, dan kan men daaraan allicht een zeer logisch schijnende redeneering vastknoopen, maar men vergeet, dat deze woorden in den grond der zaak even weinig met elkaar te maken hebben als „Kaboepatèn” met „kebo” en „patèn.”

De schrijver van onderstaand artikel maakt voor een groot deel gebruik van dergelijke, niet nader gemotiveerde, afleidingen en daarmee vervallen de grondslagen van zijn betoog. De redactie meende echter toch het stuk te moeten opnemen, daar er uit kan blijken, hoe men tracht de eeuwenoude, geliefde wajangfiguren in verband te brengen met de algemeen heerschende godsdienstige opvattingen. Om de volksziel en de eigenaardigheden van het volkskarakter te leeren kennen, heeft men niet te vragen, of een bepaalde opvatting wetenschappelijk juist en onaanvechtbaar is, maar men neme deze, zooals zij zich aanmeldt en lette op het streven, dat haar deed ontstaan en op de wijze van redeneeren, welke voor den schrijver — en dikwijls voor het volk in zijn geheel — een bevredigende oplossing geeft.

Grepen uit de wajang, in verband met den Islam

door Moesa.

Het is zeker een vermetele daad van mij, de Redactie van het tijdschrift Djāwā om een geringe plaatsruimte te verzoeken voor deze mijn wellicht minderwaardige verhandeling, vooral ook, wijl ik hier dingen bespreek, die de Oudheidkunde raken, terwijl ik toch een volkomen leek ben op het gebied van die zoo moeilijke wetenschap; edoch, in de hoop, dat mijn stuk, wellicht van belang zou kunnen zijn voor de Wetenschap in het algemeen, heb ik, de moeilijkheden wegcijferend, de stoute schoenen aangetrokken en besloten mijn opstel aan de Publieke opinie te onderwerpen. Hierbij moet nog vermeld worden, dat ik de Hollandsche taal niet goed machtig ben, met welke omstandigheid ik de geachte lezers en lezeressen, bij de beoordeeling van dit opstel, verzoek, rekening te willen houden ¹⁾.

Dit artikeltje handelt over hetzelfde „poenakawans-probleem,” als de Heer Boediardja in het eerste nummer van dit tijdschrift gedaan heeft, wat de geachte lezers en lezeressen zich nog wel herinneren zullen. Doch zijn stuk heeft het Boeddhisme tot grondslag, terwijl mijn opstel gebaseerd is op een Mohammedaansch standpunt. De Heer Boediardja heeft immers geschreven, dat zijne conjecturen te zamen tot de eindconclusie leidt, dat de drie poenakawans het symbool vormen van den ouden eeredienst op Java, dus ook het Boeddhisme.

„Semar” is volgens hem een „Dewa” uit de Soeralaja (soera = Dewa; laja = plaats); de namen „Semar” en „Nalagareng” zijn verbasteringen van de woorden „Samar” (twijfelachtig) en „Nala-garing” (droog hart); en den naam „Petroek” leidt hij af van „Petro” etc.

Alvorens mijn meening hieromtrent uiteen te zetten, wil ik de geachte lezers en lezeres-

sen herinneren aan de bekende tjerita van de ontmoeting van Joedistira, koning van Ngamarta, tevens de oudste der Pendawa's met den beroemden Saich Melaja of Soenan Kalidjaga, en van de ontcijfering van de heilige „djimat” (amulet) „Kalimasada” door den laatsten.

Joedistira dan kon volgens die tjerita niet in „moertja” (sterven in den fijneren zin des woords) opgaan, zooals zijne broeders na den Bratajoeda, doordat hij in bezit was van die heilige amulet. Hij moest blijven leven totdat het geheim zijner amulet geopenbaard zou worden, waartoe alleen één der Wali's de macht zou hebben. De tjerita luidt ongeveer als volgt:

„.....Sawoese ngoembara tetahoenan, „sang Praboe Joedistira kepetoek lan sa- „widjining Wali sanga, kang tetenger „Soenan Kalidjaga. Djeng Soenan nda- „ngoe: „Kowe koewi wong endi, dene ge- „getoeng kaja Narendra, lan djenengmoe „sapa ?

„Sang Praboe mangsoeli: „Kawroeha- „moe, akoe iki wong saka djaman poerwa, „ja Nata ing Ngamarta, kang djoedjoeloek „Praboe Joedistira. Lah kowe koewi sapa, „dene manganggo kaja pandita ?

„— Arankoe Saich Melaja, dene pagawe- „jankoe moeroekake agama Islam !”

„— Apa kowe bisa ndjarwakake tetoelisan „kang ana sadjroning djimatkoek, kang soe- „mimpen ana ing geloengkoek iki? Jen ko- „we bisa, keriskoe kopeken!”

„Djeng Soenan mangsoeli, manawa pan- „djenengane kadoega noeroeti apa kang da- „di pamoendoete sang Praboe.

„Bareng pandjenengane woes nampani „djimat maoe, noeli kagantjarake apa kang „dadi isine. Ing kana tjinarita, manawa „isining djimat maoe ora lija lafaling ka- „limah sjahadad” loro, ja lafal: „La ilaha „ill Allahoe, Moechammadoen Rasoel Alla- „hoe” kang ateges: „Ora ana pangeran

¹⁾ De taal heeft de Redactie, met toestemming van den schrijver, zoo veel mogelijk gecorrigeerd.

„kang sinembah kelawan chak, kadjaba „Allah, lan G. K. N. Moechammad ikoe sa „jekti oetoesane Allah.”

„Saka ikoe, moelane djimat maoe ka „aranan „Kalima-sada,” lantoeing tem „boeng Arab: „Kalima-sjahadad.”

„Sang Praboe toemoeli kakarsakake ni „rokake.

„Sawoese mangkana sang Praboe asoeng „panarima marang Djeng Soenan, lan ma „ringake wangkingane, kang bandjoer ka „aranan Kiai „Kopek,” garbane temboeng „Kopeken, samengko soemimpending kraton „dalem kangdjeng Soesoehoenan ing Soera „karta. Sang praboe toemoeli gantjar pra „kara kantjane soegeng lan sapitoeroete: „woesana sang Praboe seda, kanti sedane „wong Islam, ngagem asma Saich Djam „boekarang, paringane Soenan Kalidjaga.

„Bakda ikoe, Djeng Soenan karsa nga „rang lelakon wajang, lan maringi djeneng „marang sidji-sidjining wajang maoe, „kang bakal ginantjarake marang para „Wali lijane lan para moerid, minangka „kanggo prasemon etc.

In het Nederlandsch vertaald luidt deze tjerita aldus:

... Na vele jaren rondgedood te hebben, „ontmoette sang Praboe Joedistira één der „negen Wali's, met name Soenan Kalidja „ga. Deze vroeg hem: „Waar komt U van „daan en waarom draagt U een haarwong „als die van een koning?”

„Sang Praboe antwoordde: „Ik ben „iemand uit de djaman „poerwa” (vorige „eeuw); ik was koning van Ngamarta en „mijn naam is Praboe Joedistira. Wie is „U en waarom kleedt gij U als een heil „lige?”

„— Ik ben Saich Melaja en heb het ver „breiden van den Islam tot taak!”

„— Zou U wellicht den inhoud van mijn „amulet, die ik in mijn haarwong bewaar „kunnen ontcijferen? Zoo ja, dan zult U „mijn kris tot belooning krijgen!”

„De Soenan beloofde hem dit te doen. „Toen hij de amulet ter hand kreeg, ont „sluierde hij het geheim van den inhoud. „Het verhaal zegt dat de amulet niets an „ders inhield dan de „lafal” (woorden) van „de „twee kalimah sjadad,” (de Moh. twee „ledige geloofsbelijdenis) luidende: „La „ilaha ill Allahoe, Moechammadoen Rasoe

„Allahoe” beteekenende: „Er is geen God „dan Allah en Moechammad is zijn Ge „zant.”

„Om die reden werd die amulet „Kalima „sada” genoemd, niets anders dan de ver „bastering van de Arabische woorden: „Kalima(h) — S(j)a(ha)da(d).

„Sang Praboe werd verzocht die woor „den na te zeggen.

„Sang Praboe betuigde den Soenan zijn „dank en gaf hem zijn kris, die van dat „oogenblik af Kiai „Kopek,” afgeleid van „de woorden Ko + peken genoemd werd, „en nu bewaard wordt in het paleis van den „Soesoehoenan te Soerakarta.

„Sang Praboe vertelde vervolgens van „zijn tijdgenooten, hunne verrichtingen, „enz. ten slotte stierf hij als Moslim, onder „den naam van Saich Djamboekarang, wel „ke hij van den Soenan gekregen had. „Na dien tijd stelde de Soenan vele wajang „tjerita's op en gaf aan iedere figuur een „naam, die hij aan de andere Wali's en „aan zijn leerlingen symbolisch verklaren „zou.....”

Uit dit verhaal maak ik op, dat de namen der wajang-figuren ook verbasteringen zijn van Arabische woorden, die den Soenan hun gegeven had.

Met mijn zeer geringe kennis van de Arabische taal, welke ik bij mijn studie van den Islam heb moeten aanleeren, heb ik getracht, aan eenige dier verbasterde woorden de oorsprong terug te geven en de bedoeling van den Soenan te doorgronden.

Ziet hier de resultaten van mijn moeite:

„De namen der poenakawans zijn m.i. ook verbasteringen van Arabische woorden, gelijk „Kalima-sada”, — en zijn het symbool der Wali's.

„Semar” (deze naam heeft de figuur waarschijnlijk van den Soenan gekregen, de oorspronkelijke naam was „Ismaja”) vindt zijn oorsprong in het Arabische woord „Simaroen,” dat „spijker” tot beteekenis heeft.

Hoe is 't nu gekomen, dat men het woord „simaroen,” tot „semar” heeft verbasterd?

Dit is eigenlijk aan den Soenan zelf te wijten, doordat hij het woord eerst in „goendil” of „zonder klankteekens” geschreven moet hebben. Als men het woord „simaroen” in het Arabisch schrijft, dan bezigt men de volgende letters: „sin,” (zonder de drie puntjes

er boven of de „kleine sin”) „mim,” „alif” en „ra tanwindlommah” d.i. „roen.” Bij afwezigheid van klanktekens kan men dat woord gemakkelijk aanzien voor „soemaar” „samaar” of „semaar.”

Indien het verder waar is, dat die poenakawans het symbool zijn van de Wali's, waarom vergeleek de Soenan dan een Wali met een „spijker?”

Dit is gebaseerd op de spreuk „al Islamoe, „simaroeddoenja” d.i. „De Islam is de spijker van de wereld.” De Islam leert ons, Moechamedanen, dat, wanneer de Islam er niet meer is, het vergaan der wereld spoedig plaats zal vinden.

Men twijfelt verder aan het geslacht van de Semar-figuur. Is hij een man of een vrouw?

De Heer Boediardja heeft hiervan een lange verklaring gegeven. Hier vindt mijn bewering, dat de poenakawans in verband staan met den Islam, vasten grond.

Een „man” is in den Islam het symbool van „hoog en standvastigheid,” een „vrouw” dat van „laag en wrikbaarheid.”

Ten aanzien van de Wali's twijfelt men of zij „hoog- of laaggeplaatsten” zijn. Indien zij zich in het eerste geval bevinden, waarom zijn zij dan meerendeels arm? En als zij dan in het tegenovergestelde geval verkeerden, waarom draagt men hun zooveel eerbied toe?

De dalang geeft hier het beslissende antwoord:

„Semar is een Dewa uit de Soeralaja in eigen persoon,” dus ook: „De Wali's zijn hooggeplaatsten.”

En nu volgt „Nalagareng.” ¹⁾ Deze naam is een verbastering van de woorden: „Nalakorina,” d.i. „X heeft vrienden bij gekregen”.

Als men die twee woorden schrijft, dan bezigt men: „noen,” „alif,” „lam,” „kaf,” „ra,” „ja,” „noen,” en „alif.” Bij gebrek aan klanktekens, kan men die woorden allicht verwarren met de woorden: „noli-korina,” „nali-korina”..... en voor het gemak lezen wij die „Nolo-gareng.”

De dalang zegt, dat die „Nalagareng” altijd „droevig” is; en de Soenan vertelt, dat de Wali's altijd „zwaar werk” hebben, na-

melijk het verbreiden van den Islam, opdat zij zeggen kunnen: „Wij hebben vrienden (geloovigen) bij gekregen.” Die „X” is dus de wali's zelf.

De oorspronkelijke gedaante van den naam „Petroek” ²⁾ is waarschijnlijk „Fatroeka.” dat „verlaat de tijdelijke wereld!” beteekent.

Om dit woord te schrijven gebruikt men de volgende letters: „fa,” „ta,” „ra” en „kaf.” Zonder klanktekens lijkt dit woord in het oog van onkundigen als: „Fatirok,” „Fata-roek” en voor het gemak lezen wij dit als „Petroek.” In verband met „Petroek” staat de Leer van den Islam, dat het „de-rug-toekeeren” aan de aardse weelde „edel” is, waarvoor men in het paradijs vergoeding krijgen zal. Daarom leiden de Wali's zulk een armzalig leven, zooals ook die poenakawans in de wajang.

De bendara's van de Semarfamilie treden steeds als overwinnaars uit den krijg. De Wali's zijn, gelijk de heilige Profeet, de lieveling van Allah. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer men, een gunsteling of een boodschapper van den Regeerder aan zijn zijde heeft, men overal geëerbiedigd wordt en gevreesd als een overwinnaar.

Merkwaardig is de plaats, — aan den rechterkant — die de poenakawans innemen. Dit feit is waarschijnlijk op een Javaansche uitdrukking gebaseerd.

„Di tengenake” of „aan den rechterkant geplaatste” wil zeggen: „De geëerbiedigde.” Dit punt staat, even als de andere, weer in congruentie met de leer van den Islam, dat de geloovigen den Wali's „eerbied” zijn verplicht.

Aan de linkerafdeeling vinden we nog een paar poenakawans o.a. „Togog” en „Saraita,” die het symbool vormen van de tegenpartij der Wali's.

De naam „Togog” is volgens mijn beschouwing een ontaarding van het Arabische woord „Togien,” dat „een overdadige” dus ook „een slechte” beteekent.

Men schrijft dat woord door het gebruik van „ta,” „alief,” „gain,” „ja” en „noen.” Dat „Togog” het symbool is van een overdadige, bewijst zijn mond reeds. Men heeft zeker een

1) Op de schoolbanken liet ik mij vertellen dat zijn figuur slechts een bijvoegsel is van den koning van Poerwatjarita.

2) Op de schoolbanken liet ik mij vertellen, dat ook zijn figuur slechts een bijvoegsel is van den koning van Poerwatjarita.

grooten mond nodig, om altijd buiten de grenzen der waarheid te gaan.

De naam van zijn zoon „Saraita,” weer een verbastering van Arabische woorden, n.l. „In sarā jat” ¹⁾ die „in het donker geboren” beteekenen, en zijn figuur, alsook die zijner bendara’s stellen de ongeloovigen voor, die het geluk nog niet gehad hebben „het Licht” of „de Leer van den Islam” te aanschouwen. Zooals wij gezien hebben zijn de bendara’s van die twee poenakawans meerendeels „goddelooze” menschen, dus in tegenstelling met de Semar- troep. Eén van hen is Dosomoeka, de koning van Ngalengkadiradja. Om „In sara jat” neer te schrijven, moet men de volgende letters bezigen: „alif,” „noen,” „de kleine sin,” „ra,” „alif,” „ja” en „ta.” Zooals ik reeds verklaard heb, moet de Soenan die woorden in den beginne in „goendil” geschreven hebben, zoodat zij, die niet op de hoogte waren van de „nachwoe,” (grammatica) die woorden verkeerd konden lezen. Die verkeerde lezing vertelden zij aan hun kinderen, deze weer aan de hunne en zoo voort, en zoo ontstond de legende van de Wajang. Natuurlijk kunnen wij niets van de waarheid weten, omdat wij de dalangs die namen, zooals ze nu zijn, hebben hooren noemen.

Zoo gebruiken wij nog tal van andere uitdrukkingen, die, op den keper beschouwd, niets anders zijn dan verbasterde uitdrukkingen uit vreemde talen o. a.

Na zondige handelingen komt „setak pirlah har ngalim” uit onzen mond, een ontaarding van den Arabischen zin: „Astag firoe Allah alngadiem,” die: „Vergeve mij, o Allah, de Almachtige!” beteekent.

Bij het begin van een werk geven wij soms: „Semillah rakman rakim” ten gehooore, oorspronkelijk: „Bies mi Allahi ar Rochmani ar Rochimi,” die: „In naam van Allah, de Barmhartigheid zelve, begin ik met iets” tot beteekeenis heeft.

Wij noemen een medicijn-kist „botekan,” naar het Hollandsche woord „apotheek,” enz., enz.

Gără-Gără.

Hierboven staat te lezen, dat Soenan Kalidjaga, sedert zijn ontmoeting met Praboe

¹⁾ De beteekeenis van die woorden, die wij hier hebben, is figuurlijk. De letterlijke is: „Des avonds reizen, dan terugkomen.”

Joedistira vele wajang-tjerita’s opstelde. Als een van de tjerita’s mag de „Gara-Gara” beschouwd worden. Het volgende moge dienen, om deze meening te rechtvaardigen. Het „verdubbelde” (Jav. dwi lingga) woord Gara-Gara is wezenlijk geheel synoniem met „hoe-roe-hara,” (Mal.), „geger,” (Jav.) d.i. opschudding” (Holl.) Dit gedeelte van bijna iedere wajang-tjerita, vindt gewoonlijk plaats te middernacht, de komst van de Semar-familie voorstellende, waarbij de dalang, om grooter licht te krijgen, de pit van de „blentjong ¹⁾ die in de wajangwereld de rol van de zon speelt, wat langer uit de tuit trekt, opdat de andere lichten ²⁾ daardoor vervaagd worden.

Met de Gara-Gara dan schetste de Soenan het optreden van de Wali’s, met de „Sjam-soeddien” of „het licht van den Islam” aan hun zij. Evenals de dalang de blentjong wat grooter laat branden om de andere lichten te vervagen, zoo kwamen de Wali’s voor den dag, om de bevolking van Java tot den Islam te bekeeren, om de lichten van de andere godsdiensten op Java te verdoven.

In trillende houding wordt de „goenoengan” of „kajon” ³⁾ heen en weer in beweging gebracht, eerst langzaam en kalm, dan onstuimiger, en ten slotte wordt die bergvormige figuur „kaarsrecht” te midden van het strijdperk gezet. De „nontonnens” merken op, dat van dat oogenblik af de gamelan „een andere gending” neemt, die het karakter heeft van strijdlustigheid. De „soeloek” ⁴⁾ zegt hun, dat de Gara-Gara gepaard gaat met een geweldige aardbeving en een krachtigen

1) Blentjong is een ketelvormige lamp, alleen gebruikt bij wajangvoorstellingen.

2) Voor de import van de petroleum- en gasolinelampen gebruikten wij Javanen voor de verlichting de „sentolop,” zooals kort geleden in de Mesdjid van Djocja nog gebruikt werd. Die „sentolop” werd oudtijds van klapperdop vervaardigd, in den vorm van een „beroek” met gaten, ter grootte van kwartjes. Later verving men die klapperdop door een glazen buis, die den vorm van een korte reageerbuis had, de „sentolop” van de Mesdjid van Djocja.” Die klapperdop of glazen buis werd met klapperolie, ter diepte van een paar c.M.’s, gevuld en voorzien van een wormvormige pit, die, na de ontsteking, slechts een vaag licht opleverde.

3) De „goenoengan” of „kajon” is waarschijnlijk ook het symbool van den Islam. Zie het vervolg.

4) Het woord „soeloek” is het eerste Arabische woord, dat in de wajang onverbasterd te vinden is. Het beteekent in het Jav. „midji,” Holl. „eenig” of „zuiver”; of is synoniem met „ma’rifat” (het zien van de Godheid met het hart). „Midji” is de soeloek, omdat deze onvermengd met kuren gezongen wordt, en „ma’rifat” beduidt hij, aangezien de in voorspelling komende heeren — de Wali’s — „Ma’rifaters” zijn.

De dalang zegt dat het woord „soeloek” de „garba”

orkaan, terwijl het er op de kawahtjandra-dimoeka onstuimig spookt.

De algemeene orde wordt geteisterd en de Dewa's of Bataras geraken in verwarring.

Dit gedeelte in de wajang dient om „de geger,” die de invoering van den Islam op het toen nog Boeddhistische Java teweegbracht, te beschrijven. Door de komst van den Islam werd Java in onstuimige beweging (aardbeving) gebracht, niet het land zelf, maar de ongeloovige bevolking, en hier en daar heerschte algemeene ontsteltenis (orkaan). De Boeddhisten geraakten in grammen moede, zoo spookt het in de Kawahtjondradi-moeka. Zooals de „Dewa's” of „Bataras”¹⁾ in de Gara-Gara in verwarring raken, zoo werden de Boeddhistische koningen en pandita's, bij de invoering van den Islam tot ergernis gebracht. Ze zagen de val van hun eeredienst voor de deur staan. De „kajon” wordt . . . , ten slotte „kaarsrecht” te midden van het strijdperk gezet, — de Islam plaatste zich „onwrikbaar” op Java en — op de geheele aarde, de kampplaats der schepsels om het „tijdelijk” bestaan. Sedert de Gara² merken de „nontonniers” de verandering der „gamelantoon” op, — sedert de „invoering” van den Islam beleven wij „nontonniers,” de wijziging van „de levensmelodie” door de Moehammedaansche beginselen.

In de Gara-Gara gaan de twee broeders Nalagareng en Petroek, om een kleinigheid, zich met elkaar in kracht en handigheid meten.

Men zou zeggen, dat hun optreden slechts ten doel heeft, om de lachlust van de nontonniers op te wekken, doch mijn zienswijze daaromtrent zegt, dat het niets anders is, dan de beschrijving van de Godsdienst-oorlog tusschen Bintara en Madjapait. Zooals Nalagareng met zijn „broeder,” Petroek vecht, zoo

is van de woorden „soewara” = „sten” en „oeloek” = „hoog”; en daarom moet de soeloek altijd met een hooge stem gezongen worden.

Het tweede woord — zoover mijn kennis reikt is: „fatih” of „patih”, dat „de eerstwetende” beteekent. Het komt dus overeen met het gebruik. Inderdaad moet „de patih” (Holl. minister) de eerste zijn, die 't weten moet, als een nieuw staatsblad in werking treden zal.

1) „Dewa” en „Bataras” zijn verbasterde woorden, die in Arabië thuis behooren. Het eerste is oorspronkelijk „dawa” of „medicijn,” en het tweede „faëtorie” of „grootsch.” Als „medicijn” werken de Dewa's, omdat zij aan gekwetste harten den zachtsten balsem geven kunnen, en dat zij „grootsch” zijn, ligt in het feit, dat zij, gewone stervelingen, zich als de Volmaaktheid zelve laten beschouwen en eerbiedigen.

beoorloogde de Adipati Bintara, Raden Fattach, zijn vader, den Grootkoning van Madjapait „Praboe Brawidjaja”²⁾).

Verder zegt de soeloek de nontonniers, dat tijdens de Gara-Gara de Tedja, een lichtbundel ter grootte van de nerf van het klapperblad en de verschijning van een „koesoema” aankondigende zich vertoont, en dat, als al die natuurverschijnselen voorbij zijn, men ki Poera Badranaja of Semar in het oog krijgt.

De beteekenis hiervan is dezelfde als die van den nimbus (Arab.: „noor” en Jav.: „tjahja”) waarmee de schilder Apostelen en Heiligen afbeeldt.

De Soenan had dus gelijk, dat hij Semar — het symbool der Wali's of Apostelen tevens heiligen — in de wajang met de „tedja” in verband bracht.

Opmerking verdient ook het lied van Semar, waarmee hij gewoon is, zijn „kinderen,” te roepen, luidende als volgt:

1. „Ilir-ilir, ilir-ilir.

„Tandoeke wong kang minggir,
„Sing idjo raja-raja,
„Kadia panganten anjar.

2. „Botjah angon! Botjah angon!

„Peneken blimbing koewi,
„Loenjoe-loenjoe peneken,
„Kanggo ngoembah dodot ira.

3. „Dodot ira, dodot ira,

„Soemiwir bedah ing pinggir,
„Dondomono djroematana,
„Kanggo seba mengko sore.

Refrein:

„Poempoeng gede remboelane!
„Poempoeng amba kalangane!
„Soeraka, soerak sajoek!

1) Op de schoolbanken liet ik mij vertellen, dat Praboe Brawidjaja als Moslim gestorven is. Zijn huwelijk met de tante van den Soenan Ampel was immers volgens Moehammedaansche beginselen gesloten. Hij moet dus de „Sjahadat,” de geloofsbelijdenis van den Islam, uitgesproken en daarin geloofd hebben. Doch omdat hij verlegen was jegens zijn nog Boeddhistische leermeesters en onderdanen, en ook, omdat hij in alle opzichten de Protector was geweest van het Boeddhisme, bleef hij ongenegen de verplichtingen van den Islam na te leven. Toen zijn reeds Moehammedaansche zoon, Raden Fattach, hem vroeg, zijn sporen te willen volgen, en hij het weigerde, verklaarde zijn zoon hem den oorlog.

dit is:

1. „Te waaieren, te waaieren,
„Het optreden van iemand, die naar den kant vaart,
„Die mooi groen is,
„Als een pas getrouwde.
2. Hoeder, hoeder !
„Beklim toch dien blimbingboom;
„Al is hij glibberig, moet je hem toch beklimmen,
„Om daarmee je dodot (een anderen naam voor kain, behoorende bij het Javaansche Gala-kostuum) te wasschen.
3. „Je dodot, je dodot.
„Golvend, aan den kant gescheurd;
„Naai en stop hem,
„Gedragen, om heden, in den vooravond op audiëntie te gaan.

Refrein:

„Juist, dat het volle maan is !
„Juist, dat de kring groot is !
„Juicht, in eensgezindheid !”

Van het eerste couplet zou ik willen zeggen, dat het de komst van een Moehammedaanschen vreemdeling, den eersten prediker van den Islam op Java, Sjaich Maulana Malik Ibrahim beduidt, die onder een „frissche” bries, de kust van Java bereikte. Hij zeide: — 2e, 3e couplet en refrein: — „O, gij hoeders van uw ziel!” (dus „botjahangon” beteekent hier niet „veehoeder”). Beklimt toch dien blimbingboom — den Islamsboom. Hem te beklimmen = hem aan te nemen.

„Al is hij glibberig, al is het moeilijk — moet je hem toch beklimmen,” — moet u toch hem aannemen — wiens vruchten zoo sappig zijn, — wiens leer — passend, om uw dodot, die golvend aan den kant gescheurd is — passend is, om uw ziel, fier van vele zonden door uw Boeddhistisch geloof, — te wasschen, — te reinigen. — Die moet u naaien en stoppen, — die moet u in orde maken, — om gedragen te worden, als u straks in den vooravond (het einde van den dag) op audiëntie gaat — om er mee straks, bij „het einde van het aardsche leven” voor Allah te verschijnen.

„Juist, dat het „volle maan” is!” — Juist, dat er nog veel Oelama's zijn, — het „licht” van het geloof — die u de beginselen van

den Islam leeren zullen !” — „Juist, dat de kring groot is !” — „Juist, dat de Moehammedaansche schare groot is !” — „Juicht in eensgezindheid !” — „Weest blij en eendrachtig, opdat de macht van den Islam gehandhaafd blijft !”

Goenoengan.

Als wij de Goenoengan of kajon goed beschouwen, dan worden wij de volgende figuren, van beneden naar boven, gewaar:

1. een gesloten deur, de Seläpanangkep, met haar stoep.
2. twee reuzen, koeroebioen genaamd, ieder met een sabel in de hand, aan weerskanten van de deur.
3. het „Banaspati-beeld,” boven die deur.
4. een boom ¹⁾, waarin wij de volgende figuren ontwaren:

1. een koningsslang, die zich om zijn stam kronkelt.
2. een paar gazelachtige dieren, of gazellen met krokodil-staarten.
3. een paar hanen.
4. een paar apen.
5. een paar kraaien, en
6. een paar duiven ²⁾.

Kan men „de goenoengan” niet anders ornamenteeren ?

Ik zou deze vraag met „neen” willen beantwoorden, omdat anders het geheim, dat achter zijn figuur schuilt, ook zal moeten veranderen.

Onder de deurfiguur wordt verstaan de Sanggarpamoedjan of het Bidhuis der Wali's waarin ieder van hen zich bijna elk oogenblik, bevond, om dit gebed te prevelen: „Allahoemma dakkieni walgalamiena adj-mangien. mienaldjiennie waliënsie walmalaïkah. Innaka ngala koelie sjaiïn kodier! Aamen! „O, Allah, wijs mij en hun, die in deze tijdelijke wereld verdwaald zijn (geen Islamieten) den Rechten Weg (den Islam) aan. Waarlijk, Gij hebt tot alles de macht. Dat Gij dit gebed vervulle !” Dit punt komt dus overeen met het gegeven uit de Geschiedenis, dat

1) Volgens den dalang wordt die boom, Nagasari-boom genoemd, naar de koningsslang, die zich om zijn stam kronkelt.

2) De figuren van den eenen goenoengan verschillen van die van den anderen, zoodat het moeilijk is, om hier de origineele op te noemen. Doch met de figuren, die wij hier hebben, wordt een vrij goed bewijs geleverd, dat de goenoengan het symbool is van den Islam.

de Wali's geen kracht spaarden, om de toen nog Boeddhistische Javanen tot den Islam te bekeeren.

Het is buiten kijf, dat, als men in den gebede is, men de uitdrukking krijgt van gelaten- of treurigheid. Zoo vergat de Soenan niet, om aan weerskanten van „de deur,” het zinnebeeld van zijn Bidhuis, het beeld van Koeroe-bioen, oorspronkelijk een Arabische naam „Karoebioen,” de naam van één der Engelen, die de bescherming van de bidders op zich heeft, aan te brengen. Daarmee bedoelde hij zeker, dat de Wali's Allah aan hun zijde hadden. De Karoebioen-figuur heeft een sabel in de hand, om de gevaren, die de wegen van de Islamieten kruisen, te verdrijven.

In zijn Bidplaats hoopte de Wali, dat Allah den Islam veroorloven zou, het Boeddhisme onder zich te krijgen, en om die reden stelde de heraldische Soenan Kalidjaga in den Kajon, het Banaspatibeeld, het symbool van het Boeddhisme onder het boombeeld, den „Sadjarotiel moentoha” of „den hemelschen boom,” het zinnebeeld van den Islam.

Na in vele oorlogen de victorie behaald te hebben, gelukte het den Islam zijn eerste koninkrijk op 'nDemak ¹⁾ te stichten en den scepter over geheel Java te zwaaien. Het ontstaan van 'nDemak, dat een ander woord is voor „njekel” (Holl. „pakken”) staat dus in verband met het feit, dat het „den Islam eindelijk gelukt was,” het Boeddhistische Java te „pakken,” of „het Boeddhisme onder zich te krijgen.”

Vragen wij wat het koningsslangenbeeld om den stam heeft te beteekenen, dan behoeven wij niet ver te zoeken.

Langs allerlei gevaarvolle wegen trachtte de Islam zijn doel te bereiken, gelijk de slang zich in allerlei bochten wringt, om vooruit te komen.

Het Moehammedanisme was toen nog vreemd voor de Boeddhistische harten, als „de gazelachtige dieren” met hun krokodil-staarten momenteel zijn in onze oogen. Kan men mij soms zeggen, wat voor dieren en waar zij te vinden zijn?

Gelijk „de haan op den kerktoeren” is de „haan-figuur” in den goenoengan, het sya-

bool van den Islam, dat deze „de opwekker is tot hooger leven.” Tegelijk liet de Soenan „zijn haan koning kraaien” m.a.w. „hij wilde hebben, dat de Islam op Java overwon.” Volgens speelt „de haan” hier dezelfde rol als in de wapenkunde, t.w. het zinnebeeld van „waakzaamheid,” dus opdat de belangen van den Islam op Java en elders „bewaakt blijven.”

De kajon heeft binnen in zijn kruin een paar „apen-figuren”; dit beteekent, dat „de Islam Java in zijn bezit heeft.”

Zooals in de „Wederopbouw” eens te lezen stond, dat de Islam de aanleiding is geweest van den achteruitgang van Java ¹⁾, waarschuwt „de bonte kraai-figuur” in den kajon ons, dat zij nog geen winter maakt.

Dat de Islam „onschuldig” is aan den achteruitgang van Java, bewijst „de duif-figuur,” die ook in den kajon te vinden is. Immers „de duif” is het symbool van „onschuld” en „trouw.”

De Islam verbiedt ons niet om vooruit te gaan, want ook hij is democratisch. Zelfs heeft hij Java „onverwacht geluk” gebracht — hij wekt ons tot hooger leven — daar hij hier als een „gebraden duif” gevallen is.

Ziedaar, wat voor beteekenis de wajang in den Islam heeft.

Kta, medio October 1922.

N.B. Het volgende te voegen bij de verklaring van den naam Nalagareng!

Die naam kan ook een verbastering zijn van de woorden „Nala koring,” welke men met „noen,” „alief,” „lam,” „kaf,” „alief,” „ra” en „ngain” neerschrijft en die: „X heeft een prijs of besluit gekregen,” te beteekenen hebben. Men ziet die in goendil geschreven woorden aan voor „nalikorang,” nalakaring,” en . . . „nalagaring” of „nalagareng.” Wij, santri's, hebben de gewoonte om de „kaf” onder het spreken als „gaf” uit te spreken, bijvoorbeeld:

„Kam akoel?” wordt „kam agoel?” (Holl. „Hoeveel biedt u?”)

„Ma jankoes?” wordt „Ma jangoes?” (Holl. „Verlaagt U de prijs niet?”) enz.

Volgens de Leer van den Islam moeten de predikers „een besluit” van Allah gekregen hebben. Op inspiratie predikten de Wali's d. i. „X” dus de Leer van den Islam op Java.

¹⁾ Voor dien tijd heette 'nDemak „Glagaharoem” of „de welriekende glagah” (soort van bamboe), daarna „Bintara,” synoniem met „biantara” of „voor”.

¹⁾ Die meening moet vroeger reeds bestaan hebben.

Ziekten en kwalen in de desa

door J. Kats.

Het is bekend, dat de Javaan — en dit verschijnsel bepaalt zich niet tot Java alleen! — er omtrent oorzaak en aard van ziekten en kwalen beschouwingen op na houdt, welke dikwijls geheel afwijken van de Westersche medische opvattingen. En waar men in de verklaring van de oorzaak verschilt, zal uit den aard der zaak ook de bepaling van het daarvoor aangewezen geneesmiddel niet dezelfde zijn.

In ethnologisch — in enkele gevallen ook in medisch — opzicht is het van belang hieromtrent gegevens te verzamelen. Hieronder volgt een overzicht van opvattingen, welke betreffende dit onderwerp in Zuid-Soerabaja bestaan. Wellicht kan deze publicatie aanleiding geven om ook in andere streken van Java gegevens bijeen te brengen.

Bij elke ziekte is vermeld:

a. oorzaak.	{ Letterlijk vertaald, zooals ze door den berichtgever in 't Javaansch werden vermeld.
b. verschijnselen.	
c. geneesmiddel.	

Zooveel mogelijk is getracht de Hollandsche benaming van de ziekte te geven. Niet altijd was deze ons bekend. Soms zullen de Nederlandsche en de Javaansche naam elkaar niet dekken: onze kennis op dit gebied laat nog veel te wenschen over. 1) Zoo kan deze verzameling ook op taalkundig gebied nut afwerpen.

1. Zuchtig.

(Aboeh-aboehen).

- Door dikwijls te liggen of de voeten te laten hangen.
- Opgezet (bengep); gezwollen voeten.
- Veel wandelen.

2. Vallende ziekte.

(Ajan-ajanen).

- Door dikwijls op een wan (tampah,

1) Eigenaardige of alleen in het dialect van Zuid-Soerabaja voorkomende woorden zijn tusschen () vermeld.

tèbok) te gaan zitten.

- Bewusteloos neervallen.

- Kurkema-wortel met gebluschte kalk gewreven in een tampah (van bamboe gevlochten groot rond bord met opstaanden rand; wan; zie boven sub a). Met het mengsel een kruis over den navel maken.

3. Aamborstig.

(Ampeg-ampegan).

- Door dikwijls op koude (tochtige) plaatsen te zitten; of door 's morgens vroeg bij een vuur te zitten (bedijang).

- Met moeite ademen.

- Warm water in een flesch gieten en vervolgens op de borst wrijven.

4. Mager van armen of beenen.

(Apoes).

- Te weinig merg in de beenderen.

- Bij 't loopen neiging voelen om neer te storten.

- Elken ochtend baden; niets eten, wat zuur is.

5. Door een geest (duivel) bezeten.

(Kepandjangan sètan).

- Door hout te kappen op heilige plaatsen (angker).

- Staroogen en ijlen.

- Het gezicht met borèh of met duivelsdrek (asa foetida) insmeren, vervolgens slaan met kélorbladeren (een „moringa”).

6. Van den duivel bezeten (plotseling).

(Kampiran sètan).

- Een tijdlang normaal, daarna plotseling onwel zonder dat men weet, waardoor (tanpa sangkan).

- De zieke klaagt slechts over de buik; het lichaam is warm, de oogen gaan van tijd tot tijd onrustig heen en weer (pendirangan).

- Het lichaam dicht dekken om het te doen transpireeren; de buik masseeren; veel

ontlasting geeft verlichting; als de patiënt langen tijd geen ontlasting heeft (een half uur of een uur), volgt er dikwijls de dood op; kalmus (dringo, *acorus terrestris*) gemengd met benglé (een medicinale wortel, *zingiber cassumanar* Rxb) fijn stampen en daarna wrijven op handen, voeten en slapen.

7. Stuipen bij kleine kinderen.

(Sawan).

a. Doordat de vader of een der bloedverwanten bij het kind binnenkomt zonder handen (of voeten?) te hebben gewasschen of zonder buiten even stil te staan.

b. Het lichaam is warm, het gezicht rood, hartslag onrustig, het kind wil niet zuigen.

c. Fontanel insmeren met duivelsdrek (zie boven); de hoeken van 't huis worden met kalmus, gemengd met benglé (z. b.) bespoten (met den mond: *njemboer*) en ingesmeerd.

8. Koeris (koedis? een huidziekte).

a. Door zelden te baden en 's morgens dikwijls bij een vuur te zitten.

b. De huid is schilferig (*besisik*), de buik opgezet (*djembling*) het hoofdhaar staat recht op.

c. 's Morgens en 's avonds baden; bittere geneesmiddelen gebruiken.

9. Barah (soort melaatschachtige zweren?)

a. Door het lichaam bij jeuk te krabben.

b. De huid is bedekt met kleine pukkeltjes en waterachtige wonden; ziet er geschroeid uit.

c. Baden in warm water, waarin bladeren van *djamboe-kloetok* (*Eugenia L. nat. fam. der Myrtaceae* Ks) of van *sirih*; inwrijven met iets bitters en vervolgens omwinden.

10. Hoesten ('t lichaam warm).

(Watoek semoe bentèr).

a. Door een vuile maag.

b. De hoest slechts zelden; alleen de patiënt kan bepalen, dat hij warm is.

c. Een *djeroek* petjel (e.s.v. kleine citroen) doorsnijden en besmeren met *sirihkalk*, boven het vuur plaatsen tot het borrelt, vervolgens in den mond uitknijpen.

11. Hoesten tengevolge van vergiftiging met vijsel van klokkenmetaal (Watoek gangsa).

a. Doordat de patiënt met vijsel van klokkenmetaal vergiftigd is.

b. Hoesten met metaalklank (*njaring*) en hijgende; langzamerhand gaat het geluid op dat van een gong gelijken.

c. Het water drinken van een groenen jongen kokosnoot (*degan*). Daar bedoelde ziekte door vergiftiging ontstaat, sterven de meesten eraan.

12. Droge hoest.

(Watoek garing).

a. Meestal bij vrouwen, die zich eenigen tijd onthouden (*sasirih*) van water drinken.

b. De zieke raakt geen slijm kwijt; zij hoest moeilijk, omdat de hoest „vast zit” (*kraket*).

c. Drinken het rauw of gekookt water van *pisang kloetok*, vermengd met *klapper-suiker*.

13. Kramphoest.

(Watoek kekep).

a. Door een vuile maag.

b. Een gevoel in de keel als waren er wormen in; de patiënt raakt veel slijm, vermengd met speeksel, kwijt.

c. Als in 10 c.

14. Droge hoest (kuch)

(Watoek tjekèh).

a. Door een vuile maag.

b. Het hoesten is zeldzaam, de patiënt raakt daarbij geel gekleurd slijm kwijt.

c. Als in 10c of anders „*iman adem*” d.i. *kandij-suiker* (*goela batoe*) ter waarde van 1 cent, en een *djeroek* petjel; de *djeroek* wordt in een glas uitgeperst, daarbij wordt de suiker gevoegd en water gegoten; 's morgens drinken wat den vorigen avond is gemaakt.

Gaat het hoesten gepaard met veel slijm-afscheiding, of is de patiënt zeer mager, dan het volgende middel: Men neemt een levende *tjé bong* (jonge kikvorsch, die het staartje nog heeft, maar nog geen pooten bezit) en een groene jonge kokosnoot (*degan kang*

kemeroek boentoet) ; nadat deze is gespleten wordt ze met een lepel uitgekrabd en de kikkorsch in dit uitkrabsel gezet; dit laatste wordt vervolgens den patiënt te slikken gegeven, driemaal daags: 's morgens, 's middags en 's avonds.

15. Dikwijls urineeren.
(Banjoenen) 1).

- a. Door veel warme koffie te drinken na een tocht.
- b. Dikwijls urineeren, maar niet veel.
- c. Dit ongemak geneest dikwijls alleen door den wil van den betrokken persoon.

16. Opzwellling van de huid met puistjes
(Bedoer) 2).

- a. Door een kwaden wind (kénging angin awon).
- b. De huid ziet er opgezet uit (sami be-doer-be-doer) als van iemand, die (na 't slapen) pas is opgestaan.
- c. Inwrijven met kajoe-poetih- of met poko- (Chin. kruizemunt) olie; de huid rood wrijven.

17. Schurftige uitslag met etterbultjes.
(Bengkojok).

- a. ?
- b. Gevoel van jeuk; neiging om zich voortdurend te krabben; de huid ziet er uit als van iemand, die pokken (patèk) zal krijgen.
- c. ?

18. Oogziekte (vuil onder het ooglid).
(Bèlèk).

- a. Door te weinig te slapen.
- b. Er komt vuil uit de oogen (balobok), maar ze zien niet rood.
- c. De bladeren van de ilèr (Celosia cristata L) worden gerold tot ze murw (èmoe) zijn en vervolgens op het voorhoofd gelegd.

19 ?
(Bengang rambat).

- a. Door omgang met besmette vrouwen.
- b. De huid als van iemand die pokken zal

krijgen (badé patèken) ; bij 't urineeren vloeit etter uit en soms bloed. (Stijgt het naar neus of oogen, dan heet de ziekte: rädjā singā).

c. Ga-doeng (een vergiftige aardvrucht: Dioscorea hirsuta ?) te koop in het Chin. kamp, koken en het aftreksel drinken ; het lichaam inwrijven met borèh en gebluschte kalk (sirihkalk).

20. ?
(Bengang).

- a. Als 19a.
- b. De huid is gaaf ; bij 't urineeren vloeit etter en bloed uit.
- c. Als 19c.

21. ?
(Bengang).

- a. Door te veel 's nachts te schrijven; het schijnsel van het papier „slaat op de oogen.”
- b. Roode oogen; er komt slechts weinig geelachtig vuil uit.
- c. Een handvol (sakodjong) zout geroerd met twee handen vol poeder van (fijngewreven) baksteen, in water gemengd en daarna driemaal gezeefd tot het helder is; 's nachts 't oog daarin baden (ngrimbang).

22. ?
(Bengang).

- a. Door te urineeren op een plaats, waar dit ook door een „slecht” mensch is gedaan.
- b. Aan het lichaam is niets te zien; 't urineeren gaat gepaard met afscheiding van etter en bloed.
- c. Als 19c.

23. Stom.
(Bisoe).

- a. Voor de geboorte van het kind is de moeder onvriendelijk (hatelijk: s e n g i t) geweest tegen een stomme.
- b. De lijder kan niet spreken; doet hij er moeite toe, dan brengt hij slechts een snaterend (hakkelend: ngakngoek) geluid voort.
- c. Dit kan niet verholpen worden; slechts als degeen, die 't geval behandelt „zeer knap” is kan het ongemak genezen op zijn bevel.

1) Gewoonlijk beteekent dit: diarrhee.
2) In andere streken: bidoer.

24. Steenpuist.
(Woedoen).

a. Door slecht bloed; als het niet naar buiten komt, veroorzaakt het podagra (ngeres linoe).

b. Midden op de zwelling is een oog (oender-oenderan).

c. Rechts en links van het „oog” besmeren (kapopokan) met obi (kentang).

25. Voet- en handeuvcl, barsten, ruw, jeuk.
(Blak).

a. Door dikwijls allerlei vuil (bangsaning soeker-soeker) aan te pakken of op vuil (djember) te trappen zonder daarna handen of voeten te wasschen.

b. Handpalmen en voetzool zijn wit (ma-bloek), de huid is gebarsten (baleḍak).

c. Handpalmen en voetzool inwrijven met bloed (bangsaning rah); na eenigen tijd afspoelen, vervolgens een kwartier lang in warm water houden, waarin iets bitters is opgelost; daarna met kajoe-poetih-olie inwrijven.

26. Nevelig (v|h gezicht)
(Blawoer).

a. Door nooit te baden na 't opstaan.

b. Niet duidelijk zien (kirang permana); bij 't lezen vloeien de letters in elkaar.

c. 's Morgens baden (door 't water over 't hoofd uit te storten: woewoeng); niets eten, wat zuur of heet (peḍes) is; het voorhoofd besmeren met zalf (pilis).

27. Verblind (door het licht).
(Blereng).

a. Door als klein kind bij 't kijken naar iets geruimen tijd niet met de oogen te knippen.

b. Onduidelijk zien; als men lang naar iets kijkt, wordt men duizelig (moemet).

c. Het voorhoofd besmeren met zalf (pilis), vervolgens omwinden (godī) met een doek.

28. Last van oogvuil.
(Blobok).

a. Doordat het hoofd dikwijls aan de warmte of aan den wind is blootgesteld; door zelden te baden.

b. Het oogvuil is witachtig geel en waterachtig; als het niet verwijderd kan worden en in het oog blijft, veroorzaakt het onduidelijk zien; gaat het naar het hoofd, dan geeft het hoofdpijn.

c. 's Morgens baden (woewoeng); een verkoelend smeersel op het voorhoofd; omwinden met een doek; de slapen inwrijven met kajoe-poetih-olie.

29. Slijm afgaan.
(Ngising warni oembel).

a. Door een vuile maag.

b. Ontlasting met slijm; men voelt zich loom, het eten smaakt niet.

c. Niets eten, wat zuur of heet (peḍes) is; venkel (adas) en een arènbloem (poelo) fijn wrijven met medicinale wortels (empon-empon), het water daarvan drinken.

30. Zweer aan den voet (die niet opengaat).
(Boeboel woeta).

a. Door slecht bloed.

b. De voetzool is vol barsten en scheuren (pating bleḍak); het gezwel (mala) is klein; er is een oog op als bij een steenpuist, maar kleiner. Als de zweer niet openbreekt, veroorzaakt ze verlamming.

c. Kopergroen ter hoeveelheid van een peperkorrel en gele kleiaarde ter hoeveelheid van 't ei van een kleine glatik (peking) vermengen, fijn wrijven en op de zweer smeren.

31. Woekerend gezwel.
(Boeboel belah).

a. Als 30a.

b. Als 30b, maar het gezwel is groot.

c. Als 30 c.

32. Doof.
(Boeḍeg).

a. Doordat men wind in 't hoofd of de ooren heeft gekregen.

b. De lijder hoort niets.

c. Het oor schoonmaken met een veer (kakorok) waarop kajoe-poetih-olie of anders warme lucht inblazen (njeboel).

33. Hardhoorend.
(Boedeg).

- a. Door een slag op 't hoofd en duizeligheid.
- b. Het gehoor is minder scherp.
- c. Een doek in water gedoopt om het hoofd winden.

34. Melaatschheid (?).
(Boedoeg).

- a. Door visch te vangen op modderige plaatsen of bij het baden geen helder water te gebruiken; de huid wordt eerst schilferig (boesik), later melaatsch.
- b. Het geheele lichaam, ook handpalmen en voetzolen, vol barsten.
- c. Temoe-lawak (een wortel: curcuma Zerumbet ?) met sirih-kalk of atal (gele op zwavel gelijkende kleiaarde) met sirih-kalk, zeer fijn gewreven en als borèh gebruikt.

35. ?
(Boedoeg basoe).

- a. Door het lichaam te weinig te verzorgen; niet er op letten of 't water, waarin men baadt, vuil of schoon is; langzamerhand wordt de huid schilferig en melaatsch.
- b. Slechts de huid van het lichaam is gebarsten; de lijder heeft een „leelijk bittere” (langoe) lucht bij zich.
- c. Als 34c.

36. Verstopt (bij verkoudheid).
(Boentoe).

- a. Doordat de verkoudheid niet loskomt.
- b. De neus verstopt (njoempet), een door-dringend (? tjoemleng) gevoel in 't hoofd.
- c. Ruiken aan Eau de Cologne; de neus inwrijven met kajoe-poetih-olie; 's morgens baden (woewoeng).

37. Waterzucht.
(Boesoeng banjoe).

- a. Door werking van den duivel.
- b. De buik is opgezet, gevuld met water; de gelaatskleur (tjahja) verdwijnt langzamerhand; het vleesch neemt af, de buik wordt hoe langer hoe meer opgezet.
- c. Meestal wrijft men met kajoe-poetih-olie; als dit niet helpt, sterft de patiënt.

38. Gezwel in de buik.
(Boesoeng watoe).

- a. Door nooit medicijnen te gebruiken (volgens berichtgever moet men dit — gezond of ziek — steeds van tijd tot tijd doen); door zelden te baden en niet toe te zien op het eten (door veel roedjak te eten).
- b. De buik is opgezet (njemploek) en hard op het gevoel; gewoonlijk gaat de gezonde vleeschkleur (tjahja) niet verloren.
- c. Lobak (e. s. v. radijs, Raphanus caudatus L) raspen en uitpersen; bij drie vierde deelen van dit water een vierde deel zout voegen; 's avonds klaarmaken en den volgenden morgen uitdrinken.

39. Roosachtige huiduitslag.
(Boesiken).

- a. Doordat de patiënt als klein kind niet goed verzorgd is.
- b. De huid is schilferig met witte vlekken (als met barsten, maar schubbig).
- c. Hiervoor bestaat geen geneesmiddel, omdat men de ziekte reeds als klein kind heeft gekregen.

40. Schurft op 't hoofd.
(Borok).

- a. Door zelden 't hoofd te wasschen (kramas) en nooit het haar te kammen of met olie in te wrijven.
- b. De hoofdhuid ziet er waterachtig uit, opgegeten door duizenden luizen.
- c. Het haar afknippen en vervolgens in de rivier gaan baden, om het ongedierte te doen verdwijnen, daarna afwrijven met zeep.

41. Mazelen.
(Dabak).

- a. Doordat er slechte lucht (wind) naar buiten komt (als die niet naar buiten komt, veroorzaakt ze allerlei ziekten).
- b. Het geheele lichaam en het gezicht is opgezwollen en met puistjes bedekt (biðoe-ren), alsof men met rawé (Mucuna prurita Hk) in aanraking is geweest.
- c. De mannelijke bloem van de nangka (babal) word met sirih-kalk en kurkema fijn-gewreven en het mengsel op het lichaam gestreken.

42. Hartklopping.
(Trataban).

- a. Door schrik.
- b. Men is geheel in de war; het hart is niet rustig.
- c. De lijder begeve zich naar een koele plaats.

43. Koorts (koud ?)
(Katisen).

- a. Door een vuile maag; niet kieskeurig op 't eten; nooit geneesmiddelen gebruiken; zelden baden.
- b. Als de koorts opkomt (angot) wordt het lichaam een weinig warm en rillerig (derodog); het gezicht wordt rood; de buik is hard.
- c. Bittere geneesmiddelen gebruiken; als de koorts opkomt het geheele lichaam inwrijven met azijn (tjokak), waarin parem (een aromatisch smeersel van allerlei tot poeder onder elkaar fijngestampde kruiden); daarna rust nemen; het geheele lichaam dichtdekken.

44. Gezwollen beenen.
(Dengen banjoe).

- a. Door nooit ver te loopen of niet te werken; onbeweeglijk zitten (begogok) of de beenen laten hangen; veel omgang met een vrouw hebben.
- b. De beenen zijn gezwollen, doordat het bloed niet kan doorstromen; men heeft telkens een pijnlijk gevoel (pegel) in de knieën.
- c. Geneest niet zonder masseeren; al is de ziekte genezen, ze komt dikwijls terug.

45. ?
(Dengen geni).

- a. Als 44a.
- b. De beenen zien er uitgedroogd (dor; garing) uit; onder 't loopen staat de lijder dikwijls stil.
- c. Als 44c.

46. ?
(Dilep).

- a. ?
- b. Bij 't kijken naar iets niet spoedig met de oogen knippen.
- c. ?

47. Verdoofd (gevoelloos).
(Djimpé).

- a. Slechte bloedstrooming.
- b. Men bemerkt het ongemak eerst, zoo men iets wil aangrijpen (gevoelloos in de hand).
- c. ?

48. Uitzakking v. d. endeldarm.
(Dobol).

- a. Bij ontlasting te veel persen (sanget kaedenaken).
- b. De endeldarm is uitgezakt.
- a. Geen droog of vast ineengedrongen voedsel (kang kesat-kesat) gebruiken; 't beste is vloeibaar voedsel (kang tjoe-wèr-tjoe-wèr); een goede vrucht is de papaja.

49. Stekende pijn in de zij.
(Doedoek).

- a. Door de ontlasting dikwijls op te houden, zoodat men wind binnenkrijgt.
- b. Stekende pijn in de ingewanden (kados kasoedoe-soedoe) alsof men wind heeft binnengekregen.
- c. Wrijven (masseeren) met kajoe poetih-olie.

50. Benauwdheid (verharding?) in de buik.
(Doegal).

- a. Door niet toe te zien op 't eten en zelden medicijnen te gebruiken.
- b. De buik is hard; de lijder heeft een bleke kleur; het eten smaakt hem niet; hij houdt slechts van roedjak.
- c. Masseeren; iets bitters eten.

51 Gordelroos (?).
(Dempa oela).

- a. Door slangengif.
- b. Het lichaam ziet er uit, alsof het met de haren van de rawé-boon (Mucana prurita Hk) bestrooid is; lijkt veel op mazelen.
- c. Water van groene jonge klapper (degan) te drinken geven; het lichaam inwrijven met kurkuma en sirih-kalk.

52. Tranen (van het oog).
(Drodos; nrotjoh).

- a. Doordat men in het oog heeft gestoken (njolok).

b. Het oog traant onophoudelijk als van iemand, die bij een rookend vuur zit.

c. Het oog baden (ngrimbang) in helder water.

53. Krankzinnig.
(Edan).

a. Volgens sommigen: door zich te veel met ilmoe bezig te houden; door „ongelukkige liefde” (remen tijang boten kadoegèn) of doordat men een geliefd persoon door den dood heeft verloren.

b. Dikwijls in zichzelf spreken en onophoudelijk lachen; dansen langs den weg; soms ook bij zichzelf weenen.

c. Het is goed den lijder op een bergtop te zetten (doen wonen), opdat hij frische lucht krijgt? Hij mag geen heet (prikkelend) voedsel (inggang peḍes-peḍes) gebruiken.

54. Krankzinnig (bij tusschenpoozen).
(Edan taoen).

a. Als 53a.

b. De lijder stort elk jaar opnieuw in; lacht dikwijls in zichzelf; danst niet; het eten strooit hij rond (awoer-awoer) als een klein kind.

c. Als in 53c.; niets eten, dat vuil is (resah); soms geneest de lijder, als hij „vertroost” wordt.

55. Jicht.
(Entjok).

a. ?

b. 't Lichaam is als verdoofd; een pijnlijk, krampachtig (kemeng) gevoel.

c. Verblijven op een bergtop (voor de koelte).

56. Hinderlijk gevoel aan de oogen, alsof men iets in het oog heeft.
(Gandjel).

a. Door bij 't opstaan zelden te baden en de oogen alleen met de handen uit te wrijven.

b. Een gevoel aan de oogen, of er zand in is geraakt.

c. 't Oog baden in koud en helder water.

57. Niet duidelijk zien.
(Gemlambyar).

a. Door te weinig te slapen; nachtbraken (ahli melèk daloe).

b. De voorwerpen dubbel zien.

c. De lijder moet veel slapen.

58. Simpel (dwaas).
(Gendeng).

a. Als kind door een boschspook (wéwé) weggevoerd; gaat nooit met makkers om.

b. Een zeer dom uitzicht (? plompang-plompang); staren (gendilang-gendileng).

c. ?

59. Schurft.
(Goedig).

a. Door slecht bloed; als 't niet naar buiten komt, veroorzaakt het waterpokken.

b. De handen en het geheele lichaam bedekt met kleine puistjes (pating printis).

c. Zwavel fijn wrijven met Javaansche suiker; het mengsel eten; als de puistjes openbarsten, worden ze gewreven met olie, vermengd met zwavel.

60. Opgezet tandvleesch.
(Goesi malenting).

a. Door na 't eten de tanden niet te reinigen; of doordat de warmte van binnen naar buiten komt.

b. Het tandvleesch is opgezet.

c. Als het doorbreekt, is de kwaal genezen.

61. Spruw (bij jonge kinderen).
(Gom).

a. Doordat de mond van 't kind niet goed wordt schoongemaakt.

b. Tong en lippen zijn bleek; 't kind wil niet zuigen.

c. Als er een „wit gom” („gom-boom”) in de nabijheid is, dezen omhakken en bezweren (? kasangénan); anders de witte plekken voortdurend met hoofdhaar afwrijven.

(Wordt vervolgd).

Een Tjāndrāsengkālā?

door A. W. P. Holwerda.

Mijn door bandjirs verwoest archief, na mijn plaatsing, hier opruimend en ordenend, trof ik daarin eenige aanwijzingen omtrent de oude Sultansgraven in de desa Madeggan van het district Sampang aan.

Ze waren niet onbekend, maar verder er naar vragend bleken mij verschillende sagen en verhalen aan Madeggan verbonden te wezen.

Kjai Aria Lemboe Peteng zou te Madeggan Kamitoewa geweest zijn.

De herinneringen aan de colleges van den Leidschen hoogleeraar Vreede werden wakker geschud bij het hooren van den naam van Lemboe Peteng, de zoon van Bhra Widjaja.

Toen mij dan ook verhaald werd, dat hier de sage inderdaad den zoon van den Madjapaitschen Vorst bedoelde, aarzelde ik niet lang deze graven te bezoeken.

Oude waringinboomen (photo I) doen direct denken aan een ouden aloon-aloon en van hieruit treft den bezoeker het poortje, dat toegang geeft tot de vorstengraven der voormalige Bangkalansche vorsten.

Dit poortje (photo II), dat in zijn bouwstijl doet denken aan die van andere poorten uit den laat Madjapaitschen tijd en den bezoeker voor den geest roept de Badjang Ratoe in Modjokerto, was bestreken met een dikke laag kalk.

Ook de houten deur was dik bekalkt.

Het geheel was zeer verwaarloosd en slecht onderhouden, hoewel een kleine perdikan desa hare perdikan rechten grondde op den plicht van onderhoud van deze Vorstengraven.

Meer dan steeds kalklagen op alles strijken, waarop maar eenigszins mogelijk was kalk te strijken, was er nimmer aan gedaan.

Het poortje interesseerde mij. In de omgeving van die oude waringin stak het zoo mooi af.

Ik heb het zoo goed mogelijk laten schoonmaken en liet zoo veel mogelijk de overtolige kalk van de deur afwasschen.

Vrij spoedig vertoonde zich op de deur een figuur in het hout uitgesneden (photo III).

Eerst wijdde ik daar weinig aandacht aan, maar vroeg mij wel af, waarom niets anders op de deur was uitgesneden.

Het toeval bracht mij op de gedachte in die eenzame figuur op de deur een chronogram te zien, een Tjāndrā Sengkālā.

De groote moeilijkheid bij het ontcijferen van jaartallen in teekeningen voorgesteld is het gissen naar de zin, die uit de afbeelding gelezen kan worden.

Is het mogelijk, dat wij dezen Tjāndrā Sengkālā te lezen hebben:

„Nāgā kapannah matitis ing meddhi”

„De nāgā gepijld juist treffend in aarsopening”.

Volgens de mij beschikbare gegevens over chronogrammen moet voor nāgā gelezen worden het cijfer 8.

Aan kapannah meen ik de beteekenis van het cijfer 5 te moeten toekennen en wel op de volgende gronden:

Mārgānā toch kan zoowel een goede zeilwind beteekenen als een kawivorm zijn voor pannah. Nog hoor ik hier het woord mārgānā gebruiken voor „afgeschoten pijl”.

Ook de Madoerees gebruikt het woord mārgānā om den goeden zeilwind aan te duiden.

Een kawivorm voor pannah (pijl) is in bepaalde omstandigheden mārgānā; met mārgānā wordt door Javaansche en Madoereesche zeelieden nog een gewenschte wind, goede zeilwind, aangeduid.

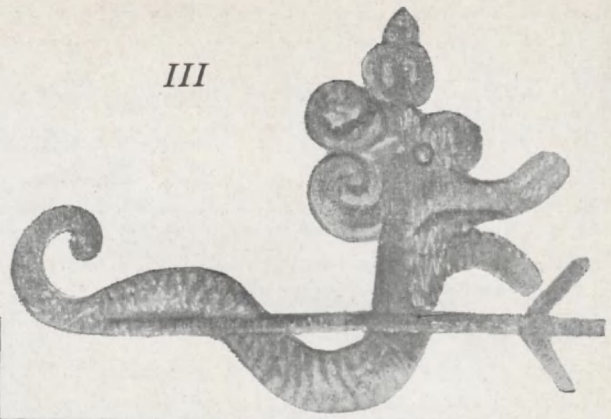
Alles wat met wind maar eenigszins in verband kan worden gebracht, duidt in de Tjāndrā Sengkālā aan het cijfer 5.

Uit het volgende woord „matitis” meen ik het cijfer 4 te moeten afleiden.

Matitis heeft de stamvorm titis.

Titis is weer een kawivorm van tetes = sap. (Vergelijk nitis = Javaansche suiker maken).

In de Tjāndrā Sengkālā stelt alles, wat

TOEGANG TOT DE VORSTENGRAVEN
DER VOORMALIGE BANGKALANSCH
VORSTEN

met vocht verband houdt, voor het cijfer 4.

Meddhi beteekent aarsopening, een benaming derhalve voor een onderwerp, waarvan slechts de eenheid in onze gedachte is.

Met de benamingen: tong, mond, navel, hart, enz. wordt door een dergelijk woord te gebruiken in de chronogrammen bedoeld het cijfer 1 uit te drukken.

Zouden wij hier te doen hebben met het jaartal 1458 ?

Ook is het mogelijk, dat het beeld gelezen moet worden:

„Nāgā kapannah tatas ing meddhi.”

De slang wordt met kracht doorboort tot in de „aarsopening.”

Tatas beteekent met kracht doorboren en moet gelijk hierboven reeds werd uiteengezet dan het cijfer 5 beduiden.

Dan zou uit dit chronogram het jaartal 1558 gelezen moeten worden.

Het is zoo jammer, dat alle resten uit het verleden hier zoo sterk beschadigd zijn.

De streng Mohamedaansche Madoerees interesseert zich hier niet voor.

Bovendien zijn alle door mij gevonden resten uitgehouwen in kalkmergel en andere licht verweerbare steensoorten.

Uit het zeestrand gehouwen brokken van koraalriffen, werden waarschijnlijk reeds vroeg voor bouwdoeleinden gebruikt.

Zoo moeilijk is het dan ook nu te weten, welk jaartal hier zou kunnen bedoeld zijn ; welke geschiedenis in dit chronogram is vastgesteld.

En, de meest onaangename eigenschap van de goede Tjāndrā Sengkālā is zoo vaak... de onzekerheid of het wel een Tjāndrā Sengkālā is.

Sampang, 16 Maart 1923.

Vreemd en eigen

door Ir. Thomas Karsten.

„En juist omdat Europa . . . onze groote eerbied gewonnen heeft is het ons zoo gevaarlijk . . . in het gif dat het ons met zijn voedsel toereikt”.

Tagore, aangehaald in Oosten en Westen, door Dr. Nieuwenhuis in Djawa, 1923, No. 1.

Het knappe artikel van Dr. Nieuwenhuis in het vorige nummer van *Djawa*, waaraan ook het hierboven aangehaalde motto is ontleend, heeft, heeft door zijn hevige ontkenning van enig wezenonderscheid tussen Oost en West, ongetwijfeld veler aandacht getrokken, en is ook in de pers niet onbesproken gebleven.

Er lijkt aanleiding, temeer waar met het artikel door zijn gelijktijdige opname in zeer verschillend gerichte bladen en periodieken — *Indische Courant*, *P. E. B.* en *Djawa* een welbewuste propaganda is gevoerd, er ook hier nog eens op terug te komen, — waarbij dan echter minder zal worden ingegaan op het meest opvallende, en boven reeds met enkele woorden aangeduide betoog, dan op de dieperliggende strekking, en op de enigszins verholten en zeer korte, maar daarom, vooral uit den mond van dezen onderwijsautoriteit niet minder belangrijke konklusie.

In de eerste plaats een enkel woord over den aard van die bijdrage met betrekking tot *Djawa*.

In de dagen van de oprichting van het Java-Instituut is eens van Javaanse zijde, door Sm. in *Wederopbouw*, de vrees geuit, dat ook deze vereniging zo al niet tot doel, dan toch ten slotte tot resultaat zou hebben een „meer effectieve overheersching”, een uitbreiding van de Westerse hegemonie op het terrein der ideeële kultuur, langs den weg van de dieper doorgronding en de inniger aanraking.

Gelukkig kan er weinig verschil van meening over bestaan, dat tot nu deze vrees volstrekt ongegrond is gebleken, en dat het Java-Instituut, zorgvuldig vermijdende alles waaraan „politieke” bedoeling in den enen of anderen zin zou mógen worden toegeschreven,

zich in zijn veelzijdige werk streng gehouden heeft aan wat bij de oprichting voorzat: bevordering, ten bate van Java-zelf, van de Javaanse kultuurontwikkeling.

Het is nu van uit dat gezichtspunt, dat het gerechtvaardigd is verwondering uit te spreken over de verschijning van Dr. Nieuwenhuis' artikel in *Djawa*, als leader nog wel, en terwijl zijne publikatie elders reeds verzekerd was! waardoor het als 't ware een bijzondere sanktie kreeg van de redaktie. 1) Immers, dat aan de kulturele meningen en wensen van den schrijver bepaaldelijk politieke bedoelingen ten grondslag liggen, en dan geheel in den zin als vroeger door *Wederopbouw* gevreesd en tot nu, evenzeer trouwens als de tegenovergestelde, in het Java-Instituut zorgvuldig geweerd, is in zijn opstel, niet alleen tussen de regels, maar zeer nadrukkelijk te lezen.

Wat toch schrijft Dr. Nieuwenhuis?

Na eerst de „materieele verlangens” der koloniserende volken te hebben geprezen, omdat zij het zijn waardoor „geestelijke goederen” over de aarde worden verspreid, en de aardige zij 't een weinig manke vergelijking te hebben gemaakt, dat „de kolonisator is als een bij, die om honing uittrekt maar het bevruchtende stuifmeel brengt”, zegt hij een oogenblik later: „En het is een wijze politiek als men (d.i. de kolonisator) — de tijdgeest volgend — op andere wijze dan vroeger zich van de honing gaat verzekeren: als men militair geweld, staatkundige overheersching, religieuze dwang uit de tijd acht en met cultureele middelen — vooral de taal — zijn invloed tracht te houden”. En voor hen, wien dit nog niet duidelijk genoeg zou zijn, verwijst hij naar zijn studies over het *tjap belanda*, waarin hij, met uitgesproken Nederlands-nationale bedoeling, verdedigt om op

1) Het artikel van Dr. Nieuwenhuis is door de Redactie van *Djawa* op verzoek van den schrijver geplaatst, meer om ook deze geestesrichting in *Djawa* tot uiting te laten komen, zonder dat de Redactie eenige verantwoordelijkheid voor den inhoud op zich neemt.

het Indonesiese materiele en ideeële leven zo sterk mogelijk een Hollands karakter, een tjap belanda te drukken, om daardoor beide landen vaster aan elkaar te binden. Zoo schreef hij bijv. in *K o l S t u d i ë n* van Aug. '22, blz. 89, over de vooruitzichten voor Nederland hier in Indonesie: „Geen recht, geen macht, geen belangengemeenschap, geen dankbaarheid ook zelfs. Wat blijft ons” (bedoeld zijn: Nederlanders) dan, waaraan we ons kunnen vastklampen? Er blijft o n s t j a p, ten minste, als we dit zoo diep indrukken, dat het wat krassen velen kan. Dat tjap zal ons ideeël de bevrediging brengen, een grooter deel der wereldcultuur naar onze inzichten te hebben gevormd. En materieel zal het ons bevredigen, omdat het economische banden legt, omdat elk Hollandsch boek aan Hollandsche barang een voorsprong geeft..”

Zoals men ziet: ook Dr. N. moge hier wat honing komen halen, zo is het stuifmeel dat hij brengt toch geen geestelijk goed zonder bijmengselen, — bijmengselen, waarvan het gehalte hier niet verder onderzocht mag worden, maar waarvan het toch minstens twijfelachtig is, of zij aan de begeerde vruchtzetting van de Javaanse cultuur ten goede zullen komen, — en bovendien vast en zeker, dat zij in D j a w a niet thuis behooren, hoezeer ze elders wellicht mogen worden gewaardeerd.

Maar laten wij den politieken ondergrond van het artikel thans, na hem aangeduid te hebben, verder ter zijde, wat voor dit tijdschrift past.

Zooals reeds werd opgemerkt, zal hier ook overigens op het grootste deel van het lezenswaardige, want van veelzijdige kennis getuigende betoog van den schrijver niet worden ingegaan. In de eerste plaats niet, omdat het censdeels, daar waar het de evidente Oosterse eigenheid tegenover het Westen spitsvondig poogt weg te redeneren, reeds zo voortreffelijke bestrijding vond — in een Loc.-artikel van den heer Houbolt — en omdat het, anderdeels, daar waar het de betekenis van kulturenmenging voor 's werelds ontwikkeling in het licht stelt, slechts met instemming kan worden gelezen.

Maar vooral blijft bespreking hiervan achterwege, omdat die uitweidingen slechts in betrekkelijk los verband staan met wat de konklusie van Dr. N. is: een konklusie die

dan echter wederom te belangrijk is om niet de bijzondere aandacht te verdienen . . .

Men zal zich herinneren, hoe de schrijver tegen het eind van zijn opstel in het algemeen de kennisname der beste Westerse kultuuringen door den ontwikkelden Javaan aanbeveelt, natuurlijk op de basis van zijn bekende en sympathieke bestrijding van het te intellektualisties karakter van ons onderwijs. Daarna seven de volgende alinea's in hoofdzaak, zij 't niet geheel ongesluierd, zijn praktische konklusies weer, waarbij ik mij eenige spatieeringen veroorloof :

„En dan is de taak der jonge (inheemsche) intellektueelen, zich met beide armen in de wereldstroom ',(van Westerse cultuur)” te werpen, die door ons naar deze kusten geleid wordt. Het volk is de bewaker van het oude, van het eigene. Enkele geroepen, die hun leven eraan wijden, kunnen hierin helpen, het gaaf te houden en te ontwikkelen. Maar alle andere ontwikkelden zijn de brengers der vreemde gedachten. En als ze door een betere lagere school niet meer met de wortel van de eigen bodem zullen zijn losgeraakt, zal ook het contact van leider en geleide niet verbroken worden.”

Ongetwijfeld zal in principe de wenselijkheid, dat de intellektuele Javaan, die in onze samenleving zo intensief met de materiele zijde der Westerse cultuur in aanraking komt, ook van hare ideeële waarden niet onkundig blijft, ja, zelfs hun wereldbetekenis leert beseffen, moeilijk bestrijding kunnen vinden, — zo goed als het voor Europa van essentieel ideeël belang zou zijn, indien daar eveneens het onderwijs, ook buiten de aardrijkskunde, het eigen werelddeél niet als de wereld behandelde, wat thans zeker een der grootste oorzaken is van den typiesen Europeanen rassenwaan. Wanneer dan ook de enthousiaste aanbeveling van de betekenis der kulturenmenging had gekulmineerd in een der voorafgaande tirades van den schrijver, waar hij de „Nederlandsch opgevoede Indische jeugd” verwijt slechts naar bioscopen en voetbilwedstrijden, te gaan, terwijl zij „onze kunsttentoonstellingen niet bezoekt, onze volksconcerten niet voldoende waardeert (en) de internationale denkers niet tracht te benaderen,” zo zou men daar, als

met een voor de afwisseling weleens goeden raad, vrede mee kunnen hebben.

Maar des heren Nieuwenhuis verlangen gaat blijkens zijn konklusie veel verder: niet anders is daaruit te lezen, dan dat hij voor de ontwikkelde Indiese klassen een middelbaar en hoger onderwijs begeert, dat in hoofdzaak, wellicht zelfs uitsluitend tot de Westerse kultuur inleidt, met een volstrekte „vernederlandsing” hunner hogere opvoeding, en een doelbewust en zo diep mogelijk inbranden van het tjap belanda. Voor het „volk” en de „lagere school” acht hij het eigene en oude goed genoeg, maar de ontwikkelden moeten zich ten volle „werpen in de wereldstroom” der „vreemde gedachten.”

Dit nu is, voor wie het werkelijk goed menen met de bevordering der ontwikkeling van de Javáánse kultuur, wél een zeer gevaarlijk e raad, en zeker van een zo invloedrijken want propagandisties ervaren paedagoog. En het gevaar van dien raad is te groot, dan dat het ook in dit verband niet noodzakelijk ware te herinneren aan de politieke bedoelingen van den schrijver, die boven reeds als een essentieel bestanddeel zijner paedagogie en ideologie zijn aangeduid.

Maar evengoed zuiver kultureel gezien is de bedenkelijkheid van zulk een opzet onmiskenbaar.

Want het is duidelijk dat een periode als de huidige voor de Javaanse kultuur, door de zo veelzijdige en sterke materiele en ideeële beïnvloeding van buiten, een zeer kritiese is, en als zodanig, om een gelukkige wending van Dr. Berlage te gebruiken, een periode van beslissing.

En het is daarom zeer nodig bij alle overdenkingen over hare ontwikkeling, bij alle maatregelen die haar diep kunnen treffen, ons zo goed mogelijk rekenschap te geven over de meest essentieële daarop werkende factoren.

Dan zien wij dat er thans twee grote krachten in bezig zijn zich te ontplooiën: dat zijn de liefde tot de traditie en de begeerte naar emancipatie.

De traditie betekent veel méér dan enkel een bevrediging door het van ouds gewende en geeerde: immers, zij roept het innigst eigene, dat onder druk verloren scheen, weer op, zij geeft innerlik en uiterlik een houvast, dat in de moderne levensstormen

zeer veel beduidt, en óók houdt zij het matte heden den spiegel voor van een edeler verleden, waardoor zij hoop wekt op een weer beter toekomst, — juist zó, als voor het ingedutte Holland van voor tachtig jaren de herinnering aan de Gouden Eeuw een wezenlijke stimulans was de nationale ontwakings.

Maar even essentieel is de emancipatie, is de dwingende noodzaak om te ontkomen aan wat onhoudbare kluisters lijken, is, bij het toenemend kontakt met de overige wereld, de behoefte niet achter te blijven in het kunnen en kennen dat anderen zo vlot afgaat, is de begeerte voor de nieuwe levenswijze den passenden ideeelen inhoud, voor den nieuwen inhoud den juisten schonen vorm te vinden, is de erkenning dat er belangrijke verrijking mogelijk is door assimilatie van wat uit andere Westerse of Oosterse kultuur geleerd kan worden.

Traditie en emancipatie, — tussen die beide polen voltrekt zich de huidige snelle ontwikkeling van het eigen geestelijk leven hier te lande. En dan is het duidelijk dat die ontwikkeling het gelukkigst en het meest harmonies zal verlopen wanneer de regel geldt: geen traditie zonder emancipatie, maar ook geen emancipatie zonder traditie.

Maar dat is alleen mogelijk wanneer de leidende klassen, die alleen de taak, want alleen het ideeële en materiele vermogen hebben die ontwikkeling te leiden, wanneer die de beide polen erkennen, wanneer die van beide strekkingen de waarde beseffen, wanneer de besten beider inhoud beheersen.

En daarom: stelt men den eis, dat de opvoeding moet stoelen op de eigen kultuurwaarden, — goed, maar de ruimte voor emancipatie mag niet ontbreken, doch verlangt men, als Dr. Nieuwenhuis, dat de grote invloeden van buiten (en dan niet alleen de Europese, maar ook de Amerikaanse en die uit ons overig Oosten !), dat die vol op het jonge geslacht moeten kunnen inwerken, — ook daarover valt te praten, maar minstens even intensief moet het dan ook de eigen traditie leeren kennen en begripen.

Uit die beider synthese slechts is het, dat groeien kan wat groeien moet.

En veroordeeld is het onderwijsstelsel dat die synthese niet helpt voorbereiden.

Oosten en Westen

door Houbolt

Het is het kenmerk van groot weten de dingen te zien en te ervaren in hun totaliteit; een kleine wetenschap is het die optreedt en in een gemakkelijk te bereiken breedte en een behaaglijke zelfgenoegzaamheid de brokstukken eener eigengerechtigd geschapen veelheid houdt voor het laatst erkenbare.

Weten dat hoog is en waar streeft naar het edelst bezit van den mensch: deze totaliteit. De volgers van het kleine weten tasten rond in een oneindigheid van onderdeelen, wandelen als het ware steeds op zijpaden, die zij in het schemerduister voor hoofdwegen aanzien.

In den aanvang van de achttiende eeuw en in het begin van de negentiende wisten mannen als Herder, Goethe en Novalis dat de Oriënt een eenheid is, en zij ervoeren deze eenheid als een onmiskenbaar en onmiddelijk werkzame, die bevruchtend en van groote beteekenis was voor hun eigen arbeid. Door de bestaande veelheid der volkeren zagen zij heen en in de toen ter tijd eerst voor Europa opgaande bekendheid met het Oosten als zoodanig, door middel van de geschiedkundige en litteraire oorkonden, erkenden zij een nieuwe wezenlijkheid; door de schaal der veelvuldigheid zagen zij verrukt de kern die des geestes is, en onverwoestbaar.

Wie de geschiedenis der litteratuur en de kunst der laatste eeuw kent, dien zal de invloed van dit Oosten allerminst een geheim zijn. Zooals in de middeleeuwen de poetische rijkdom van het nabije Oosten, dat van de Middellandsche Zee om het schetsmatig aan te duiden, over Europa werd uitgestort in een oneindigen vloed van dichterlijke verbeeldingen, zoo maakte Europa de laatste eeuw kennis met den schat van wijsheid en dichterlijkheid van het Groote Oosten. En reeds voor een Herder en een Goethe was het niet een bekend worden met een nieuw domein van poezie alleen, wel degelijk ging hun het licht op over een groot leven, dat men tot

nog toe niet gekend had, een leven dat zij vol eerbied en vol verwachting tegemoet traden.

Is dit inzicht behouden gebleven tot op dezen dag voor hen die door het zien van de boomen het bosch niet vergeten en leidt de verwarring brengende wetenschap omtrent het bestaan dier vele volken en hunne eigenheden dezulken evenmin af als eens Goethe, in onze dagen heeft de rassentheorie en wat daaraan vast zit velen voor zich gewonnen en evenals de natuurwetenschappelijke methode het voor de psychologie deed, heeft hier de wetenschap, voor de zooveelste maal, getracht een eenheid te vernietigen.

Edoch, het is zooals de befaamde kenner van het Oosten, de filosoof Martin Buber zegt: „De verhouding tusschen de sterkte van prikkel en reactie moge te berekenen vallen, van de werkelijkheid van het gebeuren der ziel weet deze berekening niets te vertellen; er mogen nog zoo exact vast te stellen rasverschillen zijn — volken en volkenverbanden blijven, buiten het bereik van zulke onderzoeken liggend, de werkelijkheid van den geest. Als een totaliteit is het groote volkenverband van het Oosten te zien, als een organisme, in welks geledingen, zij mogen nog zoo verschillende functies verrichten, een gelijkgeaarde structuur en een gelijkgeaarde vitaliteit heerscht en dat tegenover het avondland met een gansch eigen recht overstaat.”

* * *

Een artikel over „Oosten en Westen” van Dr. C. J. Nieuwenhuis in „Djāwā.”

In een artikel in het jongste nummer van het driemaandelijksch tijdschrift „Djāwā” tracht Dr. Nieuwenhuis er naar den afgrond tusschen Oost en West te overbruggen. We zouden kunnen zeggen: een interessante poging en een overigens niet voor het eerst na Kipling ondernomen poging.

Onze tijd is er bij uitstek een van vervaging, vervlakking, verdoezeling en verwerking van het gestelde.

Niet alleen wordt met naar voren bringing van uiterlijkheden en toevalligheden vaak de boven omschreven en de door hen, die niet alleen studie maakten, maar ook met een dieper menselijk aanvoelingsvermogen in de dingen doordrongen, geschouwde eenheid die het Oosten is, met het ontleedmes der zoogenaamde nuchtere feiten benaderd; ook die bestaande kloof tusschen Oost en West waarvan Kipling gewaagde in zijn geveelwoord, tracht men bij tijd en wijle te ontkennen.

Zulke dingen hebben hun dagen en het inzicht moet weer opnieuw wakker worden dat de verschillen, de diepere die nooit zoo gemakkelijk uiterlijk zijn waar te nemen, erkent en gelden laat.

De poging die de heer Nieuwenhuis doet, we zeiden het reeds, is niet oninteressant.

Schrijver, die in den aanvang reeds Kipling beschuldigt een oppervlakkige uitspraak geleverd te hebben, gaat na of de geografische verschillen een criterium zijn mogen voor het bestaan van een verschil tusschen Oost en West en hij komt dan tot de conclusie dat noch de kaart, noch de geografische in-deeling een bepaald onderscheid wettigen. Noch ook klimaat, ras, volksaard of cultuur geven naar Dr. Nieuwenhuis uiteenzet het recht Oosten en Westen te onderscheiden. En we vragen ons af of we ons wellicht tot op dezen dag vergissen en of misschien al die groote denkers en dichters van ons Europeesche Westen dwaalden in hun oordeel. Zijn er wezenlijk geen verschillen? Is alles schijn en is ondanks Kipling, Goethe en Novalis, ondanks Schopenhauer, Neumann, Rhys Davids en zoovele anderen, er niet zoo iets als een specifiek Oostersche cultuur — want ook dit loochent dr. Nieuwenhuis?

We moeten eerlijk bekennen, dat zelfs na het lezen van dr. Nieuwenhuis' artikel in Djāwā we er niet aan willen. In de eerste plaats omdat we van beide culturen juist genoeg weten, om doordrongen te zijn van de specifieke verschillen dezer beide, die immer door de overeenkomst hier en daar in de verschijning als geheel te scherper vorm aannemen. Ten tweede heeft ons het betoog weinig kunnen zeggen, omdat de schrijver te veel

met uitzonderingsgevallen werkt en deze als bewijsmateriaal benut. Overal waar hij voorbeelden naast elkaar stelt, kiest hij bijzondere trekken en zelfs uitzonderlijkheden, die het dan al mogen doen in den gang zijner redeneering, doch die al heel weinig zeggend zijn voor den ernstigen en dieper speurenden lezer. Bovendien zijn de door schrijver gegeven voorbeelden juist van de soort, die slechts dienen kunnen om eventueel oppervlakkig geconstateerde verschillen tusschen Oosterlingen en Westerlingen te niet te doen.

In de derde plaats komt ons het gansche betoog zwak voor, doordat de schrijver er zich niet van heeft weten te onthouden ten slotte zelf stelling te kiezen voor een diepgaand verschil. Hij komt (op blz. 5) tot de slotsom dat „Oostersche voor een groot deel synoniem is met feodaal.” En hiermee verplaatst hij het Oosten dus zoover dat wij ter vergelijking terug zouden moeten naar onze Europeesche middeleeuwen. Geen kleinigheid en geen gering verschil voorwaar dus, wordt hier bij ten laatste tocht kond gedaan. De moeilijkheid wordt daardoor ook verschoven, want nu rijst de vraag: moet het Oosten thans ook een renaissance en een humanisme doormaken, moet het nu dat Westen — dat er après tout toch aanzienlijk van blijkt te verschillen — volgen op al de paden zijner ontwikkeling. Dan moet echter het antwoord zijn: neen. Immers een ontwikkeling die van duizenderlei factoren afhankelijk is, zal zich in dat Oosten dan heel anders moeten voltrekken dan in het Westen, omdat die duizenden factoren verschillend zijn.

Ontwikkeling

En daarbij komen we te spreken over de ontwikkeling zelve: het kernpunt van Dr. Nieuwenhuis' bewijsvoering.

Schrijver's meening is ten aanzien van de ontwikkeling van het Oosten, kort samengevat, aldus: de eigen cultuur, gekoesterd en desnoods ontwikkeld, beschouwd als een teeder en curieus kasplantje — doch verder eenig en alleen de vreemde gedachte.

Die moderne volkengemeenschap die wij verstaan onder het Europeesche Westen, heeft zeer, zeer veel te danken aan de in

tijdsorde aan haar bloei voorafgaande Grieksche cultuur. Maar wie meenen zou dat door deze geestelijke erfenis de moderne Europeaan een geestelijk beeld vertoont dat he Grieksche nabij komt, die ziet de feiten over het hoofd. En toch heeft die Europeaan zich gansch en al en geheel onbevangen — dat laatste vooral — opengesteld voor den invloed der Grieksche beschaving. Laat er nu een tijd aanbreken dat ook de Oosterling zich liefdevol zal kunnen wijden — liefdevol! — aan het weten en de cultuur die van het Westen is, laat uit alle boeken en geschriften die bittere ondertoon van meer of minder uitgesproken wrevel tegen het „vermaterialiseerde” Westen verdwijnen en de studie zoo vrij en onbevooroordeeld mogelijk worden, dan nog zal die Oosterling die de Westersche cultuur in zich opneemt evenmin Westerling worden, als wij Grieken zijn geworden door onze studie der Grieksche beschaving. Overnemen van gedachten is nog iets anders dan overnemen van levenshouding en levensuitingen, van geestelijk organisme.

Waarom heeft ons onze studie van de Grieksche cultuur niet tot Grieken omgeschapen? Omdat wij, op onze eigen cultuur bouwend, van de Grieksche overnamen, en „verwierven om het te bezitten” datgene, wat in onze cultuur paste, de cultuur van den Europeeschen mensch, waarin de Grieksche cultuur wel indrong en hare veroveringen maakte, doch die zich zelf bleef, steunend en opgroeiend uit den cultureelen schat der Middeleeuwen, die wel eens te veel als duistere tijden beschouwd worden wellicht, doch die in wezen vorm- en richtinggevend waren voor de geheele Europeesche cultuur, in wezen ook veel meer dan de Grieksche, die geënt was en daarom oppervlakkiger moest blijven, de reden tenslotte dat wij geen Grieken werden, maar ons zelf bleven, d.i. Europeanen.

Want al zou er te gelegenertijd iemand opstaan om te beweren, dat men toch die Franschen, Engelschen, Duitschers, Nederlanders enz. niet als door een gemeenschappelijken cultuurband vereenigd mag denken, wij behouden ons de vrijheid voor om ook deze cultuur in hooger en zin, boven den oppervlakkigen uiterlijken schijn uit, als een eenheid te zien.

En ditzelfde inzicht brengt mee, a priori even goed als a posteriori, dat we den

Oosterling hoezeer ook en hoeveel ook hij over moge nemen, van de groote Westersche cultuur — en alweder verwerven om haar te bezitten! — Oosterling zien blijven, d.w.z. de mensch met een eigen cultuur, waarvan alleen te beweren valt, dat de bepalende tijd die zijn scheppende kracht heeft gericht, dat het uur van zijn beslissende plasticiteit in een vroeger tijdperk der geschiedenis van de aarde valt, dan het plastische uur van den Europeaan. Doch van den Europeaan had het uur zijner beelden- de zielsrichting evenzeer reeds geslagen voor dat de Grieksche cultuur zijn invloed ging doen gelden.

Met zulke tijdsbepalingen is dus allerm minst veel gezegd.

Zoomin als wij ooit iets te veel konden en kunnen vernemen van de Grieksche beschaving, zoomin zal de Oosterling ooit te veel kunnen leeren kennen van de oneindige bron van kennis, van schoons en edels, die uit het Westen hem door een schikking van het lot thans toevloeit. Maar wanneer Dr. Nieuwenhuis vraagt, of Java Rembrandt en Beethoven, Spinoza en Berlage missen kan, dan antwoorden we volmondig: ja. En wel voornamelijk daarom, omdat we ons niet willen scharen aan de zijde dergenen die de cultuur van het Westen als sine qua non van alle levensmogelijkheden op onze aarde aanzien. Zelfs niet in de kunst, waarop Dr. Nieuwenhuis met die zoo even geciteerde vraag doelt. Evenmin als we dat, meegaande met een andere intellectuele strooming, voor het Grieksch, waar het den Europeaan betreft, zoo kunnen achten. Dubbel evenmin. Zeer zeker, en althans voorloopig kunnen de Javanen Beethoven en Spinoza missen, Rembrandt en Berlage. Net zoo goed als Shakespeare onderricht in de Grieksche taal heeft kunnen missen om zijn hoogste kunnen te bereiken, evenzeer als Rembrandt en velen nog. Het wil ons bovendien zelfs bedenkelijk voorkomen den Javaan deze onze grootmeesters aan te bevelen; wie die hun zending verstaat, zal het van pas achten kunnen om „onvoorbereiden” het voor hen „exotische” schoons en goeds van anderen bodem te gaan toonen. En men moet ook niet vergeten hoeveel Europeanen er „gekomen” zijn en dagelijks „komen”, die nog nooit een blik geslagen hebben in Spinoza, noch bepaald

Beethoven macht over hun leven zouden willen toegekend zien.

Maar we kunnen, vooral in het laatste deel van 'schrijvers betoog, ons helaas niet van den indruk bevrijden, dat de politiek een woordje meesprekt — en op dat terrein zullen we hem hier niet volgen.

* * *

Het Oosten — het bijna onbegrensde geheel van Oostersche landen op welks eenheid van geest boven gewezen werd — dat Oosten zal zich, met overname, met opname en met verwerping van wat het Westen te bieden heeft, ontwikkelen, ontwikkelt zich reeds, al is het hier en daar (Japan) niet op de meest ideeële wijze die we ons als in-hoogeren-zin-Westersch gaarne denken, en die ontwikkeling zal gaan: volgens eigen banen, daar waar zij vrij en onbelemmerd geschiedt; in bepaalde voorgeschreven banen, daar waar er leidende machten aanwezig zijn. Maar ook daar zal het geraden zijn om wel degelijk en voortdurend het oog gericht te houden op de bestaande, diepe wezensverschillen tusschen Oost en West, om niet te vervallen in de fout van 'n gewrongen en pedant voorgeschreven

ontwikkeling, die nooit vruchtdragend zal kunnen zijn, zooals niets vruchtdragend is op den duur, dat niet als noodwendige ontwikkeling, organisch van binnen uit komt. Er moet vrijheid bestaan in het aannemen, om te kunnen weten wat goed is en wat niet geënt kan worden. Wie buiten staan en voorloopig leiden zullen zich vooral open moeten stellen om waar te nemen, datgene wat er reeds is en daaraan aansluitend zich richten om het nieuwe te beter wortel te doen vatten.

De zomer is kort. Inderdaad. Acht men niet op wat de eeuwen schiepen en op wat de tijden spreken, dan zal het nest spoedig vol zitten met vreemd bepiekte kiekens, die verwonderd opkijken van hun eigen, geleende veeren en dan zullen ze zien, en wij ook, hoe ze uitvallen ondanks alle toe te passen kunstmiddeltjes.

De eigen, groote cultuur van het Oosten, die als iedere groote cultuur bevruchtend staat midden in den wereldstroom, die moet ook gekend zijn. En vooral zij mogen niet onkundig van hare uitingen en mogelijkheden zijn, die leidend staan tegenover een komend geslacht, dat toch de grootste liefde zal behouden voor boomen uit eigen tuin.

Overgenomen uit „De Locomotief”, 6 Juni 1923.

Goed onderhouden Bantamsche desa.

Typische vorstafwerking in tijdelijken bouwtrant. (Bantam).

Vorstafwerking ontleend aan de motieven uit den tijdelijken bouwtrant. (Bantam).

Het Inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis . . en toekomst?

door Ir. H. MacLaine Pont.

TER INLEIDING.

In de laatste groote eeuw hebben in schier alle beschaafde landen verschillende moderne eischen van economischen, technischen, hygiënischen en sanitairen aard, en de algemeen om zich heen grijpende industrialisatie een volledigen omkeer in de bouwvakken teweeg gebracht, waarbij het oude handwerk en deszelfs organisatie: de ambachten, met — zoo als later bleek — volkomen overbodige volledigheid vernietigt werden.

In de Europeesche landen heeft men sedert lang middelen in het werk gesteld om de ambachten weer op te bouwen. Sedert tenminste een halve tot drie kwart eeuw is een ambachtsonderwijs op grooten schaal ingezet, dat echter niet dan na zeer veelvuldige, bijna periodieke en zeer dikwerf schier volledige herzieningen de bouwambachten tot op het huidige peil heeft kunnen opvoeren, welk peil nog allerminst als een ideale eindtoestand kan worden beschouwd.

In ons Indië plegen de maatschappelijke verschijnselen eerst geruimen tijd nadat ze in de beschaafde landen reeds zijn afgespeeld te volgen. Een persoonlijk onderzoek van de wijzen, waarop de Inlandsche samenleving zichzelf van bouwwerken voorziet, heeft dezerzijds de overtuiging gevestigd, dat deze bouwvoorziening in enkele gebiedsdeelen in een zeer critiek stadium verkeert, tengevolge van de doordringing in deze landen van westerse begrippen en verordeningen, waarvoor niet direct de op deze landen juist passende vorm kon worden gevonden, evenmin als men van de Europeesche ambachten zeggen kan, dat zij voor de Inlandsche samenleving passen.

Een herstel van een eenmaal te loor gegaan Inlandsch bouwvak zoowel als van de Inlandsche materiaalvoorziening zou bij dit miljoenenvolk, dat door een zeer kleine vreemdelingen-kern geregeerd wordt een nog zeer

veel moeilijker probleem opleveren dan zulks in de beschaafde landen het geval is geweest.

Doel van dit stuk is het opwerpen van de vraag of bij de doorvoering van moderne eischen op bouwgebied niet een modus gevonden kan worden waarbij meer rekening wordt gehouden met de typische eischen, die door de Inlandsche samenleving worden gesteld, en vooral: waardoor voortgebouwd zou kunnen worden op de bestaande instellingen onder dit volk, en op zijn typische kundigheden en handigheden, opdat het moge worden bewaard voor een desolaten toestand op het gebied der bouw- en woningvoorziening waarin het n. m. b. i. anders met onontkoombare zekerheid zal geraken.

H. M. P. Weltevreden, Juni '23.

Onvoldoend inzicht in het karakter van verschillende Inlandsche instellingen en gebruiken en in de behoeften der Inlandsche samenleving is evenals reeds zoovele keeren bij genomen regeeringsmaatregelen van zeer verre strekking en van zeer ingrijpenden aard het geval was, de oorzaak geweest, dat de Inlandsche bouwvakken in de laatste decennia over uitgestrekte gebiedsdeelen tot een zeer desolaten toestand van desorganisatie vervallen zijn. Zonder spoedige koersverandering zal deze desorganisatie onvermijdelijk uitloopen op een volkomen ontwrichting, met als gevolg een onontkoombare, ernstige verzwarende van de regeeringsverantwoordelijkheid voor de woningtoestanden onder het volk. Een gedachtenwisseling over dit onderwerp met het zoo groote en over alle gebieden van Ned.-Indië verspreide corps Bouwkundigen, die de hierbeneden ontwikkelde denkbeelden overal aan de harde werkelijkheid zullen kunnen toetsen, is daarom op zijn plaats.

Zal ik het daarbij uitsluitend over Java hebben, omdat ik alleen hier met die bouwvakken in nader contact gekomen ben, onge-

twijfeld zullen de hier geschetste moeilijkheden hier en daar ook wel op de Buitenbezittingen aan de orde komen, zoo ik mij niet vergis echter in minder ernstige mate dan op Java.

Reeds elders had ik gelegenheid om te be-
toogen, dat men hier te lande bij het geven
van bouwvoorschriften aan de Inlandsche be-
volking zeer voorzichtig moet zijn. Zelfs in-
dien door die voorschriften de bouw verbe-
terd, zijn duurzaamheid verlengd wordt drui-
schen zij als regel nog direct tegen het finan-
cieel belang van den Inlander in. Het is niet
zonder goede reden, dat hier de semipermanente, de tijdelijke en zelfs de provisoire
bouw een zoo uitgebreide toepassing vinden:
Men is beter in staat een in ons oog ontzag-
lijk bewerkelijk onderhoud en regelmatig
weerkeerende vernieuwingen te dragen, dan
om bij den in deze samenleving geldenden
reusachtig hoogen rentevoet de rente van een
zelfs matige verhooging van het bouwkapitaal
op te brengen. Dit geldt in t i e n voudig ver-
sterkte mate voor den kleinen man, die geen
behoorlijk onderpand voor te leenen geld kan
verschaffen.

In deze landen is dan ook de natuurlijke
bouwwijze die, waarbij veelal met onderling
hulpbetoon, meestal met eigen medewerking
van den bouwer en enkele gezinsleden een
bouw ontstaat, die in ons oog tamelijk bewerk-
kelijk is, maar waarvan de kosten aan speci-
alen arbeid, materialen en transporten zoo
laag mogelijk worden gehouden. Natuurlijk
gelden deze regels voor de beter gezetenen
op andere wijze dan voor den kleinen man, in
wezen zijn echter alle Inlandsche bouwwij-
zen, hoezeer zij ook verschillend mogen zijn
naar ras en vooral naar de typische eigen
hulpbronnen die in elke landstreek ten dienste
staan, toch te herkennen als onder bovenge-
schetste gebiedende regels te zijn geboren en
daarnaar te zijn vergroeid.

In wezen is tegen deze bouwwijzen niets
in te brengen, mits dan ook het meer-
dere onderhoud en de periodieke
vernieuwingen werkelijk plaats
hebben. Een nieuw Inlandsch huis, ja, een
nieuw provisoir optrekje zijn in de meeste
omstandigheden volkomen toelaatbare gebou-
wen. Slecht worden zij, en aanleiding gevend
tot ergerlijke misstanden, als onderhoud en
vernieuwingen uitblijven, een feit, dat hoe

langer hoe meer regel wordt, en op de oor-
zaken waarvan ik nog nader terugkom.

Er zijn verschillende streken van Java,
waar de oude bouwtrant nog in volle fleur
is, waar onderhoud en vernieuwingen nog op
behoorlijke wijze plaats vinden en waar de
desa's een keurigen en correcten indruk ma-
ken. Daarbij ziet men er den tijdelijken bouw
veredeld en opgevoerd tot een architectuur,
die ook in haar tijdelijk karakter een grond-
element kan worden voor de vormgeving der
geheele locale architectuur. Daaraan ontleent
derhalve ook de permanentbouw der streek
b.v. toegepast aan masigits zijn vormen op
dezelfde wijze als in het groot in elk archi-
tectuur tijdperk een meer bestendige „grande
architecture" in den grond haar vormen ont-
leende aan een voorafgaanden, vermoedelijk
in zijn soort volmaakten tijdelijken bouw.

Het opmerkelijke van de Javaansche ar-
chitectuur, voor zoover ze bij de nog niet ge-
heel verarmde of gederacineerde bevolgings-
groepen over is, is juist het bestendige in
vorm en wezen van dit grondelement; den
tijdelijken bouwtrant. Juist in dezen zoo dik-
werf gesmaden bouwtrant, waarbij men zulks
het minst verwachten zou ziet men bepaalde
vormen gedurende zeer groote tijdsruimten
stand houden. Het zijn dan ook de meest sim-
pele samenstellingen, de meest eenvoudige
werkmethoden, die daar worden toegepast en
die — gegroeid uit de eigenaardige, volmaakt
zekere handgrepen, waarin juist deze bevol-
kingen een zoo groote vaardigheid kunnen
verwerven — voor dit volk dan ook niet voor
verbetering vatbaar zijn. Merkwaardig sterke
traditie: een bouw, die in elk geslacht toch
ettelijke ten minste partieele vernieuwingen
behoeft, en die zich in enkele streken gedu-
rende meer, en wellicht veel meer dan duizend
jaren nagenoeg intact wist te handhaven;
eerwaardige traditie: waartegenover het toch
minstens een vandalisme kan worden ge-
noemd, indien aan haar door opgedron-
gen voorschriften van dubieuze waarde van
boven af een onnatuurlijk eind gemaakt zou
worden, vooral, indien zulks eens e i g e n l i j k
n i e t n o o d z a k e l i j k mocht blijken. Erger
dan vandalisme, men roeit niet alleen bouw-
vormen uit: men ontwricht plotseling het
eigen ambacht van een volk van veertig mil-
lioën zielen, een ambacht, dat aangezien des-
zelfs uitoefening onmogelijk gemaakt wordt,

niet meer lakoe is en door de ouders niet meer aan de kinderen wordt geleerd of denkt men, dat die zoogenaamde bamboe en rotan pinterheid dit volk zoo maar aan komt waaien? Een lieve illusie; de harde werkelijkheid is echter, dat men bezig is dit ambacht te ontwrichten om het volk zoogenaamde hoogere woon- en bouwbehoeften te brengen in den vorm van die bepaalde, overal door verordeningen door te voeren constructies en modellen, die wij allen kennen en die het in bijna elk opzicht tegen de betere uit die oude modellen afleggen, product als zij zijn van een volmaakt nooddriftig technisch inzicht, om van het economisch inzicht maar niet te reppen. Opgedrongen, bijna zonder in achtname van de natuurlijke hulpbronnen van elke streek, respectabel alleen in den eenzijdigen, maar ook slechts éénzijdigen gedachtengang waaruit zij zijn geboren, alleen duldbaar tot voor kort toen zij den eenigen pooveren stroohalm vormden, waaraan men zich vast kon klampen in den strijd tegen de pest, daar behoeft het geen verwondering te baren, dat de pogingen, die tot nu toe tot volledige doorvoering dezer bouwwijzen in het werk werden gesteld zoo dikwerf schipbreuk leden. Dit is voor het volk, zijn bouwtraditie, zijn bouwambachten het eenige lichtpunt in deze lijdensgeschiedenis: het onberekenbare aangerichte kwaad is wellicht nog niet overal onherstelbaar.

De gestelde eischen deugen niet, zij druischen in hun kunstmatigheid tegen de Inlandsche bouw-belangen in van bijna elke streek waar ze werden toegepast. De bestaande vaardigheid van den Javaan, de nog bestaande bouwambachten waarin hij op zijn best is worden er volmaakt onbenut gelaten. Toen deze eischen bij de woningverbetering als direct pestbestrijdingsmiddel niet doorvoerbaar bleken en werden verlaten, werden zij gesteld aan allen nieuwbouw, in welken vorm zij in de bouwverordeningen van zeer vele locale raden werden overgenomen. In dezen vorm zijn zij echter een grooter kwaad en zullen zij den langzamen maar zekeren dood beteekenen van het Inlandsch bouwambacht, voor zoover dit niet door eigen vitaliteit, door tot regel wordende dispensaties dan wel oogluikend toegestaan, zich zelf staande zal houden. „Gouverner c'est prévoir,” voorwaar een fraaie voorzienigheid!

Men vindt dan allereerst onder deze eischen, voor zoover ze voor den Inlander van belang zijn, op Java het categorisch verbod van alle plantaardige dakbedekkingen behalve regelmatig gelegde sirappen.

Bij de pestbestrijding op Sumatra en op Riouw vindt men deze eisch niet gesteld. Men heeft er zich rekenschap gegeven van het feit, dat de rattennestelingen voornamelijk in de nokken en hoekkepers voorkomen, heeft daaraan eischen gesteld en werkt met zeer bevredigend resultaat. Zijn er de kwaliteiten der plantaardige dakbedekkingen beter? Ook op Java vindt men daarvan diverse kwaliteiten, waaronder in hun soort voortreffelijke. Toch is hier het verbod categorisch.

Bij 's Lands Plantentuin in Buitenzorg is geen soortverschil bekend tusschen b.v. de Sumatraansche en de Javaansche Nipah. Indien er kwaliteitsverschil is in de atap, dan is dit wel te wijten aan te vroege oogst (onrijp product) op Java. Daartegen dienen dus de maatregelen te worden gericht. Het algeheel verbod van het materiaal staat gelijk met een wegwerpen van het kind tegelijk met het badwater.

In de tweede plaats zijn alle dakvormen behalve het zadeldak voor den z.g. tijdelijken bouw (geraamte en wanden geheel van hout en (of) bamboe) verboden, terwijl bovendien door verschillende bepalingen de toepassing van het „ratjangan” rooster onmogelijk gemaakt wordt.

Door deze bepalingen wordt de toepassing van de meest typisch Javaansche dakvormen: Limasan en Tikalan volstrekt buitengesloten. Verder wordt een van de meest typisch Javaansche constructie-wijzen verworpen, namelijk die, waarbij tot tamelijk groote ruimten overspannen worden zonder spanten, nokken, hoekkepers, of welke andere steunconstructie ook; en wel door de te voren tot daartoe getigende vormen gevlochten dakroosters (rantjangan roosters) eenvoudig bij wijze van koepel langs de randen tegen elkaar aan te laten steunen.

Ten slotte is met deze bepalingen ook de pendopo in zijn oude vormen voor Java verboden, waarbij men echter wel een uitzondering maken wil voor Gouvernements gebouwen (hoofdenwoningen) welke men dan tot

een hogere bouwklasse rekt, dan waar zij volgens de definitie in thuis behooren, en waarvoor ten minste schild- en tentdaken zijn toegestaan. Deze gouvernementbouw is echter allermint een volksbouw, die derhalve, van pendopo's gespeend blijft.

Wat deze verbodsbepalingen in het gevoel van nog aan hun traditie gehechte Javanen beteekenen zal ieder begrijpen die weet hoe juist in de fijnere onderscheidingen bij den bouw der genoemde dakvormen werden uitgedrukt, in de groote dakhoogte: de trots van den welgestelde; in het aantal overkragingen van den houten onderbouw zoomede in enkele fraaier bewerkingen der onderdeelen of toevoegingen van accessoires: rang en stand van den bewoner of van zijn geslacht. Men kan dit alles raseeren, soit, maar dat lijkt dan toch sterk op een opgedrongen revolutie en men neemt het feit niet weg, dat deze constructies in hun eenvoudigsten vorm hier op Java nog altijd de meest economische zijn, zoowel van het standpunt van den Inlander zelf bezien, als uit een oogpunt van moderne bedrijfstechniek, aangezien hun bouwstelsel zich leent tot de verst doorgevoerde normalisatie van onderdeelen in een systeem waarmede aan de meest verschillende wooneischen kan worden voldaan.

Over de economische en technisch-hygiënische voordeelen dezer dakvormen boven de nieuwere modellen werd reeds vroeger, in een ander verband door mij gewezen.

Gaan wij nu eens aan de hand van enkele der hierbij gevoegde afbeeldingen na, of deze zoo volstreckte verbodsbepalingen wel noodzakelijk zijn, en of niet op andere wijze: in de lijn der Inlandsche bouwtraditie, en met volle benutting van het Inlandsch bouwambacht niet eveneens bevredigende resultaten te verkrijgen zijn.

Uit een onzer afbeeldingen, waarop het inwendige van een Soerabajasch „Limasan” dak afgebeeld is, kan men een goed inzicht verkrijgen in de wijze, waarop de hooger omschreven rantjangan roosters worden toegepast op een onderbouw, waaraan naar verhouding der groote ingedekte ruimte een zeer geringe hoeveelheid hout (van goede kwaliteit) is verwerkt.

Als motiveering van het verbod van dakvorm werd door het Hoofd van den Dienst der Pestbestrijding op het Semarangsche wo-

ning-congres opgegeven, dat het inwendige van die dakspits te weinig verlicht is om het zoeken naar ratten mogelijk te maken, een motief voor het voorschrijven van licht openingen of glazen pannen of wat voor lichtbron dan ook, allermint een motief tot verbod van den dakvorm.

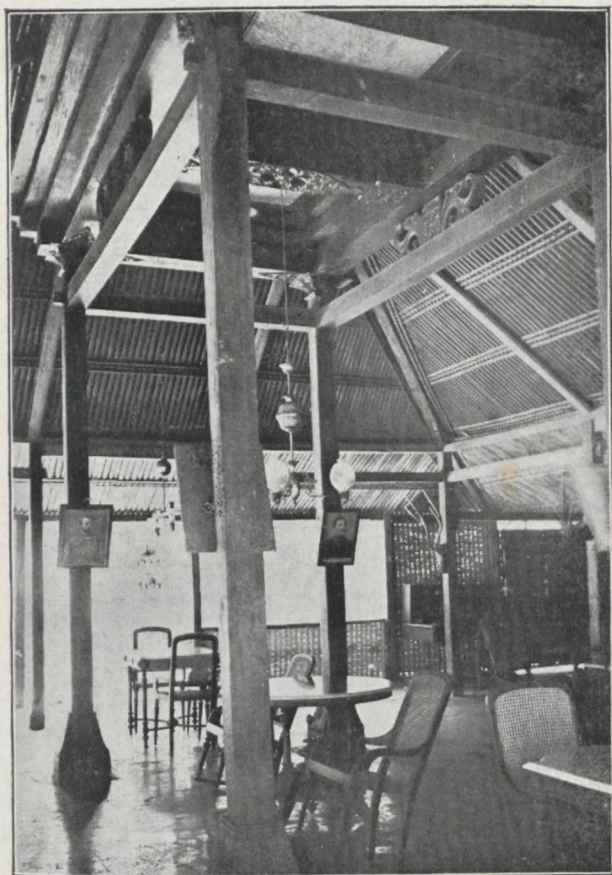
Wat de constructie betreft behoeft het geen betoog, dat de op onze afbeelding voorkomende rantjangan roosters, die een bijna aaneengesloten beschieting vormen van halve bamboes of platte bamboe-reepen, waarop een dikke laag atap gelegd is, voor ratten een ideale nestelplaats vormen. Anderzijds echter zou de gevolgde constructie juist aanleiding kunnen geven tot een volmaakte openwerking van de nokken en hoekkepers, en daarmee tot een volledige vermindering van de schadelijke holte tusschen nokbalk en vorstpan, die bij andere daken de nestelplaats voor ratten bij uitnemendheid is. Immers kunnen nokken en hoekkeperbalken bij deze constructie worden weggelaten, terwijl men op elken naad twee dakvlakranden heeft die op zekere afstand van elkaar gehouden een volledigen doorkijk van af den beganen grond tot aan de onderzijde der vorsten toelaten.

Blijkt dus de constructie voor zoover de daknaden betreft zeer wel voor verbetering vatbaar, zulks is ook het geval met de dakroosters zelf. De praktijk leert hier, dat men, als men op het aantal platte bamboereepen er slechts een op de vier aanhoudt maar deze reep „op zijn kant” laat dragen in stede van „op zijn plat,” dat men dan dezelfde constructiestijfheid verkrijgt, terwijl door deze wijziging de gelegenheid tot ratten-nestelingen er van een ratteneldorado teruggebracht wordt tot op hetzelfde restant, dat op Sumatra en Riouw zonder gevaar blijkt te kunnen worden toegelaten. Op het constructieschetsje is aangegeven, hoe daarbij automatisch een volmaakt overzichtelijke nok ontstaat. Ook de opleggingen der dakroosters op de architraaf-balken en de aansluitingen der dakvlakken van flauwer- en steiler helling aan elkaar verkrijgen daarbij automatisch eenzelfde graad van overzichtelijkheid, die ook voor de hoekkepers is te bereiken met een zeer geringe aanvulling der constructie.

Ook van de rantjangans is derhalve verbetering mogelijk: binnen de lijn van het Ja-

Cheribonsche woning bijna identiek aan op Prambanan-
tempels voorkomende reliefs.
(Een minstens duizendjarige bouwtraditie).

Fraaie pendopo in het Poerbalinggasche (Banjoemas).

Soerabajaasch Limasan-dak (exterieur).

vaansche bouwambacht en weleen verbetering, die wegens het zooveel geringer materiaalverbruik teekent: een wegens de daarmede verkregen besparing op de kosten-in-eens vooral voor den Inlander sterk voelbare bezuiniging. Hierdoor ontstaat ten minste eenige kans, om zonder te veel strubelingen de verbetering door te voeren, indien men dit werkelijk noodzakelijk mocht vinden.

Waar de pestbestrijding op Java echter in de laatste jaren hoe langer zoo meer met bevredigend resultaat de desa-ontsmetting als strijdmiddel tegen pest toepast, waarbij de woningen na grondige schoonmaak weer geheel in de oude materialen worden afgeleverd, daar zou het ten slotte wel eens kunnen zijn, dat de Limasan en Tikalan dakvormen, uitgevoerd met toepassing van vrijdragende rantjangan roosters nog niet zoo verwerpelijk zullen blijken, en dat de vraag zich opdrong, of er wel zulke dringende redenen aanwezig zijn om zelfs die hierboven aanbevolen wijzigingen dwingend voor te schrijven (propageeren kan men ze altijd). Immers leent zich deze constructie tot genoemde rigoureuze schoonmaak en ont-ratting op voortreffelijke wijze: Met een paar flinke bamboes als bokken, eenige schijven, en een paar lijntjes kan het geheele dak door een luttel aantal personen binnen zeer korten tijd worden gedemonteerd en wederom weer in elkaar gezet na te zijn schoongemaakt. Een en ander kan met iets steviger outilleering zelfs met atap en al plaats hebben.

Desa schoonmaak en desa ontsmetting in verband gebracht met de voor den tijdelijken bouwtrant noodzakelijke periodieke vernieuwingen en tot stelsel verheven, dat is de richting, die ik voor de verbetering der Inlandsche woningtoestanden voor zou staan. Geen bouwvoorschriften anders dan betreffende een maximale bebouwingsdichtheid waarvan men de toe te laten mate afhankelijk kan stellen van het ventilatiestelsel der woningen, van de wijze van faecaalverzorging en van de meerdere of mindere brandveiligheid der toegepaste materialen.

Bouwvoorschriften zijn voorloopig ten aan-

zien vooral van den kleinen Inlander ondingen, die hij niet begrijpt, evenmin als hij een teekening of zelfs een fotografie lezen kan; ondingen, die hem in zijn precaireren financiëelen toestand — doordat de maat juist overloopt — dikwerf elken bouw onmogelijk maken, hetzij doordat zijn bouw te duur wordt, hetzij doordat hij elken keer, dat hij ze verkeerd begrepen heeft tot omwerking van zijn bouw, tot afbraak en overdoen daarvan gedwongen wordt. Welk een personeel zou in dit stelsel vereischt worden, wilde men al zulk misverstand voorkomen?

Bij de bestaande, al te vaak zoo in-treurige woningtoestanden in de Inlandsche maatschappij gelde als eerste regel: beter een hoe dan ook slecht onderdak dan in het geheel geen onderdak. In deze maatschappij, waarin zoo vaak centenkwesities de gemoederen in beweging houden, dient elk provisoir optrekje te worden mogelijk gemaakt mits: op de juiste plaats en in de juiste omgeving, mits periodiek onder toezicht herzien, voorwaar de voor deze maatschappij minst drukkende vorm van overheidsbemoeienis.

Bouwvoorschriften, vooral indien deze den voor den Inlandschen volkswoningbouw aangewezen bamboebouw feitelijk verbieden, leiden in de eerste plaats direct tot een vermindering van den nieuwbouw. In de tweede plaats maken zij den bestaanden bamboebouw, en dien bamboebouw die bij dispensaties wordt toegestaan (en deze dispensaties zijn eigenlijk stelsel geworden) tot een onding, omdat voor iedere, hier noodzakelijk periodieke vernieuwing een nieuwe bouwvergunning noodig wordt waarbij den huiseigenaar telkens weer de mogelijkheid tot in-trekking van deze dispensatie boven het hoofd hangt, in welk geval hij weer voor de noodzakelijkheid van een nieuwbouw boven zijn krachten kan komen te staan¹⁾. Er wordt dus automatisch te weinig vernieuwd, en daardoor ontstaan juist de slechte toestanden, waartegen wij bijna uitsluitend het voor dezen bouw veel te laat ingrijpend en daardoor onbruikbaar middel hebben van de onbewoonbaarverklaring. Wie zal in onze steden de consequenties der bedoeling aandurven, die bij de instelling van dit machtsmiddel heeft voorgezeten?

Woningnood, een meerderheid van zeer

1) Welk een onuitputtelijke bron voor knevelarij!

slechte woningen en overbevolking ook in de goede woningen die hoe dan ook rendabel moeten gemaakt, zijn de consequenties van het tegenwoordig toegepaste stelsel, waartegenover dan in sommige steden staat een aanzienlijke bouw van gemeentewege, een stelsel, dat — indien er verder strekkende bedoelingen bij gelden dan die van de aantooning, dat er op rendabele wijze voor bepaalde groepen gebouwd kan worden, die van een aanmoediging van het particulier bouwinitiatief dus, wegens zijn kostbaarheid onvermijdelijk leidt tot bevoordeeling van weinigen ten opzichte van de rest. Als af en toe in onze steden een Inlander er in slaagt (en dan moet hij nog voor zijn doen welgesteld zijn) om niettegenstaande overheidsbemoeienis een correct eigen huisje te bouwen, dan gaat er een hoera op in de geheele wereld, die ermede te maken heeft.

Geen voorschriften dus, behalve op de enkele gebieden, waarop hierboven reeds werd bedoeld, maar ook op deze gebieden, zoo weinig drukkend mogelijk en niet dan in verband met de na te noemen overheidsbemoeienis, en niet dan met een vereenvoudiging tot op het uiterste van de wijze, waarop bouwvergunningen aangevraagd en verkregen kunnen worden.

Wat dan wel?

In de eerste plaats, als maatregel ter verbetering van het aanwezige: woningen bestand tot op een bepaald peil, en om dit te kunnen handhaven een tweetal keuren: een keur op het richtig onderhoud der woningen en een tweede, verplichtend tot de periodiek noodzakelijke vernieuwingen. In deze keuren, die naar locale omstandigheden in details kunnen verschillen, zal een indeeling van den Inlandschen bouw naar klassen gegeven moeten worden, van welke klassen er enkele in de dichtstbebouwde gedeelten der steden kunnen worden buitengesloten. Voor elke klasse zullen minimum eischen voor het jaarlijksch onderhoud en betreffende de periodieke vernieuwingen moeten worden gesteld, en de tijdsruimten moeten worden bepaald, waarbinnen voor elke klasse de periodieke herzieningen met rigoureuze schoonmaak zullen moeten plaats hebben. In de locale regelingen zal men dit natuurlijk kampeens- of wijksgewijze doen plaats hebben.

In plaats van den tweeden keur zou men er ook toe kunnen overgaan om voor den tijdelijken bouw slechts bouwvergunningen voor bepaalden tijd te verstrekken, mits zorg dragende dat de vervaldata voor geheele wijken op dezelfde tijdstippen vallen, en mits bepalende, dat de vergunningen voor een nieuwe periode kunnen worden verlengd, zoodra de gebouwen op bevredigende wijze vernieuwd en schoongemaakt zijn. Hierdoor zal men gemakkelijker algemeene verbeteringen kunnen doorvoeren, waarbij bijvoorbeeld vuilverkaveling vereischt wordt. Het eerste alternatief lijkt echter beter, omdat het geheel ligt in de lijn van het volksgebruik. Wellicht kan onderscheid gemaakt worden tusschen stad en land.

Naast deze maatregelen in het belang van de woningverbetering is noodig een stelselmatige bevordering van den nieuwbouw, in de eerste plaats door positieve maatregelen ter bevordering daarvan en in de tweede plaats door de wegneming van belemmeringen.

Zoo schijnt zeer urgent de instelling van een overheidscontrole op de locale bronnen van de eenvoudigste bouwmaterialen en op hun richtige ontginning en behandeling (voor de bamboe en voor de plantaardige dakbedekingen van acuut belang). ¹⁾

Voorts is noodig een overheidsbemoeienis in de richting van een uitbreiding dezer hulpbronnen en een vermeerdering van haar aantal naargelang van vermeerderingen in de bevolking, waarbij als doel gelde, dat elk lokaal ressort zichzelf moet kunnen bedruipen, benevens een overheidsbemoeienis in zake de opening van hulpbronnen of hulpmiddelen van geheel nieuwen aard, daar waar een aan hooger eischen voldoende Inlandsche bouw bevorderd moet worden. (Bijv. de bevordering van bedrijven en markten van genormaliseerde woningonderdeelen voor de steden). Tot een vooruitzien van haar eigen behoeften schijnt de bevolking zelf voorloepig niet in staat, vide de teruggang van het hout- en bamboe bestand in de desa's.

1) Men versta mij wel: ik bedoel niet al deze hulpbronnen onder beheer en exploitatie van een centraal overheidslichaam te plaatsen, zulks zou wellicht een nationale ramp kunnen beteekenen, maar de instelling van een controle.

Soerabajaasch Limasan-dak. (Interieur).

Tijdelijke steenbouw (gedroogde kleisteen)
goed onderhouden

Tijdelijke steenbouw (gedroogde klei) slecht onderhouden.

Als tweede serie maatregelen ter bevordering van den nieuwbouw dient te staan de stelselmatige aanmoediging en opheffing der Inlandsche ambachten, vooral door weder opwekking van de belangstelling voor en van het vertrouwen in die ambachten bij de bevolking. Dit kan het best geschieden, niet door ambachtsscholen, die hulpschrijvers, werkbazen, opzichters, hoogstens toekangs voor staats- en particuliere bedrijven en industrieën leveren of personeel voor het bouwtoezicht, maar die zoo goed als nooit als bruikbare ambachtslieden in de desa terugkeeren, maar wel door wedstrijden te organiseeren onder die toekangs-zelf. Deze wedstrijden, die tot onderwerp kunnen hebben werkstukken betreffende woning-onderdeelen in de eigen stijl en met de eigen hulpmiddelen der streek en reeds als zoodanig hun bekroning moeten kunnen erlangen, kunnen bestaan uit voorwedstrijden in elk onderdistrikt en eindprijskampen op de verschillende Jaarmarkten. Op deze centrale punten kan men voor de verbetering der arbeidsmethoden ter bevordering der woningverbetering op weinig kostbare wijze de toekangs bereiken en inlichten, met als doel de eventueele vorming of wijziging van den bouwadat in hygiënischen en economischen zin. Er zijn voorbeelden te over, dat wat hier eenmaal tot a d a t werd een resultaat was voor eeuwen.

Een zeer sprekend voorbeeld hiervan vormt wel de Bantensche klei steenbouw met zijn veelal behoorlijke licht- en luchtopeningen die in den bouw-adat dier streek vermoedelijk te danken zijn aan den eertijds in sultansdienst werkenden Hollander Cardeel.

Eer men echter aan een verbetering der arbeidsmethoden gaat denken, dient men zich af te vragen of er niet ook voor onze moderne, economische constructies nog veel van de Inlandsche bouwwijzen te leeren is.

Men verwerpe dit denkbeeld niet te snel en te minachtend. Het volgend voorbeeld uit den Inlandschen houtbouw van de Japarasche school moge toelichten, wat ik hier bedoel.

Het van ouds zoo beroemde Japarasche bouwambacht, dat tot in den jongsten tijd zoo buitengemeene voortbrengselen opleverde, heeft men geprobeerd te redden, met de beste bedoelingen, maar op volkomen averchtsche manier, zich blind starend op het kunstig snijwerk heeft men den bouwstijl

zelf van den aanvang af als ten doode gedoemd beschouwd, oordeelende dat de om-slachtige bewerking der met snijwerk schier overladen onzuinige constructies zonder eenigen twijfel door den modernen, zuinigen, weinig bewerkelijken steenbouw zouden worden verdrongen. Men specialiseerde zich derhalve op dit snijwerk en leerde den menschen de vervaardiging van sigarenkokers, schutseis, brievendoozen en andere snuisterijen voor de Europeesche markt, niet denkend, dat men aldus het kind wegwierp om zijn mooie bandje te behouden, en vergetend, dat de Europeesche markt in Indië toch niet bereid is om voor dit werk meer te betalen dan hetgeen voor de vervaardiging van een zeer minderwaardig massa product brood noodig is.

Daarenboven: de snijwerkperiode in de Japarasche houtbouwschool, begonnen op het hoogtepunt van haar bloei is tegelijk het meest zekere element dat tot haar verval leidde: tot toepassing van onhandige, noodeloos onzuinige constructies om het snijwerk.

Enkele oorspronkelijke en zeer eenvoudige voortbrengselen van deze school zijn als architectuurproduct heel wat hooger te stellen dan de wanden waaraan het snijwerk hoogtij viert, al zijn deze in ander opzicht nóg zoo hoog te stellen.

De achterhoek van het huis in Koedoes, die op een onzer afbeeldingen gereproduceerd is, is als voorbeeld eener wandconstructie een bijzondere studie overwaard, omdat er met een, naar verhouding, minimaal materiaal-verbruik een wand van buitengewone stijfheid door verkregen werd. De tusschenruimte tusschen de primaire stijlen is door secundaire en tertiaire stijltjes onderverdeeld, die op drie plaatsen: even onder het bovenende, even boven het onderende en op halverhoogte onderling door rijglatten verbonden zijn. Tusschen deze rijglatten is in elk veld een zeer dunne, breede plank gebogen, die door eigen veerkracht goed sluitend in de stijlen aangebrachte sponningen valt. Een opwiggen der latten bij het indrijven der pennen is nu voldoende om een buitengewoon stijf geheel te verkrijgen, een wand, die door de breedte der smalle stijlen tegen knik, door de stijfheid der gebogen, dunne planken van de wandvullingen tegen schranken verzekerd is

terwijl de wandvullingen tevens een zijdelingsch uitknikken der smalle tusschenstijlen voorkomen. Hier is ten volle partij getrokken van de dunne wandvulling door haar ingebogen toestand, waarin zij een maximum weerstand leveren kan, mede te doen werken tot opstijving der geheele wand. Het beginsel, dat hierbij gegolden heeft, zal ook iederen leek duidelijk worden, indien hij het verschil in kracht nagaat, die vereischt wordt om een briefkaart gewoon te buigen en om een in tegengestelde richting flauw gebogen briefkaart te buigen.

De essentieele deelen der constructie werden voorts op kernachtige wijze bewerkt met motieven, die vooral tegenover de zoo rustig-vlakke wandvullingen bijzonder fraai spreken, zoodat een zeer expressief en elegant geheel verkregen werd, een volmaakt klassieke oplossing, waarin de hoofdconstructie tevens het hoofdelement der compositie is, niets schijnvertoon is, en ook elk onderdeel zoo constructief als esthetisch zijn eigen zinrijke functie vervult.

Ware door de overheid, door de menschen, die zich met de opheffing van dit ambacht bezig hielden op deze en dergelijke vondsten dezer school gelet, hadden zij juist deze goede eigenschappen aangemoedigd en ontwikkeld in stede van, van den aanvang af, de constructies als ten doode opgeschreven te beschouwen, het hadde er met deze school thans anders uitgezien. Het besproken constructief beginsel immers kan ook thans nog elken economischen toets doorstaan, en is voor toepassing vatbaar ook in bamboe, zelfs in de moderne thans op zoo grooten schaal geïmporteerde materialen uit de Europeesche groot-industrie.

Dit voorbeeld uit den houtbouw moge naast de hiervoren reeds behandelde bamboe constructies voldoende zijn om de leuze te motiveeren: laat de bevolking eerst uitkomen in den eigen stijl, met de eigen werkwijze, volgens de eigen opvattingen, en denkt eerst daarna aan verbeteringen; vooral: brengt die verbeteringen aan binnen het eigen kader van het Inlandsch ambacht.

Hoe raak slaat het Middelneerlandsche liedje „Van den Heer Danhielken” (Tannhäuser) op onze heele houding van den laatsten tijd tegenover het Inlandsch ambacht

en ook tegenover veel van hetgeen hieronder nog behandeld zal worden. Hoe luidt het ook weer? ik geef mijn tekst en spelling gaarne voor beter:

„Vermaledijt mogen die Pausen zijn
Si hebben so man'ge siele verdorven die wale
behouden coste bliven”

Laten wij ons toch rekenschap geven van de gevolgen van wat wij hier zoo gemakkelijik en onweersproken doen en verordineeren.

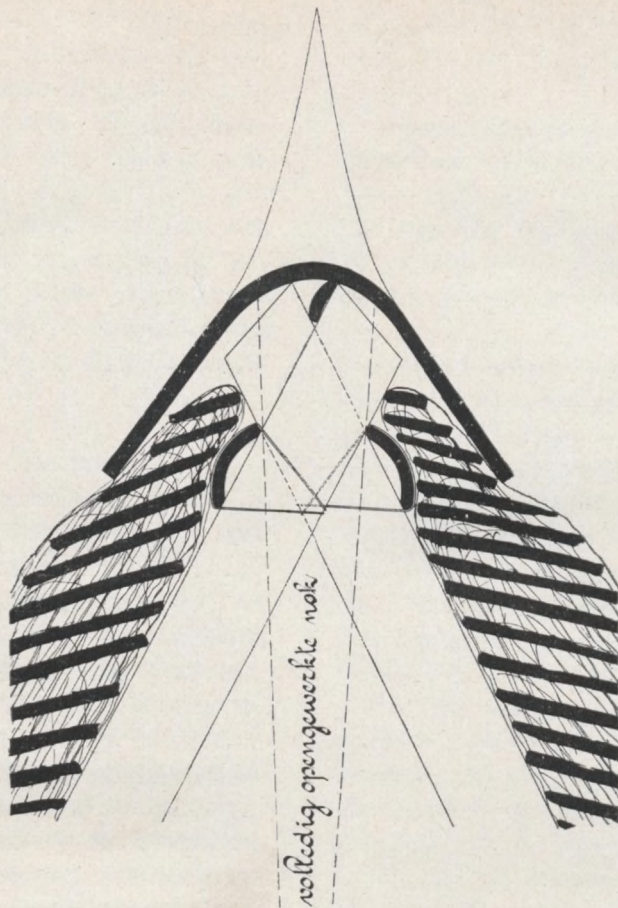
Welke verdere belemmeringen nu staan eenrichtige ontwikkeling van den Javaansche bouw in den weg? Allereerst de voor den kleinen man veel te omslachtige en onbegrijpelijke bouwvergunningen. Men mag zeggen, dat hij daar maar aan wennen moet, voorloopig is hoofdzaak, dat hij bouwt, en m. i. kan op dit gebied een aanzienlijke vereenvoudiging plaats hebben, waarop hier beneden wordt teruggekomen.

Er zijn echter nog zoovele oorzaken, die tot de verwording van den Javaanschen bouw hebben aanleiding gegeven, waarvan wel de voornaamste is de bijna stelselmatige wegdringing van de voorname Inlandsche stadswijken uit de steden. Maar hebben wij ook hier niet met een wanbegrip van oude, zuiver Indisch-nationale instellingen te maken, die aan den Inlandschen bouw inhaerent zijn; en die — nooit begrepen — door ons Nederlanders van den aanvang af onbewust met de voeten getreden zijn? Wat zou er van onze Nederlandsche steden worden als ooit eenige geslachten van overheerschers zich eens niet hielden aan instellingen als het rooiwezen?

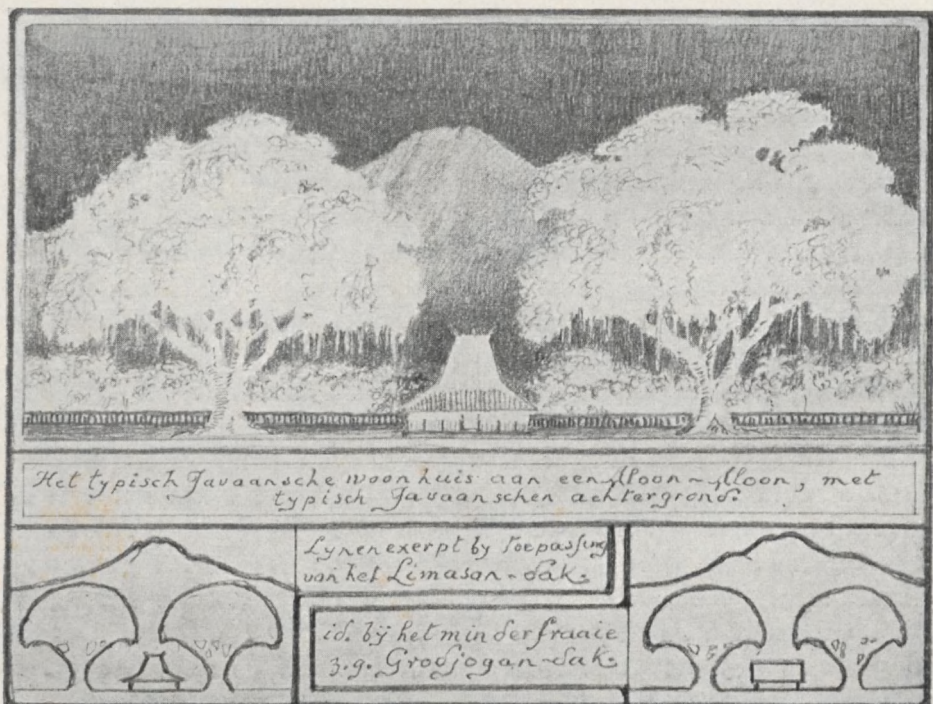
Ik doel hier op het instituut der kampoeng-omheiningen, -omwallingen of -ommuringen die naar gelang der belangrijkheid van de door de kampoengs voerende wegen, naar gelang der belangrijkheid van de wijken-zelf als wegen encadreering dikwerf tot zulke monumentale oplossingen hebben aanleiding gegeven.

De afbeelding van het desa weggetje in Troesmi bij Cheribon geeft een aardig, gewoon voorbeeld van wat dit instituut kan zijn.

Deze ommuringen bezorgen ten eerste den weg een monumentaal aanzien, zelfs bij onregelmatige bebouwing der kampoengs, waarvan de straatjes, opzichzelf niet voor voer-

Nok bij toepassing van Rantjangan vorsten bestaande uit
overeind geplaatste bamboereepen.

(Abusievelijk is het negatief gereproduceerd)

tuigen toegankelijk, op overdekte poortjes uitkomen. In de tweede plaats vormen deze muurwerken in de stadsgedeelten, waar geen verspreide bouwwijze daar toe voldoende bescherming biedt, barrières tegen het overslaan van kampoeng branden. In de derde plaats vormen zij een betere bescherming van het karakter der wijken dan ooit het rooiwezen van ons stelsel heeft vermogen te doen: bescherming van den tijdelijken bouwtrant tegen verdringing door den permanent-bouw van beter gesitueerde bevolkingsgroepen, van woonwijken tegen verdringing door winkels.

Onder ons bestuur echter worden deze muurwerken niet als instituut erkend en laat men individuele belangen hun gang gaan. In andere gedeelten van hetzelfde Troesmi, een dikwerf zeer druk bedevaart plaatsje, ziet men de muren al plaatselijk omver gehaald ten behoeve van een chaos van enkele protserige Chineesche woningen en zeer vieze toko's. Het instituut — als stelsel aanvaard — kan zich in al zijn verschillende uitvoeringswijzen van af brand werende groene hagen of open strooken in de buitenwijken en ten platten lande, tot zijn meer monumentale oplossingen toe, bedruipen, omdat zijn aanleg en onderhoudskosten dubbel en dwars te verhalen zijn op een soort pasargelden die van de in die straatjes rondventende kraamhouders kunnen worden geheven, welk beginsel — bij aanleg van grootere wegen door de kampoeng gebieden — zou kunnen worden uitgebreid door reserveering van voor verhuur vatbare strooken langs den weg, dan wel van plaatselijk door de overheid te bouwen en te verhuren overdekte ruimten zoodra zulks rendabel wordt.

Er liggen nu m. i. in de opname van dit instituut in onze bouwwetgeving verschillende mogelijkheden: In de eerste plaats — na een vereenvoudiging van de bouwvoorschriften in hooger ontwikkelden zin — de mogelijkheid tot vereenvoudiging van de bemoeienis van het rooiwezen met den Inlandschen bouw, welke bemoeienis onder contrôle door het rooiwezen worde overgedragen aan desa bestuur of kampoenghoofden. In de tweede plaats de mogelijkheid van bescherming der Inlandsche wijken zonder omstandige waakzaamheid tegen elke ongewenschte verdringing. In de derde plaats de mogelijkheid

tot toelating van den tijdelijken, niet brandveiligen bouwtrant behalve voor een verspreiden bouw langs de buitenranden der steden, ook tot meer binnenwaartsgelegen stadsgedeelten met uitzondering van de dichtstbebouwde.

Hoe in de laatste decennia met dit instituut, dat zijn volle reden van bestaan heeft, omgesprongen is bewijzen de hopelooze ontstellingen van onze Aloon-aloon's, waarvan de encadreeringen nagenoeg geheel opgegeven zijn, niet alleen, maar die zelfs de overheid zich niet schroomt met ziekenhuizen, postkantoren en kazernes te bebouwen. Aloon-Aloon, Regentserf en omgeving eertijds het meest eerwaardige gedeelte der Indische steden vervielen daardoor in bijna alle Indische steden tot een griebes.

Elk bouwambacht heeft behoefte aan een voortdurende toetsing en loutering door de eigen toepassing bij den beteren bouw der meer gegoeden van het eigen volk. Wat blijft hier van over bij de wijze, waarop wij hier huishouden?

Allicht zal men de vraag stellen, of een dergelijk stelsel niet enorm veel personeel vorderen zal? Ik stel daartegenover de vraag: Vergt het bestaande stelsel eigenlijk niet enorm veel personeel, en niet enorm veel van het personeel, vooral, brengt het niet den misstand, dat bekwaam, geïmporteerd personeel zich bij voorduring moet bemoeien met dingen, die het beter aan andere krachten zou kunnen overlaten? Is dus met hetzelfde personeel niet veel meer te bereiken? en kan in het hier ontwikkeld stelsel niet enorm veel meer dan thans geschieden met behulp van inheemsche werkkrachten?

Werkt het stelsel, dat men nu tracht in te voeren bevredigend? Leidt het eigenlijk niet tot een impasse, waarbij de verantwoordelijkheid der overheid voor de volkswoningtoestanden op de meest ongewenschte wijze voortdurend in sneller tempo wordt verzwaard?

Voor al omdat bij dit stelsel elk personeel gebrek telkens weer opnieuw leidt tot vertragingen in den aanbouw van woningen, tot veelvuldiger misvattingen van de bepalingen, tot meer roegi voor de bouwers, tot geringer nieuwbouw. Men leze daarop de organisatie van het bouwtoezicht der pestbestrijding maar eens na!

Daarentegen leidt personeel gebrek bij het boven ontwikkeld stelsel m.i. auerminst tot een directe verzwaring der regeerings verantwoordelijkheid, er wordt geen bestaand bouwambacht bij genekt en in geen geval gaat men — zooals nu — op de bestaande toestanden achteruit.

Zeker zal het stelsel personeel kosten, vooral als men er op den duur van maken wil, een middel ter preventieve bestrijding van pest en andere ziekten (pest is niet de eenige ziekte, ook niet de voor de Inlandsche maatschappij als zoodanig meest funeste), maar dit personeel zal op economische wijze kunnen worden gebruikt.

En de hoofdzaak: het boven ontwikkeld stelsel zal geen deprimeerenden invloed op de bouwvakken hebben. Er zal eer een zeer sterke opvoedende kracht van uitgaan, door den drang die er bij de bouwers zal ontstaan om in een hoogere, minder soesah opleverende bouwklasse te bouwen.

Een dergelijk stelsel, in bepaalde gevallen desnoods werkend als uitmesting van den augiasstal, zal — oneindig minder kostbaar dan het nog voor korten tijd zoo zeer aangeprezen desideratum van een voortdurend toezicht op de bewoning — toch ook niet weinig opvoedend werken op den thans bij zoo breede lagen der bevolking afgestompten zin voor netheid en orde, en bovendien hier het autochtone bouwvak kunnen opheffen uit het verval, waarin het in schier al zijn officieele en monumentale uitingen vervallen is.

Dat ook van Europeesche autoriteiten en ambtenaren, zoo technische als administratieve, van Europeesche ingenieurs en architecten zal worden gevergd een herziening van het eigen inzicht, een erkenning van de waarden, die er in de inheemsche architectuur, in hare regels en instituten, in hare aanpassing aan de omgeving en inpassing in de natuur aanwezig zijn, eer wij in onze steden die vroeger zoo sterk aanwezige harmonie, ordening en stijl zullen terugvinden, dat bewijzen de wijzigingen in slechten zin die ook in den laatsten tijd onze steden telkens weer ondergingen en nog ondergaan.

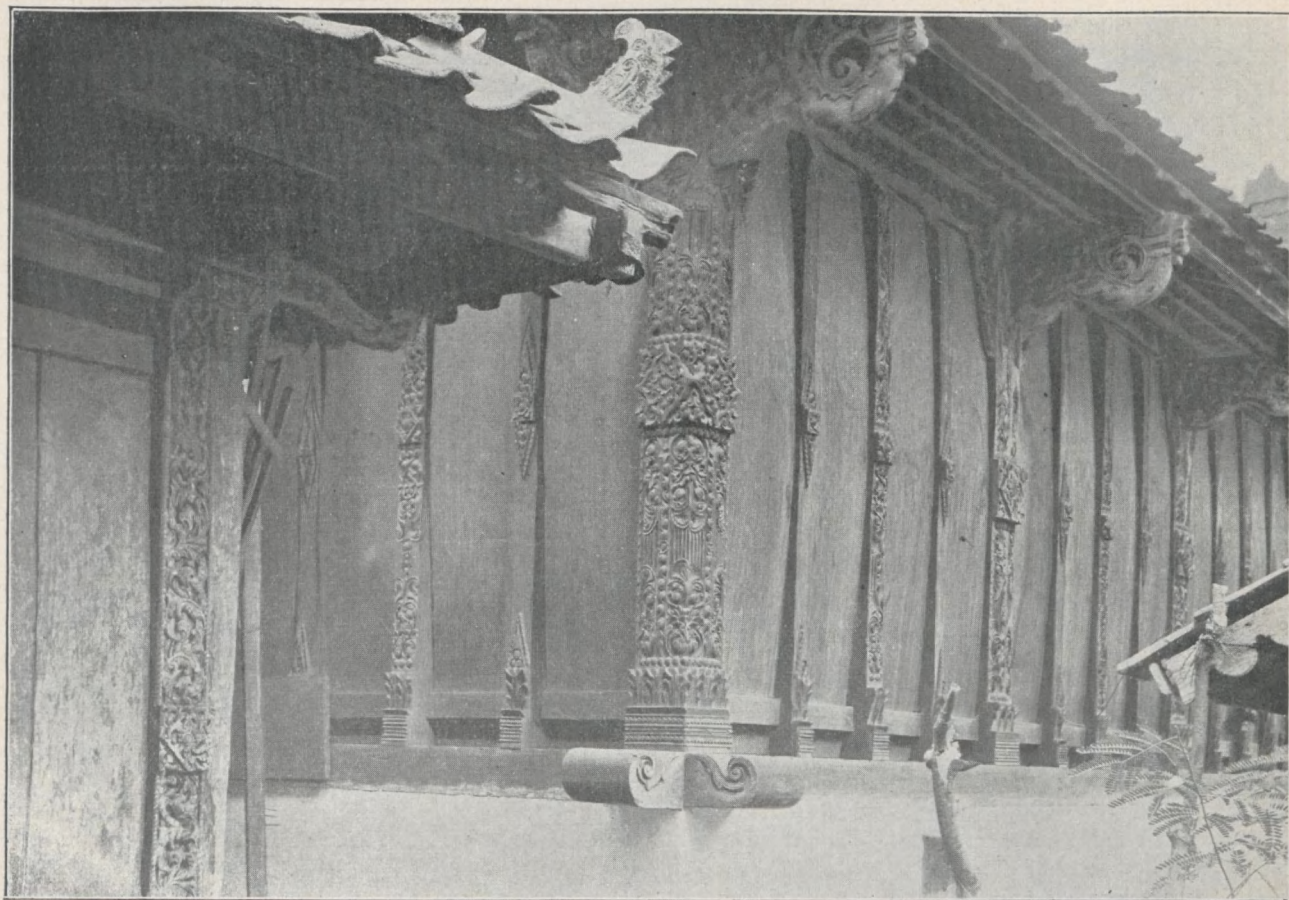
Een buitengewoon sterk staaltje levert Djokdja, het buitengewoon typische voorbeeld van de toepassing van elementen uit de levende natuur in den monumentalen opzet der stad. Hier was nog harmonie tot voor

zeer kort. De uit het Noorden komende drukke hoofdstraat had voor den hoofdtoegang tot den aloon-aloon haar ingetogen-statige overhuiving met vol-uitgroeijende waringins, die hier esthetisch en monumentaal hoofdmoment waren terwijl de aandacht gevestigd bleef op de — niet slechte — aloon-aloon poorten. Dan, door deze open poorten kwamen op den aloon-aloon — het breede veld van rust, waar kleurige processies van hoogwaardigheidsbekleeders met hun gevolg voortschreden om hun opwachting te maken bij den vorst, den aloon-aloon met de omgevende door scheren laag gehouden waringins langs alle zijden en het eveneens zeer laag gehouden waringin-koeroengpaar in het midden: de plaats van den kleinen rechtzoekende.

Daarachter, in den hoofdas en voor den Siti Inggil de groep hoog uitgroeijende Gajamboomen, die als een inleiding vormen tot de op het Kratonbinnenplein staande boven alles uitstekende Waringingroep, die zich daarachter breed uitdeint tot hoofdmoment van den geheelen wijschen aanleg, in deze laaggehouden omgeving vorstelijk-eenvoudig uitkomend en machtig de aandacht trekkend.

Dit is alles nog te zien: het is geen te vullige uitgroeijng van boomen, die immers overal in de omgeving met de daar verzen bebouwing aan de hoofdgedachte ondergeschikt bleven; men lette slechts op den masigit, den eenvoudigen gebouwtop, die achter een groote gapoero oprijst, toch bescheiden blijft, en op de beplanting van het masigiterf met Sawoe-djawa, de fraaie, doch bescheidener boomsoort, die men ook bij de meer ondergeschikte dalems ziet toegepast.

Wendt men zich om ten einde het westelijk deel van den Noordwand van den aloon-aloon te bezien, dan wordt men, niettegenstaande minderwaardige inbreuken, getroffen door de lijnenharmonie die bestaat tusschen de pendopodaken der rond den aloon-aloon telkens tusschen de waringins staande verblijven der sultansregenten, de zich over die pendopo's heen huivende waringinkruinen, en de boven alles uit zich verheffende sylhouet van den Merapiberg. Het hierbij gereproduceerd lijnenschema geeft deze harmonie m.i. voldoende duidelijk weer in haar tegenstelling met wat een andere daklijn dan deze door verordeningen feitelijk verbodene hier in dit land zou vormen.

Achterhoek van eene woning te Koedoes (Djaparasche houtbouwschool).

Straatje in Troesmi bij Cheribon.

Dit alles is te Djokdja nog te zien, met eenigen goeden wil. Men moet veel ongerechtigheden door de vingers zien. De warininggroep van het Kratonbinnenplein is echter reeds geschonden, en voren genoemde harmonie in lijnen van bebouwing, beplanting en bergtop is voor de oostelijke helft van den Noordelijken aloon-aloon wand reeds op ontstellende wijze verminkt door te hooge, bruutvierkante, onverzorgde achterkanten van gebouwen: God betert van het postkantoor en van de Javasche Bank! Andere gebouwen verbreken de harmonie slechts plaatselijk.

En thans gaat men ook de hoofdstraat, den opgang naar den Kraton bederven door een duren, v o l m a a k t n o o d e l o o z e n pasarbouw. Zoolang er hygiënisten als Dr. van Dorsten zijn, die den pasarbouw volgens het oud-Javaansche model met zijn betrekkelijk kleine overdekkingen waartusschen de zon vrij spel heeft, verkiezen boven de moderne betongebouwen, en die als eenige eisch stellen: een behoorlijk reinigbaren vloer, en als daaropvolgend ideaal een vloer, die zelfs staande den in vollen gang zijnden pasar voor reiniging vatbaar zou zijn (wel te verwezenlijken, ook in de practijk), daar is toch deze nieuwe verbreking der Djokdjasche orde alderminst noodzakelijk te noemen. Noode zullen wij de fraaie doorkijkjes door al die pasar halletjes met hun gezellige drukte missen. Welk product van tokogevels als pasaromlijsting zal zich hier in nabije toekomst aan ons opdringen? Is er dan geen rooimeester op Djokdja?

Zóó, en niet anders is de typisch Javaansche architectuur in verval geraakt. In haar eenvoudigen en ingetogen aanleg telkens en telkens geschonden, zijn onze Indische steden geworden tot wat zij bijna zonder uitzonderingen zijn: de bespotting van elke ordening, van elken esthetischen aanleg. Toch — de Javaan toonde het — is wellicht in geen ander land met zoo verbluffend eenvoudige middeelen monumentaler ordening te verkrijgen. Ze is ook nergens gemakkelijker te schenden.

Deze onthoofding van de Indische stad en schending van oude instituten brachten met zich een in discrediet raken van den beteren Inlandschen bouw, die zelfs door poffertjeskraam-architectuur als het ware werd over-

schreeuwd. Het reeds genoemd gemis van voortdurende toetsing aan betere bouwwerken, welk gemis voor het Inlandsche bouwambacht zoo funest is, kan wederom als gevolg daarvan worden beschouwd. Stelt daarnaast de stelselmatige belemmering eener ontplooiing van dit ambacht-zelf door onze verordeningen, en men hoeft zich waarlijk niet te verwonderen over den achteruitgang van de Inlandsche bouwprestatie. De grofste euvels zijn hiermede echter gesignaleerd.

Wat ons Indië van zijn architecten en bouwkundigen noodig heeft om tot stijleendheid te komen is dan ook niet in de eerste plaats een botviering van kunstzinnige oprispingen, niet een tentoonspreiding van verbouwereend teekentalent, niet een bestudeering van vreemde architecturen, maar een inkeer tot zichzelf en een ernstige studie, zij het slechts langs hoofdlijnen van wat uit- en van ons Indië zelf is en als natuurlijk en levend element hier tot de simpelste, minst kostbare en meest bevredigende oplossingen aanleiding kan geven en vooral wat als zoodanig door een breideling onzer eigen aspiraties kan worden bewaard.

De zuiver Javaansche bouwstijl heeft nooit met haar vormen te koop geloopt. Zij verblindde de oogen niet door brandend heete woestijnen van pleisterwerk, haar gevels werden tot erf- en binnenplaats ommuringen gereduceerd, waarbij zij haar ruimtevormen verwijdde en de omgevende open ruimte in het interieur betrok, aldus beter dan ergens anders in gelijkgestelde tropen profijt trekkend van het milde klimaat, dat dit toestond. Zij heeft . . . maar dit zou mij te ver voeren: wij hadden het over het Inlandsche bouwambacht.

Moge het corps bouwkundigen het zijne bijdragen, 1e tot een verbreiding van de kennis omtrent de typische verhoudingen in, en de eigen eischen van de Inlandsche maatschappij, 2e tot het bevorderen van verbeteringen in de bouw- en woningtoestanden langs den meest gewonen, en meest natuurlijke weg: de erkenning en zoo mogelijk verdere opheffing der Inlandsche bouwambachten.

Soerabaja, Mei 1923.

Met toestemming van schrijver en redactie overgenomen uit het Indisch Bouwkundig weekblad.

Uit de Javaansche Cultuurbeweging

BATIKWERK.

Het is bekend, dat het Javaansche batikwerk — hieronder ook de z.g. „tjaps” begrepen — over het geheel achteruit gaat, wat betreft ontwerp, kleuren en uitvoering. Ook in dit tijdschrift is hierover vroeger reeds gesproken (Zie Djawa 1922 No. 2).

De schuld van dezen achteruitgang ligt niet alleen bij de batikkerij, maar vooral bij de afnemers, die tevreden zijn met slecht werk en dit zelfs — wegens gebrek aan smaak op het gebied van Inlandsche kunst — dikwijls eischen.

Een poging, om hierin verbetering te brengen, zal dus tweeledig moeten zijn: eensdeels moet de smaak van het publiek in de gewenschte richting worden ontwikkeld, anderdeels moeten de batikkerijen, waar noodig, worden geholpen aan een verzameling goede patronen.

Het Bestuur van het Java-Instituut heeft het voornemen opgevat om deze zaak ter hand te nemen. De uitgaaf van „modellenboekjes” zal — om financiële redenen — nog eenigen tijd moeten worden uitgesteld. Er zal begonnen worden met voorlichting te geven aan het publiek en met het vestigen van de aandacht op verkoopers van goede batik's en „tjap's”.

Voorlichting wordt verstrekt door het houden van tentoonstellingen, waarop naast artikelen, die uitmunten door ontwerp, kleur en uitvoering, ook eenige minderwaardige stukken zullen worden geëxposeerd. Een batik-kleed kan mooi van kleur en uitstekend van uitvoering zijn, terwijl het ontwerp veel te wenschen overlaat. Een goed ontwerp met mooie kleuren kan slecht zijn uitgevoerd enz. enz. Met behulp van sprekende voorbeelden zal een en ander worden toegelicht door een deskundig Javaan, die zich steeds bij de geëxposeerde doeken zal bevinden. Om eenzijdigheid te vermijden, zal er werk zijn uit de voornaamste batik-centra van Java.

Het onder de aandacht brengen van goed batikwerk, dat voor den verkoop is bestemd, kan geschieden doordat een Commissie van deskundigen de doeken keurt en de goede van een bepaald merk voorziet. Het Java-Instituut belast zich met de aanwijzing van de Commissie en leent zijn naam voor het daarop aan te brengen waarborg-merk. De verkoop blijft verder geheel voor risico van den handelaar.

Voor het houden van een tentoonstelling komen in de eerste plaats in aanmerking: Pasar Gambir, Pasar Malem, Sekatén, e. d. Ook de verkoop van de boven bedoelde stukken kan daar plaats hebben. Waar een dergelijke gelegenheid ontbreekt, zal de hulp worden ingeroepen van Inlandsche ambtenaren voor het beschikbaar stellen van een localiteit, bijv. in een Kaboepatèn of een Kawedanan. Het is te hopen, dat voor dit „nationaal belang” de medewerking van velen zal worden verkregen.

Waarschijnlijk zal de eerste tentoonstelling worden gehouden op de Pasar Gambir te Weltevreden in Augustus a.s.

J. K.

EEN BATIK-TENTOONSTELLING.

Hierboven werd een en ander meegedeeld over het voornemen van het Bestuur van het J. I. om op verschillende plaatsen batik-tentoonstellingen te houden. Het is verblijdend, dat ook van andere zijde in deze richting wordt gewerkt. Van 23 t/m 25 Juni werd door de Javaansche Kunstvereniging te Tegal in het gebouw van den S. C. S. bond een tentoonstelling van batikwerken gehouden, „opgeluisterd door gamelan en zang.” Daarbij werden eenige Javaansche dansen uitgevoerd (o.a. Klanat-dans; gevecht tusschen Gatotkatja en Antaséna; Boegis-Handaga-dans). Aan het slot werden eenige prijzen uitgereikt aan bekroonde inzenders.

HET JAVA-INSTITUUT TE JOGJAKARTA.

De kring Jogja van het J. I. had op 31 Juni j.l. een bijeenkomst met handelaren in koperwerk, schildpad-, leer-, batik- en snijwerk, waarop de voorzitter, de heer Van Mook, het groote belang voor kooper en verkooper uiteenzette, om alleen met werkelijk goede artikelen ter markt te komen. Het J. I. is bereid een commissie van deskundigen aan te wijzen, die de voorwerpen keurt, waarna ze van een merk worden voorzien, zoodat de koopers weten, dat ze goed werk voor hun geld krijgen.

Den volgenden dag werd ten huize van R. T. Djajadipoera de prijsvraag besproken, welke is uitgeschreven door Z. H. den Sultan van Jogjakarta. Daarbij wordt gevraagd een ontwerp voor stoelen in de audiëntiependapa (Bangsal Kentjana) van de kraton, in te dienen bij den voorzitter van den Kring van het J. I., onder de volgende voorwaarden:

1. Slechts Javanen kunnen meedingen.
2. Het ontwerp moet echt Javaansch zijn. De inzender geeft een gekleurde teekening van het meubel op een schaal 1:5 met voor-, zij- en achteraanzicht. De inzendingen worden op de gewone wijze ingestuurd (op de teekening een motto, in een bijgevoegd gesloten schrijven de naam van den inzender.
3. Er worden prijzen uitgelooft van f 100.—, f 75.— en f 50.—. Het ontwerp, dat met den 1sten prijs wordt bekroond, blijft het eigendom van Z. H. den Sultan. De overige worden op verzoek aan de inzenders teruggestuurd. Alle ingekomen teekeningen zullen worden tentoongesteld.

Te Jogja werd vanwege het Java-Instituut een keuringscommissie aangewezen voor batikwerk van handelaren, die daarvoor hun artikelen aanbieden. Deze bestaat uit R. A. Gondoatmodjo presidente van Wanito Oetomo en K. P. en R. A. Soerjodiningrat.

P R I J S V R A A G

De redactie van het tijdschrift *D j a w a* schrijft als prijsvraag uit een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. De voor- en nadeelen van de Westersche kleederdracht voor de verschillende bevolkingsgroepen van Java, Madoera en Bali.

2. Gewoonten en gebruiken, die in acht worden genomen bij het bepalen van de plaats, het bouwen en het in gebruik nemen van huizen op Java, Madoera en Bali.

De opstellen worden ingewacht vóór 1 October a.s. bij den secretaris van het tijdschrift *Djawa*, Weltevreden. Voor de beste en meest volledige — een en ander te beoordeelen door Redactie — worden de volgende prijzen beschikbaar gesteld:

Een van f 50.— (vijftig gulden).

Een van f 25.— (vijf en twintig gulden).

Eenige van f 10.— (tien gulden).

De opstellen kunnen worden geschreven in het Nederlandsch of in een van de talen van de genoemde eilanden; blijven het eigendom van de redactie en kunnen zonder vergoeding in de tijdschriften geplaatst worden.

Boekbeoordeeling

Geschiedkundig Leesboek voor de Lagere School in Nederl.-Indië, door G. van Duinen, Onderwijzer te Bandoeng. (twee deeltjes). Tweede druk.

Van de verhalen in een Geschiedkundig Leesboek, dat voor schoolgebruik bestemd is kunnen we niet verwachten, dat ze even boeiend zijn als de historische verhalen voor kinderen, die alleen terwille van het verhaal zijn geschreven en waarvoor dan ook de meest romantische episoden uit het leven van de een of andere historische persoon zijn gekozen. Bovendien mag de fantasie daar ook nog een rol bij spelen, wat in een geschiedkundig leesboek voor de school uitgesloten is. Maar daarmee is niet gezegd, dat een dergelijk schoolboek gedoemd zou zijn tot saaiheid: de geschiedenis biedt genoeg momenten van romantische bravoure, van durf, van opoffering, van strijd, die de kinderen kunnen treffen. Van hem, die zo'n leesboek samenstelt wordt slechts geeist, dat hij een goed verteller is, die de gebeurtenissen niet als feitjes achter elkaar opschrijft, maar die wat kleur en leven aanbrengen kan. Ook moet hij een goede kijk hebben op de stof, die de kinderen belang kan inboezemen, en die hun iets goeds kan leren.

De samensteller van de boven aangekondigde deeltjes is m.i. in beide opzichten te kort geschoten. De verhaaltrant is net voldoende voor een leerboek, maar ten enenmale ontoereikend voor een leesboek. Wat is b.v. het nut van het eerste lesje over Boro-boedoer? Is dat de beloofde „interessante leesstof” voor de kinderen? Het is, op enkele speciaal voor kinderen bedoelde zinnestukjes na, een slecht uittreksel uit de Inleiding van de „Korte Gids voor den Boroboeidoer.” De lesjes over Erlangga en Hajam Woeroek zijn verkort overgenomen uit het eerste deel van het boek van Mevr. Fruin—Mees, en hebben door die verkorting veel geleden. De eerste tocht der Hollanders naar Indië! Wat had dat niet een boeiend verhaal kunnen worden, juist

door alle ellende, die de mensen te verduren hadden — herinneren we ons niet allemaal hoe dergelijke reisverhalen ons troffen? — en wat is het een onbewogen relaas zonder enig begrip van wat een kind raakt of ontroert, zonder enige moeite ook om zich werkelijk de toestand voor te stellen.

Wat we hier aan subjectiviteit missen, vinden we te veel in de verhalen over strijd en overvallen, die een groot deel van de boekjes beslaan. Want nergens blijft de schrijver objectief als hij de Hollanders geplaatst ziet tegenover een andere macht, altijd zijn zij de dapperen, de braven, terwijl het verraad aan de andere kant is. Als de kinderen dit alles zonder kritiek aanvaarden — en op de lagere school is dit wel zeer waarschijnlijk — dan betekent dat niet winst, zoals de schrijver zich had voorgesteld, maar verlies. Want die zelfgenoegzaamheid dat de Hollanders toch maar een uitverkoren volk zijn, zal bij veel van de kinderen ook op later leeftijd blijven, wat alleen maar tot schade kan zijn voor hun zelf en voor anderen.

M. A. M.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Oedaya, Opgang, geïllustreerd Maandblad voor Indonesië. Uitgave van de Uitgevers-Mij Adi-Poestaka 's Gravenhage. Verschenen zijn de Nos. 1 en 2, waarin o.m. worden behandeld: Cultuur-karakters (Z. H. Ario Praboe Prangwadono. R. F. Dr. Radjiman Wediodiningrat). — Een Westerling (de Deen Aage von Kohl) over gamelan en dans. — De Bosscha sterrenwacht. — De volmaakte Japansche vrouw. — H. F. Tillema. — Gandhi. — Sarojini Naidu. Verder portretten met bijschrift van in Nederland gepromoveerde Indonesiers. Het blad is geïllustreerd, de tekst is gedeeltelijk in het Nederlandsch en het Maleisch gesteld. Na het 3de No. zal het blad, bij genoegzame deelname, geregeld maandelijks verschijnen.

